

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

**ALTIN ORDA DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI: BATU HAN
DÖNEMİ (1242-1255)**

UMUT YOLSEVER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
Prof. Dr. KEMAL ÖZCAN

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

**ALTIN ORDA DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI: BATU HAN
DÖNEMİ (1242-1255)**

UMUT YOLSEVER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
Prof. Dr. KEMAL ÖZCAN

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	UMUT YOLSEVER
	Numarası	17810501046
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH ANA BİLİM DALI/TARİH BİLİM DALI
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. KEMAL ÖZCAN
	Tezin Adı	ALTIN ORDA DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI: BATU HAN DÖNEMİ (1242-1255)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Altın Orda Devleti'nin Dış Politikası: Batu Han Dönemi (1242-1255) başlıklı bu çalışma 03/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Profesör Doktor	KEMAL ÖZCAN	
2	Doktor Öğretim Üyesi	SEFER SOLMAZ	
3	Doktor Öğretim Üyesi	MUSTAFA AKKUŞ	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	UMUT YOLSEVER		
	Numarası	17810501046		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH ANA BİLİM DALI/TARİH BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	ALTIN ORDA DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI: BATU HAN DÖNEMİ (1242-1255)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

UMUT YOLSEVER

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	UMUT YOLSEVER		
	Numarası	17810501046		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH ANABİLİM DALI/TARİH BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	x	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. KEMAL ÖZCAN		
Tezin Adı	ALTIN ORDA DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI: BATU HAN DÖNEMİ(1242-1255)			

Cengiz Han ile birlikte başlayan Moğol seferleri, onun oğlu Ögeday Han döneminde zirve noktasına ulaşmıştır. Ögeday Han, Orta Avrupa'ya askeri sefer yapılmasına karar vermiş ve bu sefere Batu komuta etmiştir. Orta Avrupa'ya giderken yolu üzerinde bulunan Rus Knezliklerini itaat altına alan Batu, bu seferi başarı ile tamamlayıp döndükten sonra 1242 yılında başkenti Saray olan Altın Orda Devletini kurmuştur. Altın Orda Devleti'nin ilk hanı olan Batu Han Büyük Moğol Hanlarına bağlı olmasına rağmen, Rus Knezleri, Türkiye Selçuklu Sultanı ve İran Valileri üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Hakim olduğu topraklarda ekonomik ve askeri olarak varlığını hissettiren Batu Han 1255 yılında ölmüştür. Kurduğu devlet 1502 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Devlet ilk başta Moğol Devleti olarak kurulmasına rağmen zaman içerisinde Türk Devleti haline dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Altın Orda, Batu Han, Tatarlar, Rusya

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	UMUT YOLSEVER		
	Student Number	17810501046		
	Department	DEPARTMENT HISTORY / HISTORY DEPARTMENT OF SCIENCE		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	x	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. KEMAL ÖZCAN		
Title of the Thesis/Dissertation	FOREIGN POLICIES OF GOLDEN HORDE: THE PERIOD OF BATU KHAN(1242-1255)			

The Mongol campaigns, which began with Genghis Khan, reached its peak in the period of his son Ogeday Khan. Ogeday Khan decided to carry out a military campaign to Central Europe and Batu commanded this campaign. Batu, who obeyed the Russian Principals on his way to Central Europe, successfully completed this campaign and returned to the end in 1242 and established the Golden Horde State. Although Batu Khan is the first Khan of the Golden Horde State, obeyed the Great Mongol khans, he dominated the Russian Princes, the Anatolian Seljuks Sultans, and the Governors of Iran. Batu Khan died in 1255. The state it founded continued until 1502. Although the state was initially established as a Mongol state, it became a Turkish state in time.

Key Words: Mongols, Golden Horde, Batu Khan, Tatars, Russia

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	v
KAYNAKLAR	vi
GİRİŞ.....	1
1. Cengiz Han'ın Dünya Sahnesine Çıkışı ve İlk Moğol Seferleri.....	1
2. Sübedey ve Cebe'nin Rusya Topraklarına Doğru İlk Harekâtı ve Kalka Savaşı.....	10
3. Cengiz Han'ın Son Yılları ve İmparatorluğu Taksimi	16

BİRİNCİ BÖLÜM

BATU HAN YÖNETİMİNDEKİ MOĞOLLARIN BÜYÜK BATI SEFERİ VE BATU HAN'IN ORDASINI KURUŞU

1.1. Ögeday Han Dönemi ve Büyük Batı Seferinin Başlangıcı.....	20
1.2. Büyük Batı Seferi Öncesi Rus Topraklarının Durumu	25
1.3. Büyük Batı Seferi (1237-1242).....	27
1.3.1. Moğolların Rus Topraklarına Seferi	27
1.3.1.1. Moğollar Tarafından İtaat Altına Alınan Kuzey Rus Knezlikleri	27
1.3.1.2. Moğollar Tarafından İtaat Altına Alınan Güney Rus Knezlikleri	38
1.3.2. Moğolların Avrupa Seferi ve Büyük Batı Seferinin Sonlanması ...	41
1.4. Altın Orda Devleti'nin Kuruluşu ve Moğol-Tatar Meselesi.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

BATU HAN VE DIŞ İLİŞKİLERİ

2.1. Batu Han ve Büyük Moğol Hanları Arasındaki İlişkiler.....	60
2.1.1. Batu Han ve Güyük Han İlişkileri	60
2.1.2. Batu Han ve Mengü Han İlişkileri.....	67
2.2. Batu Han ve Rus Knezleri Arasındaki İlişkiler.....	71
2.3. Batu Han ve Türkiye Selçuklu Devleti Arasındaki İlişkiler	77
2.4. Batu Han ve İlhanlılar Devleti Arasındaki İlişkiler	84
2.5. Batu Han'ın Şahsiyeti ve Ölümünün Ardından Devletin Durumu	87

SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	93
EKLER.....	104
ÖZGEÇMİŞ	112

ÖNSÖZ

XI. yüzyılda Kıpçakların yerleşmeye başlamaları sonucu Deşt-i Kıpçak denilen Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda muhtelif isimlerle çeşitli Türk boyları yaşamıştır. Lakin, Doğu Deşt-i Kıpçak'ta kurulan Hazar Devleti haricinde, Batıda kalan bu boylar birleşerek devlet kuramamışlar ve pek çoğu başka kavimler içerisinde asimile olmuşlardır. Ancak günümüzde bu topraklarda Tatarlar olarak adlandırılan Türkler yaşamaktadır. Peki daha önce buraya gelen Türklerin pek çoğu asimile olduğuna göre kimdi bu Tatarlar? Kırım Tatarı bir ailenin mensubu olmam beni Tatarların tarihini araştırmaya ve öğrenmeye sevk etti. Evvel emirde Tatar kimliği hakkında bilgiler toplarken, Altın Orda Devleti ve Batu Han ilgi odağı haline geldi. Oluşan bu merak beni Batu Han hakkında okumalar yapmaya ve bu konuda çalışmaya yöneltmiştir. Tez danışmanım ile yapılan görüşmeler sonucunda "Altın Orda Devleti'nin Dış Politikası: Batu Han Dönemi 1242-1255" konusunun çalışılmasına karar verilmiştir.

Türk Tarihinin bilinen ilk devirlerinden itibaren temasta buldukları, komşuluk yaptıkları bir topluluk vardı: Moğollar. Moğollar uzunca yıllardır varlıklarına sürdürmelerine rağmen dünya sahnesinde tanınmaları Cengiz Han ile birlikte olmuştur. Cengiz Han döneminde Moğollar dünyanın muhtelif bölgelerine seferler düzenlemeye başlamışlar ve bu seferler Cengiz Han'ın oğlu Ögeday döneminde de hız kesmeden devam etmiştir. Ögeday Han döneminde Batu Han'ın komutanlığında bulunacak büyük bir ordunun Orta Avrupa hedefli bir sefer düzenlemesine karar verilmiştir. Gerçekleştirilen bu seferin bitiminde ise Deşt-i Kıpçak ve Rusya Tarihinde derin izler bırakan Altın Orda Devleti Batu Han tarafından kurulmuştur.

Bu çalışmada, Altın Orda Devletinin ilk Han'ı olan Batu Han döneminde kendisine bağlı Rus Knezlikleri, Türkiye Selçuklu Devleti, Batı İran vilayetleri ve Batu Han'ın bağlı olduğu Büyük Moğol Hanları Güyük Han ile Mengü Han arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra Batu Han'ın karakteri, ailesi, çocukları da muhtelif dillerdeki kaynaklar mukayese edilerek kapsamlı bir biçimde araştırıldı.

Bu tezde daha önceki gerçekleştirilen çalışmalardan farklı olarak bazı durumlar ön plana çıkarılmaktadır. Moğol kaynaklarında “fetih”, Moğolların üzerlerine gittikleri devletlerin kaynaklarında ise “işgal” olarak geçen bu harekât “sefer” yahut “itaat altına alınmak” olarak adlandırıldı. Moğolların seferleri sırasında gerçekleştirdikleri yağmalar ve katliamlar işlenmiş olmasına rağmen yaptıkları iyi şeyler ve kurdukları devlet düzeni de işlendi. Altın Orda Devleti ve kurucusu Batu Han hakkında ülkemizde ve dünyada bir çok araştırma yapılmış olmakla beraber, spesifik olarak Batu Han’ın Altın Orda Devletini kuruşu ve onun diğer devletlerle olan münasebetlerine dair kapsamlı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bundan dolayı bu tezin söz konusu alanda hissedilen boşluğu dolduracağını umuyorum.

Bu çalışmayı hazırlarken bana her türlü yardımda bulunan ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Kemal ÖZCAN’a, ayrıca lisans dönemi boyunca her zorlukta yardım eden kıymetli hocam Doç. Dr. Abdullah BAKIR’a, yabancı dildeki bazı önemli kaynakları edinmemi sağlayan Doç. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN’a ve her zaman yanımda olan sevgili aileme sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Umut YOLSEVER

KONYA-2019

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
AN.	Akademii Nauk
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Edit.	Editör, Editor
Ek.	Ekler
Haz.	Hazırlayan
İCANAS	International Congress of Asian and North African Studies
No.	Numara
RT.	Respublika Tatarstan
s.	Sayfa
S.	Sayı
TTK	Türk Tarih Kurumu
Vol.	Volume
Yay.	Yayınevi

KAYNAKLAR

Büyük Moğol İmparatorluğu ve Altın Orda Devleti'nin kuruluşu ile ilgili bilgi veren birinci el kaynaklar çok azdır. Moğolların kendileri tarafından yazılan kaynaklar bir elin parmaklarını geçmediği için onlar hakkında bilgileri çeşitli dillerde yazılan kaynaklardan öğreniyoruz. Arapça, Farsça, Ermenice, Gürcüce, Rusça kaynakların yanı sıra Büyük Moğol İmparatorluğu'na ve Altın Orda Devleti'ne çeşitli amaçlarla seyahat eden seyyahların raporları da bizler için önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Altın Orda Devletinin başlangıcı hakkında en önemli bilgileri Rus yıllıkları vermektedir. Maalesef Rus diline yeterince hakim olmadığım için çalışmam içerisinde yıllıklardan yeterince faydalanamadım. Fakat Türkiye'de İlyas Kemaloğlu, Altay Tayfun Özcan gibi önemli araştırmacıların Rus yıllıklarını kullanarak meydana getirdikleri kıymetli çalışmalar ışığında bu yıllıklarda anlatılan olayları öğrenebildim. Çalışmamın konusu Altın Orda Devleti Dış Politikası: Batu Han Dönemi olduğu için bu konu hakkında bilgi edindiğim ve yalnızca kullandığım birinci el kaynaklar ve araştırma eserler hakkında bilgi vermem gerektiğini düşünüyorum.

I) Moğol ve Altın Orda Kaynakları

Moğolların Gizli Tarihi

Moğolca orijinal ismi Manghol-un Niuça Tobça'an olan eserin yazarı bilinmemekle birlikte 1240 yılında kaleme alınmıştır. Cengiz Han'ın Han olmadan önceki maceralı hayatını anlatan elimizdeki tek eser budur. Moğolların gerçekleştirdikleri ilk seferleri, yaşanan ilginç olayları ve Ögeday Han dönemi süresince yapılan faaliyetleri ilk ağızdan öğrenebiliyoruz. Fakat elde edebildiğimiz bilgiler ancak Ögeday Han'ın son dönemlerine kadardır. Eser yazıldığı zamanlarda yalnızca Cengiz Han soyundan gelenler tarafından okunabileceği için Gizli Tarih olarak adlandırılmıştır.¹

¹ Anonim, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev. : Ahmet Temir, TTK, Ankara 2016.

Çengiz Name

Ötemiş Hacı tarafında Çağatay Türkçesi ile XVI. yüzyılda kaleme alınan bu eser Orenburg ve Taşkent olmak üzere iki nüshadan meydana gelmektedir. Orenburg nüshası Zeki Velidi Togan tarafından bulunup Türkiye'ye getirilmiştir. Taşkent nüshası ise ilk olarak 1992 yılında Rus şarkiyatçı V. P. Yudin tarafından neşredilmiştir. Ötemiş Hacı duyduğu ve işittiği rivayetleri tahlil etmiş, doğruluğundan emin olmadığı bilgilere ise eserinde yer vermemiştir. Ötemiş Hacı'nın hazırladığı bu eser Erken Altın Orda Devleti Tarihi hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Çalışmamda bu eserin Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu tarafından hazırlanmış nüshasından faydalandım²

II)Arap Kaynakları

El-Kamil fi't-Tarih

İbnü'l-Esir tarafından kaleme alınan on ciltlik bu eser Türk ve İslam tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir. 1160 yılında dünyaya gelen İbnü'l-Esir, Musul Atabeyi Nureddin Aslan Şah'ın yanında uzunca yıllar görev almıştır. İbnü'l-Esir 1230-1231 yılları arasında eserini meydana getirdikten sonra 1233 yılında hayatını kaybetmiştir. Çalışmamda eserin W. De. Tiesenhausen tarafından tercüme edilen bölümlerinden faydalandım.³

Mesalikü'l Ebsar fi Memaliki'l-Emsar

Eser, Mısır Sultanı Melik en-Nasır'ın yanında kâtip olan El-Ömeri tarafından kaleme alınmıştır. Altın Orda Devleti'ne giden elçilerden yahut tüccarlardan öğrendiği bilgileri kâğıda döken yazar Güyük Han ve Batu Han arasında oluşan çatışmalar hakkında bilgiler vermektedir. Çalışmamda eserin W. De. Tiesenhausen tarafından tercüme edilen bölümlerinden faydalandım.⁴

² Ötemiş Hacı, **Çengiz-Name**, Haz. : İlyas Kemaloğlu, TTK, Ankara 2018.

³ İbnilesir- Elkamil, W. De Tiesenhausen, **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, Çev. : İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

⁴ Elömeri-Mesalikülebsar, W. De Tiesenhausen, **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, Çev. : İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

Müferricü'l-Kürub

Doksan üç yaşında Hama'da kadı iken hayatını kaybeden İbn Vasıl tarafından kaleme alınan bu eser bizlere Altın Orda Devleti ve İlhanlılar Devleti hakkında bilgiler vermektedir. Çalışmamda eserin W. De. Tiesenhausen tarafından tercüme edilen bölümlerinden faydalandım.⁵

III)Fars Kaynakları

Tabakât-ı Nasırî

Eser, Minhac-ı Sirac El Cüzcanî tarafından yazılmıştır. 1193'de Firuzkah'ta dünyaya gelen yazar, Delhi Türk Sultanlığı'nda yüksek mertebede olan kadılık görevine kadar gelmiştir. Tabakat-ı Nasiri isimli eserini ne zaman yazmaya başladığı hakkında elimizde bilgiler mevcut değildir ancak 1260'da yazımı bitirdiğini biliyoruz. Yirmi üç tabakadan oluşan eser Peygamberler tarihi, Emevi, Abbasi, Acem, Gazneliler, Büveyhiler, Tahiriler, Sasaniler, Samaniler, Selçuklular, Şensebaniler, Harezmsahlar⁶, Eyyubiler, Moğollar Devletlerinin tarihleri hakkında bilgi veren önemli bir kaynaktır. Eserin Gazneliler, Selçuklular, Atabeylikler, Harezmsahlar Devletlerinin tarihlerini anlatan kısımları Doç. Dr. Erkan Göksu tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁷ Çalışmamda Doç. Dr. Mustafa Uyar tarafından Türkçeye çevrilen Moğollar Devleti ile ilgili bölümlerden yararlandım.⁸

Tarih-i Cihan Güşa

Eser, Büyük Moğol İmparatorluğunda ve İlhanlılar Devletinde görev yapmış olan ve çoğu olayın birebir şahidi Alaaddin Ata Melik Cüveynî tarafından kaleme alınmıştır. Dünya Fatihinin Tarihi anlamına gelen Tarih-i Cihan Güşa üç ciltten

⁵ İbn Vasıl, Muferricülkürub, W. De Tiesenhausen, **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, Çev. : İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

⁶ Çeşitli kaynaklarda Harezmi, Harzem veya Harizm olarak adlandırılan bölge. Abdülkerim Özeydın'ın tanımlaması ise şöyledir : "Aral gölünün güneyinde uzanan topraklara ve XIII. Yüzyıla kadar burada yaşayan halka verilen ad." Abdülkerim Özeydın, "Harizm", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XVI, İstanbul 1997, s. 217-220; Harezmi Maverünnehir'e dahil olmayıp oradan ayrı bir iklime sahiptir. H. Ahmet Özdemir, "Moğol İstilasının Sebepleri", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 493.

⁷ Minhac-ı Sirac El Cüzcani, **Tabakat-ı Nasri**, Çev. : Erkan Göksu, TTK, Ankara 2015.

⁸ Minhac-ı Sirac El Cüzcani, **Tabakat-ı Nasri**, Çev. : Mustafa Uyar, Ötüken Yay., İstanbul 2016.

meydana gelmektedir. İlk cildi Cengiz Han'dan başlayarak Güyük Han dönemine kadar olan Moğol tarihi ile bilgi, ikinci cildi Harezmsahlr Devletinin tarihi ile ilgili bilgi, üçüncü cildi ise Mengü Han'ın Hanlığı ile başlayıp İlhanlılar Devleti hakkında bilgiler vermektedir. Biz çalışmamızda Türkçe'ye Prof. Dr. Mürsel Öztürk tarafından çevrilen nüshasını kullandık.⁹

Cami'ut Tevarih

Eser, İlhanlılar Devletinde vezirlik görevinde bulunmuş olan Reşidüddin Fazlullah tarafından yazıya dökülmüştür. İlhanlı Devletinin Hanlarından olan Gazan Han devrinde vezirlik yapan yazar, 1318'de Olcaytu Han'ı zehirlemekle suçlanarak idam edilmiştir. Eser Moğol tarihi için en elzem kaynaklardan biridir. Çalışmamda Cami'ut Tevarih'in Türkçe'ye¹⁰ ve İngilizce'ye¹¹ tercüme edilen nüshalarını kullandım.

IV)Ermeni Kaynakları

Okçu Milletin Tarihi

Kilikya'nın Akneri-Vank Manastırı'nda vazifeli rahiplerden Grigor tarafından yazılan bu eser Moğollar hakkında bilgi veren ender Ermeni kaynaklarından biridir. 1271 yılında Akantz Manastırı pederi Stephanos'un emriyle Aknerli Grigor'a yazdırılan bu eseri Aknerli Grigor 1273 yılında yirmi üç yaşındayken yazıp bitirmiştir. Aknerli Grigor hiç Kilikya'dan çıkmamasına rağmen manastıra gelen ve Moğollar ile temasa geçmiş insanlardan duydukları ile eserini yazmıştır. Bu eser Moğollar hakkında önemli bilgiler vermektedir.¹²

⁹ Alaaddin Ata Melik Cüveyni, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev. : Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013.

¹⁰ Reşidüddin Fazlullah, **Camiu't Tevarih (İlhanlılar Kısım)**, Çev. : İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, TTK, Ankara 2013.

¹¹ Rashiduddin Fazlullah', **Jami'u't-Tawarikh: Compendium of Chronicles : A History of the Mongols Part Two**, English Translation and Annotation by W.M Thackston, Ed. Ş. Tekin, G. A. Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Language and Civilization, Harvard 1999.

¹² Aknerli Grigor, **Okçu Milletin Tarihi**, Yeditepe Yay., İstanbul 2012.

Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar

A.G. Galstyan; Sebastatsi, Piskopos Stephanos, Vanakan Tavuşetsi, Partsırtpertli Konstantin, Sımbat Sparapet, Grigor Sibetsi, Ermeni Kralı II. Hetum ve birkaç birinci el anonim kaynaktan da topladığı Eski Ermenice belgeleri 1962’de Rusça’ya çevirerek yayımlamıştır. Moğol Tarihi ile ilgili bilgi veren Ermeni kaynaklarını bir araya toplayan Galstyan sayesinde araştırmalar yapmak için fazladan kaynaklarımız olmuştur. Çalışmamda Galstyan’ın Rusça’ya çevirdiği metinleri Türkçe’ye tercüme eden Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu’nun hazırladığı “Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar” isimli eserden faydalandım.¹³

V)Türk Kaynakları

Türklerin Şeceresi

1603-1663 yılları arasında yaşayan Şeybani Özbek hanlarından biri olan Ebu’l Gazi Bahadır Han Türk tarihini anlatan *Şecerei Terakime* yahut *Türklerin Şeceresi* isimli meşhur eserin sahibidir. Eser Oğuz Han’dan başlayarak Moğollar dönemine kadar olan Türk ve Moğol Tarihi hakkında bilgiler verir.¹⁴

El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye

Harezmi doğumlu olan ancak daha sonra Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad döneminde Konya’ya gelen İbn Bibi tarafından hazırlanmış olan eser Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılçarslan döneminde başlayarak 1280 yılı sonuna kadar olan Türkiye Selçuklu Devleti tarihini anlatmaktadır. Çalışmamda Prof. Dr. Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilen nüshasını kullandım.¹⁵

¹³ A. G. Galstyan, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, Çev. : İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yay., İstanbul 2017.

¹⁴ Ebu’l Gazi Bahadır Han, **Türklerin Şeceresi**, Çev. : Nurer Uğurlu, Orhan E. Vardar, Örgün Yay., İstanbul 2011.

¹⁵ İbn Bibi, **El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye**, C. I, Haz. : Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996; İbn Bibi, **El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye**, C. II, Haz. : Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.

Siretü's-Sultân Celaleddin Mengüberti

XIII. yüzyılda Horan'ın Nesa şehrinde doğan Nesevi'nin hayatı hakkında yalnızca eserinde anlattığı kadar bilgiye sahibiz. Celaleddin Harezşah Hindistan'dan döndükten sonra onun hizmetine girmiştir. Nesevi, devletin üst kademelerinde görev alması sayesinde pek çok belgeye ulaşma imkânına sahipti ayrıca Moğol seferleri sırasında çoğu olaya bizzat şahit olmuştur. Çalışmamda 1934 yılında Necip Asım tarafından Türkçeye tercüme edilen nüshasını kullandım.¹⁶

VI) Seyahatnameler

Plano Carpini Seyahatnamesi

Güyük Han'ın Hıristiyanlara karşı olan sempatisi Vatikan'da bulunan Papa'nın kulağına kadar gelmiştir. Papa Güyük Han'ı Hıristiyanlığa davet için Fransız rahip Plano Carpini aracılığıyla Güyük Han'a mektup göndermiştir. Papa'nın gönderdiği mektubun tamamına çalışmam içerisinde yer verdim. Carpini'nin Güyük Han'ın yanına gidip dönerken yaşadığı olayları yazıya dökmesi Moğol Tarihi ile ilgili araştırma yapmak isteyen kimselere 1245-1247 yıllarında Moğolların günlük yaşantısı ve siyasi tarihi hakkında kıymetli bilgiler edinmelerini sağlamaktadır. Çalışmamda bu seyahatnamenin Prof. Dr. Ergin Ayan tarafından çevrilen Türkçe tercümesini kullandım.¹⁷

Ruysbroeckli Willem Seyahatnamesi

Fransiskan rahip Rubruklu Willem, Fransa Kralı IX. Louis'in emriyle Moğolları Hıristiyanlığa davet etmek amacıyla gönderilmiştir. İlk olarak Altın Orda Devleti'ne giden rahip daha sonra Mengü Han'ın huzuruna Karakorum'a gitmiştir. Tıpkı Plano Carpini gibi yol boyunca yaşadığı olayları, gezip gördüğü yerleri ve Moğol halkının yaşayış biçimlerini anlatmıştır. 1253-1255 yılları arasında seyahatini

¹⁶ Nesevi, **Celâlüttin Harezşah**, Çev. : Necip Asım, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

¹⁷ Plano Carpini, **Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)**, Çev. : Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, İstanbul 2015.

gerçekleştirdiği için Erken Altın Orda Tarihi ile ilgili elimizdeki en önemli kaynaklardan biridir.¹⁸

VI) Araştırma Eserler

Çalışmanın içeriği gereğince geniş bir konuya sahip olduğu için muhtelif isimler tarafından hazırlanmış araştırma eserlerden yeterince faydalanıldı. Büyük Moğol İmparatorluğu Tarihi ile ilgili bilgi almak istenilen bölümlerde V. V. Barthold, Jean-Paul Roux, Rene Grousset, L. N. Gumilev gibi önemli isimlerin; Rusya Tarihi ile ilgili bilgi almak istenilen bölümlerde Akdes Nimet Kurat, George Vernadsky, Janet Martin, Kezban Acar, Nahide Şimşir gibi önemli isimlerin; Altın Orda Devleti Tarihi ile ilgili bilgi almak istenilen bölümlerde A. Yu. Yakubovskiy, James Chambers, Jeramiah Curtin, Richard Gabriel, Charles J. Halperin, Thomas T. Allsen, Abrahan D'ohsson, İlyas Kemaloğlu, Altay Tayfun Özcan gibi önemli isimlerin; İlhanlılar Devleti Tarihi ile ilgili bilgi almak istenilen Bertold Spuler, Abdulkadir Yuvalı, Kemal Ramazan Haykıran gibi önemli isimlerin hazırlanmış olduğu birbirinden kıymetli araştırma eserler tetkik edilerek faydalanıldı.

¹⁸ Ruysbroeckli Willem, **Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255**, Haz. : Peter Jackson, David Morgan, Çev. : Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.

GİRİŞ

1. Cengiz Han'ın Dünya Sahnesine Çıkışı ve İlk Moğol Seferleri

Bilinen yazılı tarih boyunca Orta Asya'da kurulan çeşitli yarı-göçebe kavimler dünyanın muhtelif yerlerine askeri seferler düzenleyerek yayılmışlardır. T'ou-man (Teoman) önderliğindeki Hun Türkleri, M.Ö 221'de resmi olarak devlet kurmuşlardır.¹⁹ T'ou-man'ın oğlu Mo-tu (Mete) Orta Asya bölgesinde yaşayan tüm Türk-Moğol yarı-göçebeleri tek bayrak altına toplayan ilk Han olmuştur.²⁰ M.Ö 36'da iç karışıklıklar sonucu Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılan Hun Türklerinin Batı kanadı Avrupa'ya ilerlemiş, Doğu kanadı ise oluşan iç karışıklık ile Kuzey ve Güney olarak tekrar bölünmüş ve Hunlar güçlerini kaybetmişlerdir.²¹ 542 yılında Bumin Kağan önderliğinde tekrar bir araya gelen Türkler, çevrelerindeki tüm Türk-Moğol yarı-göçebe kavimleri yeniden tek bayrak altında toplayarak Gök Türk devletini kurmuşlardır.²² 745 yılında nispeten yarı-göçebe bir kavim olan Uygur Türkleri tarafından yıkılan²³ Gök Türk Devletinden sonra Orta Asya'da Cengiz Han'a kadar Türk-Moğol yarı-göçebelerin tek bayrak altında toplanmalarını sağlayan başka bir devlet kurulmamıştır.

Kurulan yarı-göçebe topluluklar genel olarak aynı toplum yapısına ve töreye sahip olmalarına rağmen Cengiz Han önderliğindeki Moğollar²⁴ tarihe acımasızlıkları ile geçmişlerdir. Moğollar hakkında bilgiler veren çeşitli milletlerin kaynaklarına biraz göz atıldığında yazılan belgeler sanki ağız birliği edilmiş gibi benzerdir. Hıristiyan din adamı Parisli Mathew'in *Chronica Maiora* isimli yıllıkta yazdığı bilgilere göre Moğollar, insan dışı, acımasız, kana susamış, kanunsuz, yabani, insan eti yiyen yamyamlar olarak anlatılmıştır²⁵. İranlı Tarihçi Cüveynî'nin

¹⁹ Ahmet Taşağıl, **Kök Tengri'nin Çocukları**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017, s. 55.

²⁰ a.g.e. s. 59.

²¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yay., İstanbul 2011, s. 65-68.

²² Ahmet Taşağıl, **Gök-Türkler I-II-III**, TTK, Ankara 2018, s. 20-21.

²³ a.g.e., s. 384.

²⁴ Moğol, kelime anlamı olarak "cesur", "nüfuzlu kimse" anlamına gelmektedir. İlyas Kemalolu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", (Haz. : Hayrunisa Alan, İlyas Kemalolu) **Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 30.

²⁵ Altay Tayfun Özcan, "Chronica Mairo'da Moğol İmajı", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXVII, S. II, s. 429-431.

Tarih-i Cihan Güşa adlı meşhur eserinde yazan bilgiye göre ise Cengiz Han, işlenen günahların bir cezası olarak Tanrı tarafından gönderilmiştir.²⁶ Ermeni kaynaklarına baktığımız zaman Aknerli Grigor, Moğolları garip suratlı, insana benzemeyen, öküz başı kadar büyük kafaları olan, kuş gözü kadar gözleri olan, yassı burunlu, ince belli ve domuz bacağı gibi kısa bacakları olan sakalsız, üç yüz yıl yaşayan insanlar olarak tarif etmiştir. Aknerli Grigor'a göre Hıristiyanlar Tanrı'nın emirlerini yerine getirmedikleri için Moğolların onların başlarına musallat olduğunu yazmaktadır.²⁷ A. G. Galstyan'ın Ermeni kaynaklarından bulduğu diğer bilgilerde de Moğollar yine korkunç hayvanlara benzetilmiş ve tıpkı Aknerli Grigor'un belirttiği gibi geniş omuzlu, kaslı, büyük kafalı, çekik gözlü, karmaşık saçlı, geniş alınlı ve seyrek sakalları bulunan acımasız insanlar olarak Tanrı tarafından putperestleri ortadan kaldırmak üzere gönderildikleri yazmaktadır.²⁸ Charles J. Halperin'in Rus kaynaklarından edindiği bilgilerde de Moğollar kadın-erkek, genç-yaşlı, rahibe-rahip ayırmadan öldüren, Tanrının gazabı olarak gönderilen insanlar biçiminde tarif edilmiştir.²⁹ Farklı dinlere mensup kişiler tarafından yazılan kaynaklarda, hemen her yazarın Moğolların sadece kendi dinine mensup halkların üzerine saldırdıkları yönünde bir algı meydana gelmektedir. Hâlbuki Moğolların böyle bir ayırım yapmadığı, Müslüman, Hıristiyan, dinli, dinsiz gözetmeksizin kendi hedefleri doğrultusunda seferler yaptıkları görülmektedir.

Moğol dilinde “asker” kelimesi bulunmamaktadır. Bunun sebebi ise doğan her Moğol erkeklerin veya kadınların küçüklükten itibaren at binip ava çıkarak savaşçılık kabiliyetlerini geliştirmeleri sayesinde hepsinin potansiyel asker olmasıdır.³⁰ Zaten yaşadıkları Moğolistan bölgesinde sert rüzgârların, az suyun ve sık sık eksi derecelere ulaşan sıcaklıkların yüzünden Moğollar devamlı olarak hayatta kalma mücadelesi veriyorlardı. Üstelik dönem dönem oluşan kuraklıklar da otlakların azalmasına sebebiyet veriyor ve bunun sonucunda da Moğollar doğayla mücadele

²⁶ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 135.

²⁷ Aknerli Grigor, **a.g.e.**, s.20, s. 23.

²⁸ Galstyan, **a.g.e.**, s. 62, s.83, s.113.

²⁹ Charles Halperin, “ Know Thy Enemy: Medieval Russian Familiarity With The Mongols”, (Edit. : Victor Spinei, George Bilavski) **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Editura Academiei Romane, Bucureşti 2007, 48.

³⁰ Stephen Turnbull, Wayne Reynolds, **The Mongol Warrior 1200-1350**, Osprey Publishing, Oxford 2003, s. 9.

etmelerinin yanında geriye kalan az sayıda otlak için birbirleri ile de mücadele ediyorlardı, bu da onların savaşçılık özelliklerini ve gaddarlıklarını arttırıyordu.³¹

Acımasızlıkları ile nam salan bu insanların muhtelif kavimlerin kaynaklarında, aynı çerçevede yer alacak kadar nasıl yayıldıkları ve güçlendikleri aşağıda işlenecektir. Moğolların mavi gözlü anlamına gelen Borcigin³² boyuna bağlı Kiyat kabilesinin reisi olan Yesügey³³ ile Olhonut kabilesinden Hoelun'un³⁴ çocukları olan Timuçin, 1155 yılında Onon Nehrinin sağ kıyısında dünyaya gelmiştir.³⁵ Oğlu doğduğu sırada Tatar kabilesinin mücadelecisi reisi Timuçin'i esir eden Yesügey, oğluna onun ismini vermiştir.³⁶ Timuçin dokuz yaşına geldiğinde babası Yesügey ile beraber, annesi Hoelun'un kabilesi Olhonut'lardan kız istemek için yola çıkmıştır.³⁷ Fakat Yesügey yolda eski dostu olan Kongiratlar'ın reisi Dei Seçen ile karşılaşmış ve oğlu Timuçin'i, çok sevdiği dostu Dei Seçen'in kızı Börte ile nişanlamıştır.³⁸ Moğol geleneklerine göre Timuçin, Dei Seçen'in damadı olarak Kongirat kabilesinde kalmıştır.³⁹ Oğlunu bırakarak geri dönen Yesügey, yolda düşmanı olan Tatarlar tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.⁴⁰ Babasının ölümü üzerine kabilesi tarafından terk edilen Timuçin 1206 yılında Ulu Han ilan edilene kadar uzunca yıllar sıkıntılarla dolu zor bir yaşam geçirmiştir, geçirdiği bu çileli yaşam onun karakterinin oluşmasına da sebep vermiştir. Dokuz yaşında önce babasını daha sonra da tüm kabilesini kaybeden Timuçin, ailesini ve hayatını korumak için sürekli hem doğa ile

³¹ Uyar, **a.g.e.**, s. 71, s.104-105; H. Ahmet Özdemir, "Tatarların Kökeni Meselesi", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 743.

³² L. N. Gumilev, **Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları II**, Selenge Yay., Çev. : Ahsen Batur, İstanbul 2013, s. 30.

³³ Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev. : Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, Kabalcı Yay., İstanbul 2001, s. 57. Bu isim Çin kaynaklarında Cue long olarak geçmektedir. Mustafa Uyar, **Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarihi Kayıtlar**, Çev. : Ankhbayar Danuu, Ötüken Yay., İstanbul 2012, s. 45.

³⁴ Anonim, **Moğolların Gizli...**, s. 16-17.

³⁵ Rene Grousset, **Stepler İmparatorluğu**, Çev.: Halil İnalçık, Haz. : Ertuğrul Tokdemir, Mustafa Dönmez, TTK, Ankara 2011, s. 208.

³⁶ Leo De Hartog, **Cenghis Khan Conqueror of the World**, Taurisparke Papaerbacks, London 2004, s. 14.

³⁷ Anonim, **Moğolların Gizli...**, s. 19 ; Hartog, **a.g.e.**, s. 13.

³⁸ Grousset, **a.g.e.**, s. 208.

³⁹ George Vernadsky, **Moğollar ve Ruslar**, Çev. : Eşref Bengi Özbilen , Selenge Yay., İstanbul 2015, s. 37; Jeramiah Curtin, **The Mongols**, Combined Publishing, Pennsylvania 1996, s. 18.

⁴⁰ Roux, **a.g.e.**, s. 71-72.

hem insanlar ile savaşmak zorunda kalmıştır. Uzun yıllar boyunca savaş vermesi ise onu acımasız, gaddar bir yapıya büründürmüştür.⁴¹

1206 Yılında Ulu Han seçilen Timuçin⁴², Cengiz Han⁴³ unvanını almıştır. Kurultayda Teb-Tengri lakaplı Şaman Kököçü, tıpkı eski yarı-göçebe devletlerin Hanlarında olduğu gibi dünyayı yönetme izninin Gök Tengri tarafından Cengiz Han ve nesline verildiğini söylemiştir⁴⁴. Edindiği kut ile dağılık Moğol kabilelerini birleştiren Cengiz Han, ilk askeri seferini Yenisey bölgesindeki Kırgızlar üzerine düzenlemiştir.⁴⁵ Kırgızlar 1207’de itaat altına alındıktan sonra sürekli olarak Moğollar tarafından ordularına asker göndermeleri için zorlanmışlardır. Yine Moğol ordusuna asker göndermeleri için zorlandıkları bir zaman artık orduya katılmak istemediklerini belirterek 1217’de isyan çıkarmışlar lakin bu isyan Moğollar tarafından sert bir biçimde bastırılmıştır.⁴⁶

Hun veya Göktürk Hanları’nın yaptıkları gibi tebaasına ve töresine sahip çıkan Cengiz Han’a civardaki çok sayıda çeşitli Türk boyları da katılmış, bunun neticesinde Türkler, Moğol ordusunun güçlenmesine katkı sağlamışlardır.⁴⁷ Akabinde Kutalmış Kaya, Ömer Oğul, Tarbay isimli elçilerini Uygurların başı anlamına gelen İdikut’a gönderen Cengiz Han, ondan itaat etmesini istemiştir.⁴⁸ İdikut memnuniyet ile Cengiz Han’a tabii olmuş ve ordusu ile birlikte her çağırıldığı vakit Moğolların yardımına gitmiştir. Uygurlardan önce yazıları olmayan Moğollar

⁴¹ Detaylı bilgi için Bkz. Anonim, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev. : Ahmet Temir, TTK, Ankara 2016.

⁴² Abraham D’ohsson, **Moğol Tarihi**, Çev. : Ekrem Kalan, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014, s. 52.

⁴³ Arap alfabesiyle جنكز olarak yazılan bu isim Cengiz, Cingiz, Çingiz olarak okunmuştur. Tuncer Gülensoy, Paki Küçükler, **Eski Türk- Moğol Kişi Adları Sözlüğü**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, s. 103; Lakin biz bu çalışmada Cengiz olarak okuyacağız. Cengiz ismi hakkında çeşitli görüşler vardır. Osman Turan bununla ilgili olarak Çin kaynaklarında T’ien-tze (Göğün Oğlu) veya Chingsze (Mükemmel Cengaver) olarak geçtiğine dair bilgiler bulmuştur. Osman Turan, “Çingiz Adı Hakkında”, **Belleten**, C. V, S. XIX, Ankara 1995, s. 267; Çin kaynaklarında Cheng ji si olarak geçen Cengiz, “Tanrının takdiriyle yaratılmış” anlamına gelmektedir. Uyar, **a.g.e.**, s. 45, s.47; Timuçin’e zafer kazanan bağımsız hükümdar anlamına gelen Cengiz Han unvanı verildi. Rizaeddin Fahreddin, **Altın Ordu ve Kazan Hanları**, Çev. : İlyas Kamalov, Kaknüs Yay., İstanbul 2003, s.23.

⁴⁴ H. Ahmet Özdemir, **Moğol İstilasları Cengiz ve Hülagü Dönemleri**, İz Yay., İstanbul 2018, s.56.

⁴⁵ Abd Rasul İsakov, **Kırgız Moğol İlişkileri (IX. – XV. Yüzyıllar)**, TTK, Ankara 2017, s. 75-76.

⁴⁶ **a.g.e.**, s. 81-82.

⁴⁷ Hayrunisa A. Akbıyık, “ Cengiz Han Sonrası Asyas’ında Politik Geleneğe Dair”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 473.; Sebahattin Ağaladağ, “Moğol Devleti”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 433.

⁴⁸ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 96.

mektuplarını ve fermanlarını işaret ve semboller çizerek elçiler aracılığıyla gönderirlerdi⁴⁹ fakat Uygurların tabiiyetinden sonra Cengiz Han, İmparatorluk içinde okuma yazma bilmeyen Türk-Moğol yarı-göçebelerden herkesin yirmi bir harften oluşan Uygur yazısı öğrenmesini emretmiş ve bu sayede Büyük Moğol İmparatorluğunda⁵⁰ yazı kullanılmaya başlanmıştır. Uygur yazısından evvel sadece sözlü olan kurallar, Cengiz Han tarafından yazılı hale getirilmiş ve ileriki nesiller de devlet yönetirken bu yasanın dışına çıkmamışlardır.⁵¹ Yasa ise kısaca, Moğol toplumunda sıradan hale gelen savaş harici cinayeti, akraba evliliğini, hırsızlığı, emanete ihaneti, dinler arası ayrımı, kasıtlı iflası ve savaşta komutanını kaybetmeyi yasaklamaktadır.⁵² Grousset'ın Nasturi Hristiyan olarak belirttiği Karlukların da gönüllü olarak Cengiz Han'a tabii olmasıyla⁵³ Moğollar bölgede önemli bir güç haline gelmişlerdir.⁵⁴ Tüm diğer yarı-göçebe devletler gibi Cengiz Han'da yeteri kadar askeri güç topladıktan sonra kalabalık insan nüfusu sayesinde bünyesinde çeşitli zenginlikler barındıran Çin'e saldırmıştır. 1215'de Kuzey Çin'de bulunan Kin Hanlığının başkenti Pekin'in Moğollar tarafından ele geçirilmesinin⁵⁵ ardından Harezmsahlar Devleti ile olan münasebetler, Cengiz Han'ın kurduğu Moğol Devletini dünya imparatorluğu haline getirecek bir dizi savaşlar silsilesi içerisinde bırakmıştır.

Harezm'in hükümdarı Muhammed Harezmsah, Doğuda güçlenerek Moğolistan ve Kuzey Çin'i ele geçiren Cengiz Han hakkında sürekli oralardan gelenlere sorular sormuştur.⁵⁶ Bu sebepten Muhammed Harezmsah, hem çok hızlı bir şekilde güçlenen Moğolların gücünü öğrenmek hem de iki toplum arasındaki ticareti geliştirmek amacıyla Ahmed Hocendi, Emir Hüseyin'in oğlu ve Ahmed Balçu isimli üç

⁴⁹ Uyar, **a.g.e.**, s. 50.

⁵⁰ Çin kaynaklarında Moğolların kendi devletlerini Da meng gu guo yani Büyük Moğol Devleti olarak adlandırdıkları yazmaktadır. Mustafa Uyar, **a.g.e.**, s. 48. Ancak Devlet olmaktan ziyade İmparatorluk özelliği gösterdiği için biz çalışmamızda Büyük Moğol İmparatorluğu olarak adlandıracağız.

⁵¹ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 85

⁵² Gumilev, **a.g.e.**, s.91; Cüveyni, **a.g.e.**, s. 86.

⁵³ Grousset, **a.g.e.**, s.243.

⁵⁴ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 96-97; Anonim, **Moğolların Gizli...**, s. 159.

⁵⁵ İlyas Kemalöglü, **a.g.m.**, s.34; Richard A. Gabriel, **Yiğit Subutay**, Çev. : Merve Tosun, T&K Yay., İstanbul 2017, s. 57-77.

⁵⁶ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 52.

tüccarın⁵⁷ başında bulunduğu büyük bir kervanı, elçilik heyetiyle beraber Cengiz Han'a göndermiştir.⁵⁸ Muhammed Harezmsah'ın gönderdiği kervan Cengiz Han o sıralarda Kuzey Çin'de savaşmakta olduğu için o tarafa gitmiştir. Kervan Çin topraklarına yaklaştığı zaman uzak dağların karla kaplı olduğunu görmüşler fakat dağlara yaklaştıkları zaman kar zannettiklerinin aslında öldürülen insanların derileri çürüdüktan sonra kalan kemikleri olduğunu gördüklerinde dehşet içerisine düşmüşlerdir.⁵⁹ Gelen kervanda bulunan tüccarlara ve elçilere çok iyi davranarak ikramlarını eksik etmeyen⁶⁰ Cengiz Han, iki ülke ilişkilerini geliştirmek için kervanın başında bulunan Moğol elçisi Ukuna hariç tamamı Müslümanlardan oluşan 450 kişilik bir kervanı Harezmsah'ın göndermiştir.⁶¹ İbnü'l-Esir 'e göre gönderilen kervan Muhammed Harezmsah'ın emri ile⁶² 1218 yılında Harezmsah valisi İnalçık'a⁶³ bağlı olan Otrar şehrinde durdurulmuştur.⁶⁴ İnalçık gelen kervandakileri casusluk ile suçlamış, elçi ve tüccarları öldürterek mallarına el koymuştur.⁶⁵ Kervan'da bulunan bir deve çobanı o sırada hamamda olduğu için öldürülmekten kurtulmuş ve hamamın bacasından kaçarak hızla Cengiz Han'a haber vermiştir.⁶⁶ Türk töresinde elçiye dokunmak büyük bir ayıp sayılmaktadır Yusuf Has Hacib'in de dediği gibi:

Yalavaçka bolmas ölüm ya kıyın

eşitmiş sözün çin tegürse tilin

Türkiye Türkçesi ile:

Elçi işittiği sözü aynen ulaştırırsa

⁵⁷ Özdemir, **a.g.e.**, s. 126.

⁵⁸ Abdülkerim Özyayın, "Harezmsahlar Devleti", **Türkler Ansiklopedisi**, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 14-15; Cüzcani, **a.g.e.**, s. 52.

⁵⁹ Özdemir, **a.g.e.**, s. 129.

⁶⁰ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 55.

⁶¹ Gabriel, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁶² İbnilesir, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 7.

⁶³ Kıpçakların başına geçen Alp-Derek, Müslümanlığa geçtikten sonra İnalçık ismini almıştır. Otrar'a gelen Moğol kervanında bulunan bir kişi İnalçık'ı eskiden tanıdığı için ona Alp-Derek diye seslenmiş ve buna çok kızan İnalçık tüm kervandakileri öldürmüştür. Bu tez öne sürülmüş olmasına rağmen başka kaynaklar tarafından desteklenmemektedir. Sercan M. Ahincanov, **Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar**, Çev. : Kürşat Yıldırım, Selenge Yay., İstanbul 2014, s. 222-223.

⁶⁴ Grousset, **a.g.e.**, s. 247; Cüveyni, **a.g.e.**, s. 117-118.

⁶⁵ D'ohhson, **a.g.e.**, s. 94-95.

⁶⁶ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 53.

*Ona ölümlü ve ceza yoktur.*⁶⁷

Türk töresini çiğneyen İnalçık, kervanda bulunanların kendisi gibi Müslüman olmalarına da aldırış etmeyerek dinini de çiğnemiştir. İnalçık'ın yaptığı bu olayı duyan Cengiz Han, valinin haddini aşarak aç gözlülüğü sebebiyle bu işi yapabileceğini düşünmüş ve İnalçık'ın kendisine teslim edilmesi için⁶⁸ Bagra isimli Türk elçi ile beraber iki Moğol askerinden oluşan yeni bir elçilik heyetini Muhammed Harezmsah'a göndermiştir.⁶⁹ Cengiz Han tarafından gönderilen elçilik heyetinin getirdiği mesaj şöyledir:

*“Tüccarlara kimse ilişmemek üzere elinizle yazılmış ve imzalanmış ve yazılmış bir aman name vermişdiniz. Sonra bu taahhüdünüzü mehinane bir surette nakz eylediniz. İhanet bizatihi çirkin bir hareket olduğuna göre bunu islamiyetin bir reisi yaparsa daha müstekreh olur. Eğer Eynal'ın (İnalçık yahut Alp-Derek) bütün yaptıkları sizden sadır olan bir iradeye müstenit olmadığını iddia ediyorsunuz, onu bize teslim ediniz, biz onun cezasını veririz. Böylece kan dökülmeden sakınacağız, milletlerin sulhunu bozmayacağız, böyle olmazsa harbe hazır olunuz.”*⁷⁰

Muhammed Harezmsah bu teklifi reddetmiştir çünkü İnalçık'ın kabilesinden olanların birçoğu Harezmsah'ın ordusunda komutanlık görevini yerine getiriyorlardı ve İnalçık teslim edilirse onların kıyama kalkacağını çok iyi biliyordu.⁷¹ İnalçık'ın arkasında olduğunu göstermek isteyen Harezmsah, teklifi reddetmekle de kalmayıp Bagra'yı öldürtmüş ve onun yanında bulunan Moğol askerlerinin sakallarını tıraş ettirerek Cengiz Han'a geri göndermiştir.⁷² Cengiz Han'ın iki devlet arasındaki sorunu savaş yapmadan çözüme çabalarına kulak tıkayan Harezmsah Muhammed'in bu yanlış politikası sonucunda Cengiz Han, Harezmsahlar'a savaş ilan etmiştir.

Harezmsahlar Devleti'nin topraklarına karşı düzenlenecek seferi bizzat yönetmek isteyen Cengiz Han, Moğolistan'ın idaresini kardeşi Temüğe'ye bırakmış

⁶⁷ İsenbike Togan, “Cengiz Han ve Moğollar”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 392.

⁶⁸ Gabriel, **a.g.e.**, s. 82-83; İbnilesir, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 9.

⁶⁹ D'ohhson, **a.g.e.**, s. 94-95.

⁷⁰ Nesevi, **a.g.e.**, s. 29.

⁷¹ İbrahim Kafesoğlu, **Harezmsahlar Tarihi**, TTK, Ankara 1984, s. 243.

⁷² Vernadsky, **a.g.e.**, s. 56.

ve Harezmi topraklarına doğru harekete geçmiştir.⁷³ Cengiz Han ve beraberindeki oğullarının yanı sıra Sübedey ve Cebe komutasındaki orduların da Harezmi topraklarına girmesi üzerine Şah'ın oğlu Celaleddin ve çevresindekiler ondan Seyhun Nehri boylarında Moğollara saldırmayı teklif etmiş⁷⁴, o ise saldırmak yerine askerlerini Harezmi şehirlerine dağıtarak şehirlerin savunulmasını istemiştir.⁷⁵ Harezmsah'ın ordusundan ayrılan Hacip Karaca⁷⁶ gibi isimlerin yanı sıra casusları aracılığıyla Harezmsah'ın planları hakkında istihbarat toplayan Cengiz Han ise stratejisini ona göre planlamıştır.

Yarı-göçebe toplumların orduları için en önemli araç at olmuştur ve bu topluluklar savaşlarını ve taktiklerini süvariler üzerine kurmuştur. Cengiz Han, Kuzey Çin Seferi sırasında ele geçirmek istediği şehirlerin surlarını yıkacakları kuşatma aletleri olmadığı için oraları muhasara altına alıp kendilerinin teslim olmasını beklemiştir. Şehirlerin etrafı Moğol askerleri tarafından kuşatılarak şehir dışarıdan herhangi bir askeri yardım yahut gıda maddesinin gelmesi engelleniyordu. Birkaç ay sonra şehirdeki yiyecek bittiği için halkın arasında açlık çıkıyor, açlığa daha fazla dayanamayan şehir halkı şehirlerinin kapılarını Moğollara açıyorlardı. Moğollar Kuzey Çin'deki bu şehirleri ele geçirdikten sonra o topraklarda yaşayan Çinli mühendisleri kuşatma aletleri yapmak ve kullanmak amacıyla zorla ordularına almışlardır. Bu plan çerçevesinde Cengiz Han, beş bin kişilik Çinli istihkâm birliğini Harezmsah topraklarına kadar olan yolları düzeltmek, yeni köprüler kurmak yahut eskilerini onarmak ve mancınık, koçbaşı gibi kuşatma aletlerini hazırlamak emeliyle ordu harekete geçmeden önce göndermiştir.⁷⁷

Mart 1220'de Hint-İran ve Orta Asya ticaret yollarının ortasında bulunan Buhara'yı⁷⁸ kuşatan Cengiz Han, Buhara halkının aman dileyip teslim olması sebebiyle şehir halkının canını bağışlamıştır. Fakat Buhara'ya giren Moğol askerleri

⁷³ Roux, **a.g.e.**, s.180.

⁷⁴ Mehmet Ali Çakmak, "Moğol İstilas ve Harzemşahlar İmparatorluğunun Yıkılışı", **Türkler Ansiklopedisi**, C. IV, Ankara 2002, s. 1439.

⁷⁵ Roux, **a.g.e.**, s. 181.

⁷⁶ H. Ahmet Özdemir, "Cengiz İstilas", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 527.

⁷⁷ Özdemir, **a.g.e.**, s. 153-154; George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, Çev. : Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yay., İstanbul 2015, s. 84.

⁷⁸ Özdemir, **a.g.e.**, s. 70.

şehri camiler dahil yağmalamışlar, Kuran-ı Kerimlerin ayaklar altına alınmasına aldırış etmemişlerdir. Buhara'ya giren Moğollar tutsak ettikleri yerli halktan şehrin zenginlerinin kim olduklarını öğrenmişler, daha sonra bu zenginleri bularak kendilerinden sakladıkları hazineleri ortaya çıkarmalarını istemişlerdir. Eğer zenginler sakladıkları malları ısrar etmeden Moğol askerlerine vermişlerse canları bağışlanmış ancak hazinelerinin yerlerini söylememişlerse hazinelerini sakladıkları yerleri söyleyene kadar acımasızca işkence görmüşlerdir. Buhara'ya giren Moğollar şehir halkını katletmemişlerdir lakin ileriki gerçekleştirecekleri kuşatmalarda kullanmak üzere şehir halkından olan fiziği, görünümü, heybeti sağlam olan insanları ordularına almışlardır.⁷⁹ Buhara Moğol askerleri tarafından geniş çapta bir yağmaya uğramasına rağmen ilerleyen yıllarda buraya vali olarak atanan Yalavaç sülalesi şehri eskisinden daha bayındır hale getirmiştir.⁸⁰ Daha sonra, dünyadaki cennet bahçesi olarak betimlenen Semerkant'a⁸¹ varan Moğollar, Buhara'dan ele geçirilen insanlar ile beraber burayı kuşatmışlardır. Buhara'dan ele geçirilerek Moğol ordusuna alınan bu insanlara Moğol kıyafeti giydirilerek kalabalık Moğol ordusu daha da kalabalık gösterilmiş ve muhasara altında bulunan Semerkant ahalisi psikolojik olarak yıpratılmıştır. Buhara gibi Semerkant şehri de Moğollara mukavemet etmeyerek teslim olmuş ve aynı olaylar burada da gerçekleşmiştir.⁸² Buhara, Semerkant, Ürgenç, Otrar⁸³ şehirleri teker teker Moğolların eline geçerken⁸⁴, Harezmsah Muhammed kaçmıştır.⁸⁵ Harezmsah Muhammed'in kaçtığını işiten Cengiz Han, en iyi komutanlarından Sübedey⁸⁶ ve Cebe'yi kimi kaynaklara göre altmış bin⁸⁷, kimi kaynaklara göre yirmi bin⁸⁸, kimi kaynaklara göre ise otuz bin kişilik ordu ile birlikte

⁷⁹ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 134-135.

⁸⁰ **a.g.e.**, s.137.

⁸¹ **a.g.e.** s.143.

⁸² İbnilesir, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s.13.

⁸³ Moğol kervanını yağmalayarak kervandakileri öldüren İnalçık, Otrar şehri Moğollar tarafından ele geçirildikten sonra Cengiz Han'ın karargâhına götürülmüş ve orada gözlerinden ve kulak deliklerinden eritilmiş gümüş dökülerek öldürülmüştür. James Chambers, **The Devil's Horsemen**, Book Clup Associates, London 1979, s. 10.

⁸⁴ Konu bütünlüğü açısından Cengiz Han'ın Horasan ve İran'da gerçekleştirdiği seferler incelenmemiştir. Buralarda gerçekleştirilen seferler için Bkz. Cüveyni, **a.g.e.**, s. 116-184.

⁸⁵ Çakmak, **a.g.m.**, s. 1442.

⁸⁶ Arap alfabesi ile سبتای ve سوبادای şeklinde yazılan bu isim Subutay, Sübaday, Sübetay, Sübedey olarak okunmuştur. Gülensoy, Küçükler, **a.g.e.**, s. 410. Biz bu çalışmada Sübedey olarak kullanacağız

⁸⁷ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 58.

⁸⁸ İbnilesir, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 21.

onu yakalamakla görevlendirmiştir.⁸⁹ Horasan'a kaçan Harezmsah Muhammed'i⁹⁰ takip eden Moğollar, Ceyhun Nehrine geldiklerinde nehir üzerinde gemi bulamamışlar ve karşıya geçmek için öküz derilerinin içine silahlarını koyarak deriyi şişirmişler, bir nevi şamandıra üreterek atlarının gövdelerine sarmışlar, bu suretle atlar ile silahların batmamasını sağlamışlar ve kendileri de atların kuyruklarına tutunarak nehrin karşısına geçmişlerdir.⁹¹ Harezmsah Muhammed'i Hazar denizine kadar takip eden bu iki komutan, onu Hazar denizindeki Abeskum adasına kaçmaya zorlamışlardır.⁹² Harezmsah Muhammed 1220 yılında kaçtığı Abeskum adasında bir ömür yaşadığı varlık ve bolluğun tersi bir biçimde, açlık ve sefalet içinde ölmüştür.⁹³ Cengiz Han ile görüşen Sübedey, Han'dan Hazar denizinin ötesindeki topraklara keşif harekâtı düzenlemek için izin istemiştir. Bu fikri yerinde bulan Cengiz Han, üç sene içinde geri dönmeleri şartı ile tekliflerini kabul etmiş, böylece Sübedey ve Cebe komutasındaki yaklaşık yirmi bin askerden⁹⁴ oluşan ordu harekâta başlamıştır.

2. Sübedey ve Cebe'nin Rusya Topraklarına Doğru İlk Harekâtı ve Kalka Savaşı

Çalışmamda incelenen konu gereğince Altın Orda Devleti'nin kurulduğu bölgede etkili olan Rus, Kıpçak ve Bulgar halklarıyla Moğolların ilk teması olan bu harekât ve neticesinde yaşanan olaylar incelenecektir. Harezmsah Sultanı meselesi halledildikten sonra keşif harekâtı için Cengiz Han'ın emri ile harekete geçen Sübedey ve Cebe, Hazar denizi kıyılarından İran topraklarına geçmişler ve orada direnen her şehir ile yerleşim yerini tahrip etmişlerdir.⁹⁵ Sübedey ve Cebe Şirvanşahlara bağlı Beylekan şehriden geçerken onların kendilerine saldıracaklarından korkan şehir ahalişi antlaşma yapmak üzere Moğollardan elçi

⁸⁹ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 58-59; Cüveyni, **a.g.e.**, s. 144.

⁹⁰ Çakmak, **a.g.m.**, s. 1442.

⁹¹ İbnilesir, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 21.

⁹² Reşidüddin Fazlullah, **a.g.e.**, s. 35.

⁹³ Grousset, **a.g.e.**, s. 250; Nesevi Harezmsah Muhammed'in öldüğünde yaşadığı yokluğu şöyle anlatır: "Sultan adada öldüğü gibi cenazesini maiyetinde bulunan çavuş Şemsüddin Mahmud Eylağ, hademei hassa başı, mehteri mehteran Mukarribüddin yıkadılar. Sarınacak kefeni de bulunmadığından şimdi adı geçen Şemsüddin Mahmud gömleğini verdi. Nesevi, **a.g.e.**, s. 37.

⁹⁴ Yukarıda belirtilen rakamlar muhtelif olmasına rağmen Sübedey ve Cebe komutasında olan ordunun onlara bağlı birer tümen ile harekete geçtikleri düşünülmektedir. İki tümen ise ortalama yirmi bin askerden oluşmaktadır.

⁹⁵ Altay Tayfun Özcan, **Moğol-Rus İlişkileri(1223-1341)**, TTK, Ankara 2017, s. 26-27.

istemişler fakat daha sonra gelen elçiyi öldürdükleri için Moğol taarruzuna uğramışlardır. Otrar'da olduğu gibi Moğol elçisinin öldürülmesine çok kızan Sübedey ve Cebe, Beylekan'ı ele geçirmişler ve şehirdeki tüm halkı katletmişler hatta hamile kadınların karınlarını yararak bebeklerini dışarı çıkarmışlar ve onları da kılıçtan geçirmişlerdir.⁹⁶ Arkasından, Güney Kafkasya'ya varan Moğollar, Gürcistan Kralı Georgy Laşa'yı mağlup etmişlerdir.⁹⁷ Gürcü Kralını mağlup etmelerine rağmen sayısız engebeli dağlar ve içlerinde yol bulmanın çok zor olduğu derbentler sebebiyle Gürcistan'da iç bölgelere daha fazla ilerleyemeyerek⁹⁸ Şirvanşahlara doğru geri gitmişlerdir. Orada Şemahı'yı kuşatan Moğollar keşif hareketına çıkmaları sebebiyle yanlarına kuşatma araçları almadıkları için surları bir türlü aşamamışlardır. Uzunca bir süre surları aşmayı deneyen Moğollar denemelerinde başarısızlıklar yaşadıkdan sonra şehir surlarının dibine çevre yerleşim bölgelerinden ele geçirdikleri insanları, develeri, öküzleri öldürüp cesetlerini yığarak bir nevi merdiven yapmışlardır. Moğolların oluşturdukları merdiven sayesinde Şemahı surlarına çıkmaya başlamalarının üzerine şehir halkı arasında muazzam bir korku yayılmıştır. Ancak karmaşık Kafkas dağları hakkında daha önce hiç fikirleri olmayan Sübedey ve Cebe tek başlarına bu dağları geçemeyeceklerini anlayarak hileye başvurmuşlardır. Şemahı halkından barış yapmak için elçi istemişlerdir ki Şemahı halkı karşılarında gördükleri Moğollardan korktukları için derhal bu isteği yerine getirmişlerdir. Şemahı şehriden Moğollara on kişilik elçilik heyeti gelmiş ve onlar içlerinden birini herkesin gözü önünde öldürerek, eğer diğerleri Kafkasları nasıl geçeceklerini söylemezlerse onları da herkesin önünde öldürdükleri elçi gibi öldüreceklerini söylemişlerdir. Hayatta kalan elçiler can korkusu ile istemeyerek bile olsa Sübedey ve Cebe'ye geçitleri göstermişler ve Moğollar bu sayede Kafkasları aşarak Kuzey Kafkasya'ya varmışlardır.⁹⁹

Kaynaklarda kesin bir tarih olmamasına rağmen olayların akışına göre 1221-1222 yıllarında Gürcistan ve Güney Kafkasya'da yaşanmış olan olaylar ve Moğolların üzerlerine geldikleri haberi Kuzey Kafkasya'da duyulmuştur. Kuzey

⁹⁶ İbnilesir, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 47.

⁹⁷ Aknerli Grigor, **a.g.e.**, s. 21-23.

⁹⁸ Ömer Subaşı, **Gürcü-Moğol İlişkisi**, Kitabevi Yay., İstanbul 2015, s.41.

⁹⁹ İbnilesir, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 52.; İlyas Kemalöglu, **Altın Orda ve Rusya**, Ötüken Yay., İstanbul 2015, s.76; Galtsyan, **a.g.e.**, s. 37.

Kafkasya’da yaşadıkları topraklara girmek isteyen Moğollara karşı Lezgiler, Çerkezler, Alanlar ve Kıpçaklardan oluşan güçlü bir ordu meydana getirilmiştir. Karşılarında meydana gelen ordunun güçlü olduğunu gören Sübedey ve Cebe, ittifakı dağıtmak amacıyla 1222 tarihinde Kıpçaklara bir mesaj göndermiştir. Mesaj ise şöyledir : “*Siz ve biz biriz, neden birbirimizle savaşıyoruz? Barış yapalım. Size ihtiyacınız olan tüm altını ve gıysileri biz veririz. Siz ve biz beraber savaşır ve ganimet elde ederiz*”¹⁰⁰ diyerek Kıpçakları kandırmışlardır. Kıpçakları karşılarındaki ordudan ayırarak kendi saflarına katan Sübedey ve Cebe Kıpçaklarla bir olup Lezgiler, Çerkezler ve Alanları mağlup etmişlerdir. Sübedey ve Cebe savaş kazandıktan sonra daha önce Kıpçaklara söz verdiği üzere savaş ganimetine dokunmamışlar ve tüm savaş ganimetinin Kıpçaklar tarafından toplanmasına izin vermişlerdir. Kıpçaklar kazandıkları zaferin ve elde ettikleri zengin savaş ganimetinin mutluluğu içerisinde parça parça olarak yurtlarına dönmüşlerdir. Ancak aç gözlülüğe düşerek Moğollara saldırmak yerine bir oldukları Lezgilere, Çerkezlere ve Alanlara saldıran Kıpçaklar ihanet ederek kazandıkları zaferlerin tadına varamadan çok kısa süre sonra kendileri de ihanete uğramışlardır. Sübedey ve Cebe ansızın, dağınık Kıpçak boylarına saldırmışlardır. Kıpçaklardan kimileri Moğollar ile savaşmış kimileri ise Rus topraklarına kaçmışlardır.¹⁰¹ Karşılarına çıkan orduları hile ile mağlup eden Sübedey ve Cebe, kendilerine itaat etmeyerek kaçan Kıpçakları takip ederek Rus topraklarına doğru hareket etmeye başlamışlardır.¹⁰²

Moğolların savaştıkları bu Kıpçakların tarihine biraz bakacak olursak öncelikle Kıpçak sözünün kökenini incelememiz gerekir. Ebu’l Gazi Bahadır Han’ın, Şecere-i Terakkime yani Türklerin Şeceresi (Soyacağı) isimli meşhur eserinde Oğuz Han’ın komutanlarından birisinin kendi hamile karısını da alıp gittiği fakat bu komutanın savaşta öldüğü yazmaktadır. Savaşta ölen bu komutanın hamile karısının soğuk bir havada doğum sancısı tutmuş ve girecek ev bulamadığı için içi boş bir ağaca girip orada çocuğu doğurmuştur. Komutanının çocuğuna sahip çıkan Oğuz Han, ona içi

¹⁰⁰ Curtin, **The Mongols**, s. 133.

¹⁰¹ İbnilesir, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁰² Grousset, **a.g.e.**, s. 255; Charles Halperin, “ Russo-Tatar Relations in Mongol Context ”, (Edit. : Victor Spinei, George Bilavski) **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Editura Academiei Romane, Bucureşti 2007, 192.

boş ağaç anlamında ki Kıpçak adını vermiştir.¹⁰³ Mirfatih Z. Zekiyev ise Kıpçak kelimesinin k'ıuçak kelimesinden geldiğini ifade etmektedir. Onun görüşüne göre bu kelime kiu yani beyaz tenli ve sarışın kelimesi ile sak kelimesinin birleşmesiyle oluşmuştur yani beyaz Saklar anlamına gelmektedir.¹⁰⁴ Diğer görüşlere baktığımızda Bizanslılar ve Latinler; Kıpçakos, Kıpçakoi, Cumanus, Komani, Ruslar; Polovets, Almanlar ve diğer batılı kavimler; Falben, Falones, Valani, Ermeniler; Khartes, Türkler ve Müslümanlar ise Kıpçak olarak bu halkı adlandırmışlardır. İsmi geçen kavimlerin hepsinin dilinde kelimenin anlamı ise sarı, sarımtırak, saman sarısı gibi bu halkın dış görünüşünü tarif eden anlama gelmektedir.¹⁰⁵ Bu çalışmada belirtilen halktan bahsederken Kıpçaklar olarak bahsedilecektir. Moğolların gelmesinden önce Karadeniz kuzeyinde bulunan yarı-göçebe Kıpçaklar, yarı-göçebeler arasında geleneklerine daha bağlı ve daha savaşçılar olarak görünmektedirler. Öyle ki yaşadıkları bölgelerde bulunan otlakların azlığı kendi aralarında bile bizler ve onlar görüşünün oluşmasına sebep vermiştir. Otlak azlığından dolayı varlıklı bir boy beyinin etrafında toplanan Kıpçaklar, feodalite oluşturarak birlikten mahrum kalmışlardır.¹⁰⁶

Sübedey ve Cebe'nin üzerlerine gelmesi üzerine Rusya topraklarına doğru kaçan Kıpçaklar arasında Kıpçak başbuğu Kotyan da vardı. Kotyan aynı zamanda Galiç Knezi Mstislav Mstislaviç'in kayınpederidir.¹⁰⁷ Bu akrabalığa güvenen Kotyan, Rus Knezlerine “*Onlar (Moğollar) bugün bizim ülkemizi ele geçirdiler; yarın sizinkileri ele geçirecekler*” mesajı göndermiş, Moğolların yaptığı zulümleri ve tehlikeleri anlatarak Rus Knezlerinin kendileri ile beraber Moğollara karşı koymalarını istemiştir.¹⁰⁸ Kıpçaklar uzunca yıllardır Rus Knezliklerine karşı saldırılarda bulunmaktalardı.¹⁰⁹ Ancak Rus Knezleri, kendilerinin çekindikleri Kıpçakların bile Doğudan gelen başka bir kavimden kaçtıklarını gördükleri zaman

¹⁰³ Ebu'l Gazi Bahadır Han, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁰⁴ Mirfatih Z. Zekiyev, **Türklerin ve Tatarların Kökeni**, Çev. : Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2017, s. 377.

¹⁰⁵ Mehmet Kıldıroğlu, **Kırgızlar ve Kıpçaklar**, TTK, Ankara 2013, s.41.

¹⁰⁶ Ahincanov, **a.g.e.**, s. 241-242, s.248.

¹⁰⁷ Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Murat Kitabevi Yay., Ankara 1992, s. 92-93; Özcan, **a.g.e.**, s. 33.

¹⁰⁸ Chambers, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁰⁹ L. N. Gumilev, **Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları I**, Çev. : Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2006, s. 354-355.

yaklaşmakta olan tehlikenin ne kadar ciddi olduğunu anlamışlardır. Doğudan gelen bu kavimin yaratacağı zararın bir gün kendilerine de dokunacağını bilen Knezler, eski düşmanlıklarını bir tarafa bırakarak Kıpçakların yanında yer almaya karar vermişlerdir. İşin ilginç tarafı Kıpçaklar ile beraber sınırlarına kadar gelen Moğollara karşı asker çıkarmaya hazırlanan Ruslar, Moğollar hakkında yalnızca Doğudan geldiklerini biliyorlardı. Hangi dine mensup oldukları ve hangi dili konuştukları hakkında en ufak fikirleri dahi yoktu.¹¹⁰ O yıllarda Rus Knezliklerinden en önemlileri olan Galiç, Kiev ve Çernigov Knezleri ile beraber diğer küçük Rus Knezlikleri ve ilave olarak Kıpçak askerleriyle seksen bin kişilik büyük bir ordu oluşturulmuştur.¹¹¹

Sübedey ve Cebe, Özi (Dnyeper) Nehrinin karşısına geçerek Cuci¹¹²,den gelecek takviye kuvvetleri beklemeye başlamışlar, fakat Cuci'nin hasta olduğu ve takviyenin ertelendiği haberi Sübedey ve Cebe'ye ulaşmıştır.¹¹³ Takviyeden mahrum kalarak yalnızca yirmi bin kişilik orduya sahip olan Sübedey ve Cebe, karşılarındaki kalabalık gücün farkına vararak hileye başvurmak amacıyla Ruslara elçi göndermişlerdir. Rus Knezleri tarafından kabul edilen Moğol elçileri bir takım sorunlar yaşamışlardır. Daha önce herhangi bir yerde yahut herhangi bir şekilde karşılaşmayan bu iki halk birbirinin dilleri hakkında tek kelime bile bilmiyorlardı. Bu yüzden gelen elçilik heyetinde hem Moğolca hem Rusça bilen Kıpçak tercümanlar kullanılmıştır.¹¹⁴ Daha önce Kıpçakların taraf değiştirerek Lezgilerin, Çerkezlerin ve Alanların üstüne beraber saldırdıklarını hatırlayan Sübedey ve Cebe aynı taktiği Rus Knezleri üzerinde de kullanmayı denemişlerdir. Rus Knezlerinin huzuruna gelen Moğol elçileri kendilerinin daha önce hiç tanışmadıkları Ruslarla bir dertlerinin olmadığını, yapılan seferin kendilerinin at uşakları olarak gördükleri Kıpçaklar üzerine yapıldığını ve Kıpçakları yenerlerse ganimetleri Rusların almalarını istediklerini iletmışlerdir. Yanlarında ki Kıpçaklardan, daha önce bu olayın

¹¹⁰ Halperin, **Russo...**, s. 57.

¹¹¹ Grousset, **a.g.e.**, s. 25; Kemaloğlu, **a.g.e.**, s. 77-78.

¹¹² Arap harfleriyle جوجى, جوجى, جوجى olarak yazılan bu isim Çuçi, Cuçi, Cuci, Coçi, Çoçi, Çöci gibi muhtelif şekillerde okunmuştur. Gülensoy, Küçükler, **a.g.e.**, s. 107-108. Çin kaynaklarında Yue zhi olarak geçiyor. Uyar, **a.g.e.**, s.56. Biz bu çalışmada Cuci olarak kullanacağız.

¹¹³ Chambers, **a.g.e.**, s. 27.

¹¹⁴ Halperin, **Russo...**, s. 57.

tekrarlandığını işiten Rusların gelen Moğol elçisini öldürmeleri üzerine savaş kaçınılmaz bir hale gelmiştir.¹¹⁵ Azak çevresinde konaklayarak savaşı bekleyen Sübedey ve Cebe'ye ziyaret amaçlı çok sayıda Venedikli tüccar gelmiştir. Sübedey bu tüccarlardan Polonya, Silezya, Bohemya ile ilgili bilgiler toplamış ve buraların kabataslak bir haritasını çıkarmıştır. Toplanan bu bilgiler on yedi yıl sonra o bölgelere gelecek Moğollar için önemli bir alt yapı oluşturmuştur.¹¹⁶

Karşılarındaki kalabalık düşman ordusunu yıpratmak ve savaşmak için daha elverişli bir bölge arayan Sübedey, sahte ricat emri vermiştir. Arkalarından gelen düşmanı yıpratmak ve yavaşlatmak amacıyla Hamabek isminde bir komutan ile birlikte bin kadar asker bırakan Sübedey ve Cebe çekilmeye başlamışlardır. Kendileri gibi bozkır kavmi olan Kıpçakları, en yaygın bozkır taktiği sahte ricat ile kandıran Sübedey amacına erişmiştir. Dokuz gün boyunca geri çekilen Sübedey'i takip eden Rus-Kıpçak ordusu sonunda bitkin düşmüştür.¹¹⁷ Savaş 31 Mayıs 1223 tarihinde, Azak Denizi'ne dökülen Kalka Nehri civarında gerçekleşmiştir. Birleşik Rus-Kıpçak ordusu her ne kadar seksen bin kişi gibi kalabalık bir ordudan oluşsa da merkezi yönetimden yoksundur. Her Knez ve Kıpçak başbuğu Kotyan kendi ordusunu yönetmiştir. Moğol ordusu ile aynı savaş araç gereçlerine sahip olan Kıpçaklar savaş meydanına geldikleri zaman daha savaş pozisyonuna girmeyen Rus Knezlerinin ordularını beklemeden doğrudan Moğol ordusunun üzerine saldırmışlardır. Moğollar kendilerine doğru hızla gelen Kıpçaklar ile ilk çarpışmayı yaşadıkları sonra Kıpçak askerlerinin arasına duman bombaları atmışlardır. Atılan duman bombalarından kara dumanların yayılıp Kıpçakların görüşü kapandıktan sonra Moğol hafif süvarileri yerlerini ağır süvarilere bırakmışlardır. Yoğun duman yüzünden Moğol ordusunun hareketlerini göremeyen Kıpçaklar aniden dumanların içinden çıkan Moğol ağır süvarileri tarafından mağlup edilmişlerdir. Moğollardan kaçarak dört nala atlarını geri süren Kıpçaklar, savaş düzeni almaya çalışan Rus ordularının içine doğru gitmişler ve ordunun savaş düzenine geçmesini engellemişlerdir.¹¹⁸ Merkezi yönetimden yoksun olan Rus-Kıpçak ordusunun etrafı Moğollar tarafından çevrilmiş

¹¹⁵ Kurat, **a.g.e.**, s. 94-95; Özcan, **a.g.e.**, s. 36-38; Kemaloğlu, **a.g.e.**, s. 76-78.

¹¹⁶ Gabriel, **a.g.e.**, s. 107.

¹¹⁷ **a.g.e.**, s. 108-109.

¹¹⁸ **a.g.e.**, s. 109.

ve çembere alınan Rus ordusu Moğollar tarafından ok yağmuruna tutulmuştur. Çembere alınarak ok yağmuruna tutunan Rus ordusu Moğollar karşısında uzun süre dayanamayıp dağınık şekilde Kalka Nehrine doğru çekilmeye başlamıştır. Kaçan askerlerin çoğu nehri geçerken boğulup ölmüş, Özi (Dnyeper) istikametine kaçan çoğu Knez ve orduları da yok edilmiştir. Yalnızca Kalka Nehrini kayıkla geçerek kaçan Galiç Knezi Mstislav Mstislaviç ile Volın Knezi Daniil Romanoviç kurtulmuştur. Moğolların acımasızca saldırıları karşısında Rus Knezleri belki de hayatlarında yaşadıkları en büyük korkuyu yaşamışlardır. Knezlerin korkuları o kadar büyük olmuştur ki nehri geçerken Moğolların kendilerini takip etmesi ihtimaline karşı nehirdeki bütün kayıkları yaktırmışlardır.¹¹⁹ Rusların, Moğollar karşısında almış olduğu bu ağır yenilgi Ruslar ve Moğolların tarihteki ilk karşılaşmaları olmuştur lakin bahsedilen bu yenilgi gelecekte alacakları yenilgilerin yanında hiçbir şeydir. Zafer kazanarak Cengiz Han'ın yanına doğru dönen Moğol ordusu İdil Nehri'ni geçeceği sırada, İdil Bulgar Hanı İlgam Han komutasındaki ordu tarafından pusuya düşürülmüş, pek çok kayıp vermişlerdir¹²⁰. İbnül Esir'e göre pusu neticesinde Moğol ordusundan yalnızca dört bin kişi sağ kalmıştır.¹²¹ Fakat bu saldırının intikamı yıllar sonra ağır bir şekilde alınmıştır.¹²²

3. Cengiz Han'ın Son Yılları ve İmparatorluğu Taksimi

Moğolları birleştiren ve onların kendi güçlerini fark etmelerini sağlayarak komutanlarına sorgusuz itaat eden askerlerden oluşan güçlü, kalabalık, disiplinli bir ordu kuran Cengiz Han, 1227 yılında kendisine bağlı olan ancak Harezmsahlara Devletine karşı gönderilecek orduya daha önce söz vermelerine rağmen asker göndermeyen Tangutlar'a karşı yapılan sefer sırasında ölmüştür.¹²³ Ölüm haberini duyarak derin bir üzüntü içerisinde kalan ahali Cengiz Han'ın cenazesini karşılamak üzere Nankiyas bölgesi olarak bilinen Tangutların yurdunun önüne kadar

¹¹⁹ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, TTK, Ankara 2010, s. 63-64; Roux, **a.g.e.**, s. 204-209; Kurat, **IV- XVIII...**, s. 94-96; Gumilev, **Eski... II**, s. 154-155.

¹²⁰ Dinçer Koç, **Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2010, s. 165.; Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017, s. 28-29.

¹²¹ İbnilesir, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 61.

¹²² Kurat, **Rusya...**, s. 64.

¹²³ Anonim, **Moğolların Gizli...**, s. 190.

gelmişlerdir. Buradan alınan cenaze defnedilmek amacıyla Kerulen'e götürülmüştür.¹²⁴ Cengiz Han, burada hayattayken gömülmek istediği ancak herkesten saklanan gizli bir yere gömüldükten sonra mezar yerinin üstünden at sürüsü geçirilerek bu alan düzleştirilmiş ve o yer yeniden ot kaplayıp sıradan bir görünüm alana dek etrafta nöbetçiler beklemiştir.¹²⁵ Akla ilk gelen sorulardan birisi "peki Cengiz Han'ın mezarının gizli kalması için üstünden atlar koşturulup yeniden ot kaplayana kadar nöbetçiler beklemişse mezarın yerini bilen nöbetçilere ne oldu?" sorusudur. Benim düşüncelerime göre bu nöbetçilerin görevleri bitip yeni Han'ın yanına döndükleri zaman sırlarının kendileri ile birlikte bir ömür gizli kalması için öldürülmüş olma ihtimalleri çok yüksektir ancak bu nöbetçilere ne olduğu ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Elbette ki bunun yapılmasının amacı mezar hırsızlarından ve Han'ın ölüsüne bile zarar vermek isteyen insanlardan koruyarak Cengiz Han'ın sonsuza kadar huzur içinde yatmasını sağlamaktır.

Kaynaklardan Cengiz Han'ın dış görünüşü ile ilgili bilgilere baktığımız zaman uzun boylu, yapılı, seyrek aksakallı, küçük gözlü, geniş alınlı, acımasız biri olarak anlatıldığını görürüz.¹²⁶ Cengiz Han, ölmeden önce Türk-Moğol geleneklerinde¹²⁷ olduğu gibi karısı Börte'den olan her bir oğluna yurt vererek İmparatorluğu taksim etmiştir.¹²⁸ Cengiz Han, büyük oğlu Cuci'ye Selenga ırmağının batısında bulunan ve "Moğol atlarının tırnaklarının vardıği hudutlara kadar" olan tüm toprakları¹²⁹ vererek burada Büyük Orda'nın oluşturulmasını ve Altın Taht'ın kurulmasını buyurmuştur¹³⁰ ve bu topraklar bizim çalışmamızın geçeceği bölgedir. Han, ikinci oğlu Çağatay'a¹³¹ Kayalık ve Uygur memleketinden Ceyhun kıyılarına kadar olan toprakları,¹³² üçüncü oğlu Ögeday'a¹³³ Balkaş'ın doğusu ve kuzeydoğusunda

¹²⁴ Rashiduddin Fazlullah', **a.g.e.**, s.311.

¹²⁵ Uyar, **a.g.e.**, s. 160-161.

¹²⁶ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 98.

¹²⁷ Kafesoğlu, **Türk...**, s. 261-267; Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitapevi, İstanbul 1981, s. 295-301.

¹²⁸ Roux, **a.g.e.**, s. 252.

¹²⁹ V. V. Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Çev. : Ragıp Hulusi Özdem, Yayına Haz. Kazım Yaşar Koprıman, İsmail Aka, TTK, Ankara 2017, s. 137.

¹³⁰ Kemaloğlu, **a.g.m.**, s. 37.

¹³¹ Çin kaynaklarında Zong he tai olarak geçiyor. Uyar, **a.g.e.**, s. 56

¹³² D'ohsson, **a.g.e.**, s. 169.

¹³³ Çin kaynaklarında A dai olarak geçiyor. Uyar, **a.g.e.**, s. 56

bulunan İmil, Tarbagatay, Kara İrtiş ve Ürüngü topraklarını¹³⁴, en küçük oğlu Tuluy'a¹³⁵ ise geleneklere göre baba ocağı olan Moğolistan topraklarını vermiştir.¹³⁶ Cengiz Han toprakları bölüştürdüğü gibi orduyu da oğulları arasında bölüştürmüştür. Tuluy baba ocağında kaldığı için, Ögeday ise gelecekte Han olduğu için ortalama yüz bin kişilik ordunun büyük bir bölümü onların himayesinde kalmıştır. Cuci'ye ve Çağatay'a yurtlarına giderken dört ayrı Moğol boyundan biner kişilik birlikler verilmiştir.¹³⁷ Verilen bu dört bin asker onların ordularının çekirdek gücünü oluşturmuştur.

Çalışmamızın ekserinin geçeceği bölgenin yönetimi verilen Cuci'ye değinmekte fayda görüyorum. Cuci'ye Cengiz Han tarafından Selenga'nın batısında bulunan topraklar verilmiş olmasına rağmen Cuci, Cengiz Han'dan kısa bir süre önce ölmüştür. Cuci'nin ölümü hakkında muhtelif görüşler vardır. Cüzcanîye göre Cuci, Cengiz Han'ın acımasızlığından bıkmış ve babasını indirerek kendisi Han olmak istemiştir. Fakat kardeşi Çağatay bunu babası Cengiz Han'a haber vermiş ve oda Cuci'yi zehirleterek öldürmüştür.¹³⁸ Ötemiş Hacı'ya göre av sırasında attan düşerek boynunun kırılması sonucu¹³⁹, Cüveynî'ye göre ise babasının yanından dönerken ölmüştür.¹⁴⁰ Barthold ise Cengiz Han'ın Cuci'nin öldüğünü duyduğu vakit Türkçe bir şiir söylediğini aktarmaktadır. Şiirin sözleri ise şöyledir:

Kulun algan kulanday kulunumdın ayrıldım

ayrılışgan ankuday er olumdın ayrıldım

Türkiye Türkçesi ile:

Avcıların takipleri neticesinde yavrusunu kaybeden kulan gibi

ben de kendi yavrumdan ayrıldım

¹³⁴ Grousset, **a.g.e.**, s. 264-265.

¹³⁵ Çin kaynaklarında Tian lou olarak geçiyor. Uyar, **a.g.e.**, s. 56

¹³⁶ Roux, **a.g.e.**, s. 252.

¹³⁷ Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", (Haz. : Hayrunisa Alan, İlyas Kemaloğlu) **Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 69.

¹³⁸ Cüzcanî, **a.g.e.**, s. 104.

¹³⁹ Ötemiş Hacı, **a.g.e.**, s.31.

¹⁴⁰ Cüveynî, **a.g.e.**, s. 245.

dört bir tarafa dağılan ördek sürüleri gibi

*ben de kendi kahraman oğlumdan ayrıldım*¹⁴¹

Şayet Barthold'un aktardığı Cengiz Han'ın söylediği bu şiir doğru ise ki Cengiz Han'ın Moğolcadan başka bir dil bilmediği kaynaklarda yazıyor¹⁴², o zaman Cüzcanî'nin Cuci'nin Cengiz Han tarafından zehirlenip öldürüldüğü iddiası zayıflamış olur. Zira Cengiz Han'ın oğlunu hem öldürüp hem de arkasından ağıtlar yakıp dövünecek karaktere sahip olmadığı aşikardır. Her ne sebepten ölmüş olursa olsun Cuci Cengiz Han'dan önce ölmüştür. Ölümünden sonra idaresine verilen toprakların başına onun neslinden evlatlar geçmesi gerekiyordu. Bu sebepten dolayı Cuci'nin oğlu Batu, babasının topraklarının başına geçmiştir. İleriki bölümlerde bu konu teferruatı ile incelenecektir.

¹⁴¹ Barthold, **a.g.e.**, s. 128.

¹⁴² Cüzcanî, **a.g.e.**, s. 110.

BİRİNCİ BÖLÜM

BATU HAN YÖNETİMİNDEKİ MOĞOLLARIN BÜYÜK BATI SEFERİ VE BATU HAN'IN ORDASINI KURUŞU

1.1. Ögeday Han Dönemi ve Büyük Batı Seferinin Başlangıcı

Cengiz Han vefatından önce, üçüncü oğlu Ögeday'ı¹⁴³ veliahtı olarak belirlemişti. Büyük oğlu Cuci, daha Cengiz Han hayatta iken ölmüştü. Devlet idaresini miras bırakabileceği üç oğlu vardı. Bunlar arasından devleti yönetebilecek vasıf ve karaktere sahip olarak en uygun gördüğü kişi Ögeday olmuştu.¹⁴⁴ Hayatta kalan üç oğlundan en büyüğü Çağatay¹⁴⁵'di. Fakat onun acımasız, sınır tanımaz, diplomasi bilmez, sert mizaçlı bir yapıya sahip olması sebebiyle imparatorluğu bir arada tutamayacağını düşünen babası tarafından veliaht gösterilmemiştir.¹⁴⁶ En küçük oğlu Tuluy¹⁴⁷ ise Moğol gelenekleri gereği baba ocağının koruyucusu olduğu gerekçesiyle bu vazifeye uygun görülmemiştir.¹⁴⁸ Ögeday akıllılığı, liderlik özelliği ve isabetli kararları sayesinde Cengiz Han tarafından ölmeden önce varis olarak gösterilmiştir.¹⁴⁹ 1227'de Cengiz Han'ın ölümünün ardından en küçük oğul olduğu için babasının naipliğini yapan Tuluy, kurultay kurulup yeni han seçilmesi amacıyla Cengiz Han'ın tüm oğullarına, torunlarına ve Noyanlarına haber göndermiştir. Cuci'nin oğulları Orda, Batu, Şeyban, Berke, Tangut, Berkeçar, Toka Timur; Çağatay, oğulları ve torunları; Ögeday, oğulları ve torunları; Otçigin Noyan, Belgutay Noyan, Elçigitay Noyanların katılımı kurultay, katılımcıların İmparatorluğun çeşitli yerlerinden gelmeleri sebebiyle ancak 1229 yılının bahar başlangıcında Kerulen nehrinde bulunan Kodeu adasında gerçekleşmiştir.¹⁵⁰

¹⁴³ Arap alfabesi ile اوكدای şeklinde yazılan bu isim Öeday, Ogodai, Ögöday, Okodai, Okodey, Ögedüi, Ukatay, Oktay olarak okunmuştur. Gülensoy, Küçükler, **a.g.e.**, s. 365. Biz bu çalışmada Ögeday olarak kullanacağız.

¹⁴⁴ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 185.

¹⁴⁵ Arap alfabesi ile اچغتای, چغتای, چکدای şeklinde yazılan bu isim Çağatai, Çaadai, Çağatay, Çağata, Çağaday olarak okunmuştur. Gülensoy, Küçükler, **a.g.e.**, s. 365. Biz bu çalışmada Çağatay olarak kullanacağız.

¹⁴⁶ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 105, s. 124; Alan, **a.g.m.**, s.74;

¹⁴⁷ Arap alfabesi ile تولوی şeklinde yazılan bu isim Toluy, Tüli, Tuluy, Tuli, olarak okunmuştur. Gülensoy, Küçükler, **a.g.e.**, s. 475. Biz bu çalışmada Tuluy olarak kullanacağız.

¹⁴⁸ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Haz. : Hakkı Dursun Yıldız, Kronik Yay., İstanbul 2017, s. 473-474.

¹⁴⁹ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 185.

¹⁵⁰ Rashiduddin , **a.g.e.**, s. 312; Anonim, **Moğolların Gizli...**, s. 191.

Kurultayda oy birliği ile Cengiz Han'ın vasiyetine uyulmasına karar verilmiştir ki zaten Cengiz Han'a can-ı gönülden bağlı olan bu insanların Han'ın sözünde çıkmaları imkânsız gibi görünüyor. Verilen karardan sonra kurultaya katılan tüm katılımcılar şapkalarını çıkarmış, kemerlerini omuzlarının üzerine asmış ve Ögeday'ı kardeşi Çağatay sağ elinden, Tuluy sol elinden, Otçıgin Noyan ise kemerinden tutmuş, akabinde onu tahta oturtarak Büyük Han ilan etmişlerdir.¹⁵¹

Ögeday Han, bir devleti ayakta tutacak ve onu koruyup güçlendirecek temel esaslardan birinin güçlü bir istihbarat ağına sahip olmak ve bilgiye hızlı bir şekilde ulaşmak olduğunun idraki içinceydi. Bu vesile ile Ögeday Han devrine bakacak olursak, Cengiz Han döneminde temelleri atılan posta sistemi İmparatorluk sınırları genişlediği için onun döneminde daha da geliştirilmiştir. Uzak sınırlarda yaşanan olaylardan ve askeri faaliyetlerden her zaman haberdar olmak isteyen Ögeday Han, imparatorluğun çeşitli yerlerine “*Yam*” adı verilen posta istasyonları kurdurtmuştur. Bu istasyonlar bin kişilik askeri birlik tarafından korunmuş ve daimi olarak istirahat halinde atlar, hazır halde yiyecekler, “*Yamcı*” adı verilen koşucular ile “*Ulakçı*” adı verilen postacılar hazır halde bulunmuşlardır. Örnek vermek gerekirse Batu'nun Ordasın'dan, Ögeday Han'a bir haberci gönderilmek istenseydi eski sisteme göre ulak bir süre yol alıp çatlamaması için atını dinlendirecek, su kaynağı bulduğu an atını beslemek için durmak zorunda kalacaktı. Kendisi de en fazla yarım gün yol aldıktan sonra insan vücudunun bir gereği olarak dinlenmek için uyumak zorunda kalacaktı. İstirahat için korunaklı yer bulamayabilecek olan ulak vahşi hayvan yahut düşman birileri tarafından saldırıya uğrayıp getirdiği haber yok olabilirdi. Verilen bu örneklerin gerçekleşmesi ihtimali ulak için zaman kaybı anlamına gelmekteydi. Lakin Ögeday Han'ın geliştirdiği bu posta sistemi sayesinde bir ulak harekete geçtiği zaman ilk yam'da atını değiştirerek dinlenmiş at alıyor, sonraki yam'da ise mesajı diğer bir ulağa vererek kendisi dinlenmeye geçiyordu. Bu yöntem sayesinde gönderilmek istenen mesaj elden ele hiç duraksamadan hızlı bir şekilde hedefine ulaşıyordu. Ögeday Han'ın kurdurtmuş olduğ u posta sistemi ile imparatorluk

¹⁵¹ Rashiduddin, a.g.e., s. 312.

içerisindeki haberleşme ağı güçlenmiş böylece uzak yerlerde gerçekleşen olaylara bile hızla müdahale etme imkânı oluşmuştu.¹⁵²

Devletin omurgasını oluşturan bir diğer esas ise ekonomidir. Ögeday Han zamanında Büyük Moğol İmparatorluğunun sınırlarının genişlemesi ile beraber ticaret yolları da Moğolların eline geçmiş, güvenliği sağladıkları için de ticaret artarak devam etmiştir. Ögeday Han, eğlence ve alkol düşkünü bir insan olmasının yanı sıra eli açıklığı sayesinde uzak diyarlardaki tüccarlar, onun huzuruna akın ediyorlardı. Han'ın huzuruna gelen hiç kimse eli boş dönmüyordu. Ögeday Han, İmparatorluğun çeşitli bölgelerinden gelen vergileri ve hediyeleri huzuruna gelen elçi, tüccar, dilenci, zengin, fakir gözetmeden bol miktarda dağıtıyordu. Ögeday Han'ın eli açıklığının bir diğer göstergesi ise kurultayın bir araya toplandığı her zaman hediyeler dağıtılmasını istemesidir. Bu hediyeleri dağıtmak için içlerinde kumaşlar, gümüş külçeler, gümüş çubuklar, yaylar, sadaklar, zırhlar ve diğer silahlar ile dolu olan dükkânların bulunduğu korunaklı bir yerleşim alanının kurulmasını emretmiştir.¹⁵³ Han'ın, ellerinde bulunan mallar kalitesiz bile olsa yüksek fiyattan alacağını bilen tüccarlar, dünyanın dört bir tarafından Büyük Moğol İmparatorluğuna geliyorlardı.¹⁵⁴ Belki de bu müsrif altın dağıtımı sebebiyle dünyada ilk defa kâğıt para Ögeday Han döneminde kullanılmıştır.¹⁵⁵

Büyük devlet olmak, çağın gereklerine ayak uydurmayı da gerektirir. Kültüründe şehirde yaşama geleneği olmayan Moğolların, her geçen gün büyüyen, dünyanın çeşitli yerlerinden elçilerin, tüccarların, seyyahların akın akın gelip ziyaret ettiği bir devletin gelişmiş ve görkemli bir yönetim merkezine sahip olması icab ederdi. Bu sebepten dolayı Ögeday Han, başkent Karakurum şehrini kurdurtmuştur. Bu şehrin kurulmasının sebebini de yine Han'ın eli açıklığı ve ticaret yollarının güvenliğini sağlaması sebebiyle artan ticarete bağlayabiliriz. Cengiz Han zamanında yalnızca çadırların bulunduğu bir ova olan Karakurum, Ögeday Han zamanında

¹⁵² Barthold, **Moğol...**, s. 475-476; Roux, **a.g.e.**, s. 267-269.

¹⁵³ M. V. Gorelik, "Mongolskaya Latnaya Konnitsa i Yiyo Subdı v İstoriceskoy Perspektive", **Voyennoye Delo Zolotoy Ordı: Problemi i Perspektivi İzuçeniya**, (Edit. : İ. M. Mirgaleev), İnstitut İstorii İm. Mardjani AN. RT., s. 50.

¹⁵⁴ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 198-200.

¹⁵⁵ Tuvr Dorj, "Osobennosti Ekonomičeskoy Politiki i Stil Rukovodstva Çingiz Hana i Mongol'skoy İmperii", **İCANAS**, Ankara 2009, s. 61 aktaran: İsakov, **a.g.e.**, s. 148.

gelen kalabalığı karşılamak amacıyla geliştirilmiştir. Şehre saray yaptırıp surlar ile çevirtiren Ögeday Han, burayı Büyük Moğol İmparatorluğun başkentine dönüştürmüştür.¹⁵⁶

Ögeday Han'ın askeri icraatlarını incelediğimde Cengiz Han ile beraber başlayan Moğol seferlerinin hız kesmeden devam ettiği görünür. 1235 yılında kurultay toplanmasına karar verilmiş ve toplanan kurultayda, Uzak Doğu'ya, Orta Doğu'ya, Anadolu'ya ve Orta Avrupa'ya karşı seferler kararlaştırılmıştır.¹⁵⁷ Çalışmamın esas konusunu teşkil ettiği için Ögeday Han döneminde yalnızca Orta Avrupa'ya ve yolları üzerinde ele geçirilen yerlere yapılan seferlere değinilmiştir. Cengiz Han tarafından kendisine Batı toprakları verilen Cuci, Cengiz Han'dan önce ölmüş ve toprakları oğullarından olan Batu'ya bırakılmıştı.¹⁵⁸ Bu sebepten dolayı Ögeday Han'ın, Orta Avrupa'ya yapılmasını planladığı sefere Batı topraklarının hâkimi Batu komuta edecektir.¹⁵⁹

Planlanan bu büyük sefere Batu ile kardeşleri Orda ve Şeyban¹⁶⁰, Ögeday Han'ın çocukları Güyük ve Kadan, Çağatay'ın çocukları Buri ve Baydar, Tuluy'un çocukları Mengü ve Böçök¹⁶¹, daha önce Rusya topraklarına gidip bölge hakkında bilgi sahibi olarak oradaki Venedikli tüccarlardan Doğu Avrupa ülkeleri hakkında bilgi toplayan Sübedey¹⁶² ve ayrıca tümen komutanları, binbaşı, yüzbaşı ve onbaşların da büyük oğulları katılmıştır.¹⁶³

Orta Avrupa'ya gerçekleştirilecek seferin komutanı Batu olduğu için ordunun onun yurdunda toplanmasına karar verilmiştir. 922 yılında Abbasi Halifesi el-Muktedir tarafından İdil Bulgarlarına İslamiyet'i öğretmek için gönderilen İbn Fadlan'ın seyahatnamesinde Türklerin en kötü, en belalı, en katil kavmi olarak

¹⁵⁶ Kemalolu, **a.g.m.**, s. 41.

¹⁵⁷ Vernadsky, **Moğollar...**, s. 68; Cüveyni, **a.g.e.**, s. 197.

¹⁵⁸ Kemalolu, **a.g.e.**, s. 70; Togan, **a.g.e.**, s. 62; Cüzcani, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁵⁹ Kurat, **Rusya...**, s. 65; A. Yu.Yakubovskiy, **Altın Ordu ve Çöküşü**, Çev. : Hasan Eren, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976, s. 41.

¹⁶⁰ Dohsson, **a.g.e.**, s. 198.

¹⁶¹ Peter Jakson, **The Mongols and the West**, Routledge Taylor&Francis Group, New York 2005, s. 70.

¹⁶² Gabriel, **a.g.e.**, s. 107; Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁶³ Anonim, **Moğolların Gizli**, s. 191.

bahsettiği Başkurtlar¹⁶⁴ 1235 yılında büyük ordu toplanmadan Batu tarafından itaat altına alınmışlardır.¹⁶⁵ Karakurum'da toplanan Moğol ordusu Şubat 1236'da yola çıkmış, tüm ilkbahar ve yaz boyunca yol alarak ancak sonbaharda Batu ile buluşabilmişlerdir.¹⁶⁶ 1236 sonbaharında Batu'nun yurdunda yüz elli bin kişilik büyük bir Moğol ordusu toplanmıştır.¹⁶⁷

Moğollar savaşa giderken ailelerini, hayvanlarını, çadırlarını da yanlarında götürürlerdi. Moğol askerleri savaş meydanında olduğu sırada Moğol erkekleri kadar savaşçı olan Moğol kadınları obanın işlerini yapar, obalarına herhangi bir saldırı olursa da sahip oldukları mükemmel okçuluk yetenekleri sayesinde¹⁶⁸ erkeklerine gerek kalmadan kendilerini savunurlardı. Aileler ordu ile birlikte gittiği için askerler aile hasreti çekmez, akılları daimi olarak ailelerinde kalmaz bu sayede seferler dört beş yıl gibi uzunca bir süre aksamadan devam ederdi. Karılarının obada bulunmaları sayesinde askerler yemek yapmak, kıyafetlerini onarmak, otağları kurup sökmek gibi işler ile vakit kaybetmeyerek yalnızca askerlik ile ilgilenmişlerdi. Obadaki diğer işler ise kadınlar tarafından yapılırdı. Moğolların çocukları da sefer sırasında onlarla beraber olurlardı. On iki, on üç yaşındaki çocuklar bile ordu ile beraber yürürler, dört-beş yıl sonra yaşları savaşçılık yapmaya yeteceği ve ordu içinde büyüdükleri için doğrudan orduya alınırlardı.¹⁶⁹ Her Moğol savaşçısının beraberinde beş veya altı atı vardı.¹⁷⁰ Bu sayede üstüne bindikleri atları veya ağır yük yükledikleri atları bir diğeriyle değiştirerek yollarına mola vermeden devam edebilirlerdi. Basit bir hesap yapılırsa, Büyük Batı Seferi'ne katılan yüz elli bin kişi, dört kişilik aileye sahip olsa onlarla birlikte gelen altı yüz bin kişi eder, bu askerlerin her birinin beş atı olduğunu da hesap ettiğimizde bu da yedi yüz elli bin at eder. İşte Avrupa'ya doğru yol alan

¹⁶⁴ İbn Fadlan, **Seyahatname**, Çev. : Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul 2015, s. 19.

¹⁶⁵ Renat Yusupov, "Altın Orda ve Başkurtlar (Tarihi-Antropolojik İnceleme)", (Ed. A. Melek Özyetkin, A. Merthan Dündar, İlyas Kamalov), **Tarihten Bugüne Başkurtlar**, Ötüken Yay., İstanbul 2008, s. 91-94.

¹⁶⁶ Rashiduddin, **a.g.e.**, s. 325.

¹⁶⁷ Özcan, **a.g.e.**, s. 62; Halil İnalçık ise bu ordunun sayısını elli bin kişi olarak vermektedir. Halil İnalçık, "İdil-Ural Tarihine Kısa Bir Bakış", **İdil Ural Tarihi Sempozyumu Bildirileri C. I**, Haz. : İlyas Kemalöglü, TTK, Ankara 2015, s. 2.

¹⁶⁸ Özcan, **a.g.m.**, s. 436

¹⁶⁹ Uyar, **a.g.e.**, s. 85, s. 154.

¹⁷⁰ Turnbull, Reynolds, **a.g.e.**, s. 11; Özcan, **a.g.m.**, s. 438.

yüz elli bin kişilik Moğol ordusunun peşinde böyle devasa boyutta bir kalabalık gidiyordu.

1.2. Büyük Batı Seferi Öncesi Rus Topraklarının Durumu

Büyük Batı Seferi, Doğu ve Orta Avrupa topraklarında gerçekleşmesine rağmen en yıkıcı ve en uzun etkiyi Rus toprakları üzerinde bırakmıştır. İşte bu yıkıcı etki yüzden Büyük Batı Seferi anlatılmadan önce Rus topraklarının durumu hakkında bilgi verilmesi gerektiği düşünülmüştür. Tarihte ilk olarak Bug, Pripet ve Özi (Dnyeper) bölgelerinde yaşadıkları bilinen Slavlar¹⁷¹ IX. yüzyıl'a kadar devlet kurmak için teşkilatlanamamışlardır. Slavlar 862 yılında Danimarkalı bir Lord¹⁷² olan Vareg kökenli Rurik'i kendilerini yönetmesi için davet etmişler ve Kiev'e gelerek başa geçen Rurik, Rusların ilk devleti olan Kiev Rusyasını kurmuştur.¹⁷³ Rurik'in (862-879) ardından Oleg (879-912), İgor (912-945), Olga (945-957) ve Svyatoslav (957-972) sırasıyla devletin başına geçmişlerdir.¹⁷⁴

Çok aktif ve savaşçı bir karaktere sahip olan Svyatoslav¹⁷⁵, Güney Rusya bozkırlarına yerleşmiş olan göçebe Peçenekler ile uzun süre mücadele etmiştir. Svyatoslav'ın Rusya tarihi için bir önemi de Hazar Kağanlığı yıkıldıktan sonra kendisini onların halefi olarak görmüş ve Türkçe unvan olan Rus Kağanı unvanını almıştır.¹⁷⁶ Bizans'a sefer düzenlemiş olan Svyatoslav, bu seferde mağlup olmuş ve dönüş yolunda Peçenek başbuğu Küre tarafından 972 yılında öldürülmüştür. Öldürülen Svyatoslav'ın başı kesilerek kafatası Küre tarafından kâse yaptırılmıştır.¹⁷⁷

Svyatoslav'dan sonra Yarapolk (972-980), onun arkasından Vladimir (980-1014) başa geçmiştir. Vladimir'in Rusya tarihi açısından önemi ise Rusya'ya Hıristiyanlığı getirmesidir. Bizans İmparator'u Basil, Vladimir'den askeri yardım

¹⁷¹ Geoffrey Hosking, **Russia and the Russian from Earliest Times to 2001**, Penguin Books, London 2002, s. 28 aktaran: Kezban Acar, **Ortaçağ'dan Sovyet Devrimine Rusya**, İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 25.

¹⁷² Kezban Acar, **a.g.e.**, s. 29.

¹⁷³ Nahide Şimşir, **Rusya Tarihi**, IQ Sanat Yay., İstanbul 2014, s. 31.

¹⁷⁴ **a.g.e.**, s. 31-33.

¹⁷⁵ Vernadsky, **Rusya...**, s. 52-53.

¹⁷⁶ **a.g.e.**, s. 54.

¹⁷⁷ Akdes Nimet Kurat, **Peçenekler**, Haz. : Ahsen Batur, TTK, Ankara 2016, s. 103-116; İlyas Kemalolu, **Rusların Gözüyle Türkler**, Kaknüs Yay., İstanbul 2015, s. 18-21.

istemmiş, bunun karşılığında ise kız kardeşi Anna'yı vaat etmiştir. İstenilen yardımı göndermiş olan Vladimir, Anna ile evlenmek istediğinde İmparator Basil, Vladimir'e kendisinin pagan olduğunu, vaftiz edilerek Hıristiyan olmasını, aksi takdirde kız kardeşini vermeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine 989 yılında Vladimir vaftiz edilerek Ortodoks Hıristiyan olmuştur. Vladimir'in Hıristiyan olması ile beraber pagan olan halk toplu şekilde Hıristiyanlığa girmeye başlamış ve alfabeleri olmayan Slavlar'a, Yunan alfabesi temelli Kiril alfabesi oluşturulmuştur.¹⁷⁸

Vladimir'in ölmesinin ardından oğulları arasında taht için bir iç savaş çıkmış ve bu savaşı Yaroslav (1019-1054) kazanmıştır. Zeki ve iyi bir okuyucu olan Yaroslav'a bu yeteneklerinden dolayı "mudriy" (akıllı) lakabı verilmiştir.¹⁷⁹ Yaroslav, doğudan gelen bir diğer göçebe halk Uzların yardımıyla, Peçenekler'i Kiev yakınında ağır bir yenilgiye uğratmış ve onları Rus ülkesini terke zorlamıştır.¹⁸⁰

Kiev Rusya'sı ilk Knez Rurik'ten itibaren sağlam bir veraset sistemine sahip değildir. Kiev'de bulunan Knez öldüğü zaman oğulları arasında bir iç savaş çıkmakta ve en güçlü olan Kiev'de tahta oturmaktadır. Yaroslav daha sağlığında şehirleri on oğlu arasında paylaşmıştır.¹⁸¹ Bu paylaşırma on oğlunun oğulları arasında da olmuş ve böylece Kiev Rusya'sı parçalanarak Batı Avrupa'da oluşan feodalite sistemini¹⁸² andıran, fakat Batı Avrupa'dan farklı olarak her Knezliğin başına Rurik sülalesinden birinin geçtiği şehir devletleri sistemi oluşmuştur.¹⁸³ Böylece 1237 - 1240 Moğol istilasına kadar geçen süre içerisinde Rus toprakları, Rurik sülalesinden gelen ve her biri bir şehir yöneten Knezler'e bağlı şehir devletleri şeklinde yönetilmiştir.

¹⁷⁸ Martin, **a.g.e.**, s. 6-12; Acar, **a.g.e.**, s. 38-39; Vernadsky, **Rusya...**, s. 57-60.

¹⁷⁹ Kurat, **Rusya...**, s.35.

¹⁸⁰ Kemalöglu, **Rusların...**, s. 20; Kurat, **Peçenekler...**, s. 122-126.

¹⁸¹ Şimşir, **a.g.e.**, s. 37-38; Kurat, **Rusya...**, s. 37; Martin, **a.g.e.**, s. 29-31.

¹⁸² Muhammer Gül, **Ortaçağ Avrupa Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 88-91; Cahit Aydemir, Sema Yılmaz Genç, "Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni : Feodalizm", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10/S. 36, s. 226-241.

¹⁸³ Kurat, **Rusya...**, s. 37.

1.3. Büyük Batı Seferi (1237-1242)

1.3.1. Moğolların Rus Topraklarına Seferi

1.3.1.1. Moğollar Tarafından İtaat Altına Alınan Kuzey Rus Knezlikleri

Batu'nun yurdunda toplanan yüz elli bin kişilik Moğol ordusu sefer için planlar hazırlamışlardır. Esas amacı Orta Avrupa'yı ele geçirmek olan bu sefer için oraya ulaşmanın en çabuk yolu İdil (Volga) nehri ve Karpat dağları arasındaki bozkırlardan geçerek doğrudan ilerlemektir. Fakat buradan geçerken Güney Rus Knezliklerinin de ele geçirilmesi gerekmektedir. Çünkü Moğollar ve Güney Rus Knezleri arasında gerçekleşecek savaşlarda güney'de bulunan Rus Knezleri, kuzey'de bulunan Knezlere sığınabilir ve orada büyük bir ordu toplayarak Orta Avrupa'ya yönelen Moğolları arkadan sarabilirlerdi. Bu tehlikeyi göz önünde bulunduran Batu, arkadan gelebilecek saldırıyı engellemek için Büyük Batı Seferine, Kuzey Rus Knezliklerini ele geçirmekle başlamaya karar vermiştir.¹⁸⁴

Tüm Rus toprakları ve Deşt-i Kıpçak¹⁸⁵ coğrafyasında sayısız geniş nehirler bulunmaktadır. Bu nehirler yazları botlarla, kışları ise donan nehirler üzerinde kızaklarla günümüz otobanlarında olduğu gibi hızlı yolculuklar yapmaya imkân sağlamıştır. Rus topraklarında ordular gibi büyük insan kitlelerinin ilerleyeceği en kötü zaman ise Rusların "*rasputitsa*" dedikleri çamurlu toprakların oluşmasına sebep olan sonbahar ve ilkbahar yağmurlarıdır.¹⁸⁶ Rus topraklarına ulaşan askerler Avrupa'dan yahut Orta Doğu'dan gelmiş olsalardı soğuk hava ve sert rüzgârlar yüzünden askeri harekât düzenlemek şöyle dursun hayatlarını bile zor sürdürürlerdi. Ancak Moğollar bu iklime fazlasıyla alışık oldukları ve donmuş nehirlerin askerlerin rahatlıkla geçmesine imkân verdiklerini bildikleri için ilerlemelerine kış mevsiminde başlamışlardır.

¹⁸⁴ Gabriel, **a.g.e.**, s. 116.

¹⁸⁵ Farsça'da Deşt kelimesi çöl, ova, kır anlamına gelmektedir. Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s. 610. O halde Deşt-i Kıpçak ise Kıpçak Bozkır, Kıpçak Ovası anlamına gelmektedir. Deşt-i Kıpçak sınırları ise Batı Sibirya ve Karpat dağları arasında bulunan düzlüklerdir.

¹⁸⁶ David Nicolle, Angus McBride, **Armies of Medieval Russia 750-1250**, Osprey Publishing, London 1999, s. 34.

Kış mevsiminde yürüyüş Moğollar için hızlı olmasına rağmen aynı zamanda ciddi tehlikeler barındırıyordu. Moğol ordusunun geçtiği bölgede bulunan nehir üzerindeki buz yeterince kalınlaşmayarak ince kalmış ise askerlerin oluşturduğu ağırlık sonucu kırılarak askerleri içine çekebilirdi. Zırhları üstlerinde olan askerler ağırlık sebebiyle suyun dibine bataabilirler yahut suyun içine batmayarak dışarı çıkarılan ve soğuktan donmak üzere olan askerleri ısıtmak için ateş yakılırsa da gizlice gelen düşmanlar tarafından öldürülebilirlerdi.¹⁸⁷ Fakat sonbaharda ve ilkbaharda ordusunun ilerleyemeyeceğini bilen Batu her türlü riski göze alarak harekâta başlamıştır.

Sübedey ve Cebe 1223 yılında Rus-Kıpçak ordusunu yendikten sonra geri dönerken yolda İdil Bulgarlarının saldırısına uğrayarak ağır kayıplar vermişlerdi. Ağır kayıplar vermelerine sebep olan yıllar önce yaşadıkları bu saldırıyı unutmayan Moğollar, Büyük Batı Seferine çıkarken ilk olarak intikamlarını almak için İdil Bulgarlarına hücum etmişlerdir. Macar Papaz Julian 1237 tarihli raporunda Moğolların, İdil Bulgarlarının kırk bin zırhlı asker çıkarabildiği kırk güçlü kalesini ele geçirdiklerini belirtmiştir.¹⁸⁸ 1236 yılının sonlarına yakın, İdil Bulgarlarının başkenti Bulgar'a doğru hareket eden Moğol ordusu,¹⁸⁹ karşılarında on metre yüksekliğe sahip surlar ve altmış metre yüksekliğe kadar çıkan savunma kuleleri ile tahkim edilmiş Bulgar şehrini görmüşlerdir.¹⁹⁰ Şehrin merkezinde ise bir iç kale bulunmaktaydı. İdil Bulgarları tarafından iç kalenin etrafına toprak setler inşa edilmiş ve bu inşa edilen toprak setlerin dayanıklılığını daha da arttırmak için üstlerine sivri kazıklardan ve kesme ağaçlardan barikatlar yapılmıştır.¹⁹¹ İdil Bulgarlarının başkenti Bulgar'a saldıran Moğollar aynı zamanda İdil Bulgarlarına ait olan Bilyar, Suvar, Jukotin gibi şehirlere de saldırmışlardır. Moğolların Suvar şehrinde yaptıkları yıkımın etkileri günümüzde yapılan arkeolojik kazılarda bulunan kemikler, savaş aletleri, bina enkazlarında bile görülebilmektedir.¹⁹² Moğollar tarafından ele geçirilen

¹⁸⁷ Gumilev, *Eski...I*, s. 46.

¹⁸⁸ Altay Tayfun Özcan, "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.29/S.48, s. 96.

¹⁸⁹ Janet Martin, *Medieval Russia*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 150-151.

¹⁹⁰ Özcan, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁹¹ Koç, *a.g.t.*, s. 175.

¹⁹² *a.g.t.*, s. 178.

Bulgar şehri yağmalanmış, yıkılmış¹⁹³ ve Bulgar halkının büyük bölümü Vladimir-Suzdal Knezliğine sığınmıştır.¹⁹⁴ Moğolların önünden kaçan İdil Bulgarları bulunmasına rağmen, yurtlarını terk etmeyerek Moğollara tabii olmuş olanlar da vardır. Yine İdil Bulgarlarına ait şehirlerden biri olan Kernek'in önde gelen isimlerinden Bayan ve Ciku hem yurtlarını terk etmemek hem de Moğollar tarafından öldürülmemek için onlara tabii olmaya karar vermişlerdir. Batu'nun yanına giden bu iki isim ona hediyeler götürüp tabii olmak istediklerini söylemişlerdir. İstekleri Batu tarafından onaylanmış ancak tabiiyetlerinden kısa bir süre sonra Kernek şehri Bayan ve Ciku önderliğinde Moğollara karşı isyan etmişlerdir. Kısa sürede isyan etmelerinin sebebinin yıllar önce Moğollar tarafından orduya asker göndermeleri için zorlanan Kırğızlar gibi onların Moğol ordusuna asker göndermeye zorlandıkları yüzünden olduğu düşünülmektedir. Batu, ortaya çıkan isyanı bastırmak için Sübedey'i göndermiş ve bu kentte tıpkı diğer İdil Bulgar kentleri gibi yağmalanıp yıkılmıştır.¹⁹⁵

İdil Bulgar topraklarını itaat altına alan Batu 1237 kışında Kuzey Rusya topraklarına yönelmiş ve Ryazan yakınlarındaki Voronej nehri kenarında ordugâhını kurmuştur.¹⁹⁶ Rus topraklarına giren bu yeni yarı-göçebe kavim, daha önce bu topraklarda bulunan diğer yarı-göçebe kavimler olan Peçenek ve Kıpçaklara hiç benzememektedir.¹⁹⁷ Ryazan etrafında çok sık ormanlar bulunmasından dolayı Moğolların geldiğini fark etmeyen şehir halkı yıllar önce acı bir şekilde karşılaştıkları Moğolları görünce adeta şok geçirmişlerdir.¹⁹⁸ Daha sonra Batu, Ryazan Knezi Yuri İngvareviç'e yanlarında Ryazan halkını çok korkutan bir büyücü kadının da bulunduğu elçilik heyeti göndermiştir.¹⁹⁹ Gelen elçilik heyetinin mesajı ise şöyledir : “ *Bize her şeyin onda birini verin, Knezlerin onda birini, insanların onda birini, siyah, beyaz, kahverengi, benekli atların onda birini, her çeşit hayvanın*

¹⁹³ Vernadsky, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁹⁴ Martin, **a.g.e.**, s. 151.

¹⁹⁵ Özcan, **a.g.e.**, s. 64.

¹⁹⁶ Altan Aykut, “Batu Han’ın Rusya Seferi İle İlgili Ryazan’ın Batu Han Tarafından Yakılıp Yıkılması Hikayesi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.31/S.1-2, s. 15.

¹⁹⁷ Martin, **a.g.e.**, s. 151.

¹⁹⁸ Nicolle, McBride, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁹⁹ Özcan, **a.g.e.**, s. 69.

onda birini, varlıklarınızın ve ürettiklerinizin onda birini.”²⁰⁰ Knez, akrabaları ile görüşüp Moğollara teslim olsalar bile canlarının ve mallarının güvende olmayacağı sonucuna vardıldıktan sonra, şu cevabı göndermiştir : *“Yaşadığımız sürece hiçbir şey size ait olmayacak* “. ²⁰¹

Savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayan Ryazan Knezi Yuri İngvareviç, Vladimir Büyük Knezi Yuri Vsevolodoviç’e²⁰² elçi göndererek ondan yardım istemiştir. Fakat Ryazan Knezliği düşse bile kendisinin kuşatma sırasında yorulan Moğolları yenebileceğini düşünen Yuri Vsevolodoviç istenilen yardımı göndermemiştir.²⁰³ Tek başına Moğollar ile başa çıkamayacağına farkında olan Yuri İngvareviç, Batu’ya valvarıp saldırmasını engellemek için ona başında kendi oğlu Fedor’un bulunduğu çok sayıda asilzade ve askeri zengin hediyelerle beraber göndermiştir.²⁰⁴

İlk başlarda gelen heyeti güzel karşılayan Batu daha sonra Knezlerden kendi kızlarını ve kız kardeşlerini kendisine getirmelerini istemiştir. Kıskanç Ryazan Knezlerinden biri Batu’ya, Knez Fedor’un Bizans soyundan gelen Evpraksiya isminde çok güzel bir karısının olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Batu, Fedor’dan karısını kendisine göstermesini istemiştir. Fedor ise gülererek şöyle demiştir: *“Eşlerimizi zina için, senin gibi günahkâr bir Han’a sunmak biz Hıristiyanlara yaraşır bir davranış değildir. Ancak bizi yendiğin zaman eşlerimize sahip olabilirsin.”* Fedor’un cevabı karşısında onuru kırılan Batu Fedor’un öldürülüp vücudunun yabani hayvanlara ve yırtıcı kuşlara atılmasını bunun yanında beraberinde getirdiği elçilik heyetinde bulunanların da öldürülmesini emretmiştir.²⁰⁵ Fedor öldürülürken Moğollardan korkarak saklanan onun yardımcılarında Aponitsa efendisinin hayvanlar tarafından parçalanan cesedini alarak Hıristiyan inancına göre gömmüştür. Aponitsa defin işlemini gerçekleştirdikten sonra Ryazan’a giderek Fedor’un Bizans soyundan olan karısı Evpraksiya’ya efendisinin ölüm haberini

²⁰⁰ Jeremiah Curtin, **The Mongols in Russia**, Little Brown And Company, Boston 1908, s. 231.

²⁰¹ **a.g.e.**, s. 231.; Chambers, **a.g.e.**, s. 72.

²⁰² Veya Camiu’t Tevarih’te geçen ismi ile “Yaka Yürgü”. Rashiduddin, **a.g.e.**, s. 327.

²⁰³ Kurat, **Rusya...**, s. 65.

²⁰⁴ Aykut, **a.g.m.**, s. 15.

²⁰⁵ **a.g.m.**, s. 16.

vermiştir. Batu tarafından kocasının öldürüldüğünü duyan Evpraksiya oğlu İvan'ı da yanına alarak sarayın en yüksek yerinden aşağıya atlayıp intihar etmiştir.²⁰⁶

Oğlunun öldürülmesinin ardından şehri kuşatılmadan Moğolları karşılamak için ordusunun başına geçen Knez Yuri, Ryazan'dan ayrılmıştır.²⁰⁷ Ryazan Knezi Yuri, bölgeyi Moğollardan daha iyi bilmelerinin ve tamamen süvarilerden oluşan Moğol ordusunun sık ormanlık bölgelerde hareket kabiliyetlerinin azalmasından dolayı piyadeler ile saldırmanın avantajını kullanmak istemiştir. Ryazan ordusu kendilerinden sayıca çok fazla olan Moğollar karşısında var güçleriyle çarpışmış lakin Knez Yuri'de dahil tamamen yok edilmiştir.²⁰⁸ Ryazan ordusunun yok edilmesi ile birlikte önlerinde hiçbir engel kalmayan Moğollar, Ryazan'a doğru harekete geçmişler ve yolları üzerindeki Pronsk, Belgorod, Ozeslaviç kasabalarını ele geçirerek yerle bir etmişlerdir.²⁰⁹

16 Aralık 1237'de Moğol ordusu dokuz-on metre yüksekliğe ve yedi ila yirmi metre derinlikteki çukurlara sahip olan Ryazan kentine ulaşarak şehri kuşatmıştır.²¹⁰ Daha önce de belirtildiği üzere Çinli mühendisleri ordularına alan Moğollar onları Büyük Batı Seferinde de kullanmışlardır. Ryazan'ın etrafını kuşatan Moğollar bunu sadece ordularıyla yapmamışlardır, tıpkı Kuzey Çin seferinde Kin başkentinin etrafına yetmiş kilometre uzunluğunda hendek kazarak içeridekilerin kaçmasını engelledikleri gibi²¹¹, Ryazan etrafına da şehir ele geçirilirken içeridekilerin kaçamaması için sivri kazıklar ile güçlendirilmiş duvarlar yapmışlardır.²¹²

Tahtadan surları olan Ryazan kentine, mancınıklar, koçbaşları ve merdivenlerle saldıran Moğol askerleri yoruldukça yerlerini dinlenmiş olan askerlere bırakmışlardı.²¹³ Fakat Ryazanlıların böyle bir lüksü yoktu. Kuşatmanın altıncı günü olan 21 Aralık 1237²¹⁴'de Moğol mancınıklarından atılan bir kaya tahta surlarda

²⁰⁶ a.g.m., s. 16.

²⁰⁷ Özcan, a.g.e., s. 74.

²⁰⁸ Curtin, *The Mongols in Russia*, s. 231.

²⁰⁹ Kurat, *Rusya...*, s. 65.

²¹⁰ Özcan, a.g.e., s. 74-75.

²¹¹ Gabriel, a.g.e., s. 75.

²¹² Curtin, *The Mongols in Russia*, s. 231.

²¹³ Aykut, a.g.m., s. 18.

²¹⁴ Vernadsky, *Rusya...*, s. 85.

gedik açmış ve surlarda oluşan gediği gören Moğol atlıları şehre akın etmişlerdir.²¹⁵ Şehre giren Moğollar Knezin ve boyarların aileleri de dâhil kadın, çocuk ayırt etmeden önlerine çıkan herkesi kılıçtan geçirmişler kimini ise Ryazan şehri içinden geçen ırmağın içine atarak boğmuşlardır.²¹⁶ Günlerce devam eden bu katliamlar sonrası şehirde ikamet eden kimsenin kalmayışıyla sonunda çığlıklar ve bağrıışmalar kesilmiş, şehirde sadece yanmış bina enkazları, taş binalar ve ölü bedenler kalmıştır.²¹⁷

Ryazan'ı yerle bir eden Moğollar, dönemin başkenti sayılan Vladimir'de bulunan Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'in üzerine yürümüşlerdir.²¹⁸ Yuri Vsevolodoviç, Vladimir üzerine yürüyecek olan Moğolların Kolomna ve Moskova şehirlerinden geçeceklerini biliyordu.²¹⁹ Ordusunun bir kısmını oğlu Vsevolod komutasında Kolomna'ya göndermiş olan Yuri, ordusunun diğer kısmını da küçük oğlu Vladimir komutasında Moskova'ya göndermiştir.²²⁰ Ordusu ile beraber Kolomna'ya gelen Batu, 10 Ocak 1238'den sonra burada şiddetli çatışmalar yaşamıştır. Bu şiddetli çatışmalar sırasında Cengiz Han'ın ilk eşi Börte dışında başka bir kadından olan fakat diğer oğullarından ayırmadığı Kölgen öldürülmüştür.²²¹ Cengiz Han hayattayken Bamiyan şehrini kuşatmış ve kuşatma sırasında Çağatay'ın oğlu, Cengiz Han'ın en çok sevdiği torunu Mütügen öldürülmüş, bunun üzerine şehirdeki her canlı öldürülünce çok öfkelenen Cengiz Han şehirde nefes alan her canlıyı öldürterek kimseyi sağ bırakmamıştır.²²² Yıllar sonra benzer olay Kolomna şehrinde gerçekleşmiş, kaçarak Vladimir şehrine varan Vsevolod hariç şehirde yaşayan her canlı öldürülmüştür.²²³

Kolomna'yı da ele geçiren Moğollar yolları üzerindeki diğer şehir Moskova'yı kuşatmışlardır. Kaynaklarda kuşatmanın kesin tarihi verilmemesine rağmen 1238 yılı

²¹⁵ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 231.

²¹⁶ Chambers, **a.g.e.**, s. 74.

²¹⁷ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 232.

²¹⁸ Vernadsky, **Moğollar...**, s. 71.

²¹⁹ Özcan, **a.g.e.**, s. 78.

²²⁰ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 233.

²²¹ Özcan, **a.g.e.**, s. 78-79.

²²² Grousset, **a.g.e.**, s. 251.

²²³ Özcan, **a.g.e.**, s. 80.

Ocak ayı sonunda olduğu düşünölmektedir.²²⁴ O zamanlar Moskova²²⁵, Moskova Nehri'nin Neglinnaya Nehri ile kesiştiği noktada bulunan dik bir tepeye yapılmış kaledir.²²⁶ Moğolların Moskova'ya doğru ilerlediğini duyan halk canlarını kurtarmak amacıyla Moğol askerlerinin onları bulamayacakları mağaralara ve ormanların derinliklerine saklanmışlardır.²²⁷ Şehir kısa süre içerisinde Moğolların eline geçmiş, diğer yerlerde olduğu gibi Moskova da yakılıp yağmalanmış ve Vladimir Knez Yuri'nin oğlu Vladimirin de aralarında bulunduğu sayısız insan ilerideki fetihlerde iş gücü olarak²²⁸ kullanılmak üzere Moğollar tarafından esir alınmıştır.²²⁹

Kolonna ve Moskova'nın düşmesi ile beraber Vladimir'in Güneyinin sarıldığını fark eden Knez Yuri Vsevolodoviç, başkenti Vladimir'in tahkimatlarını güçlendirmiş, zayıf gördüğu yerlerin onarılmasını emretmiş, karısını ve çocuklarını beraberlerine güçlü bir garnizon ile birlikte Vladimir'de bırakarak²³⁰ İdil (Volga)'in yukarısında yaşayan Ruslardan kurulu yeni bir ordu teşkil etmek için şehirden ayrılmıştır. Vladimir şehriden ayrılan Knez Yuri böylece ordugâhını Yukarı İdil(Volga)'e dökülen Mologa'nın bir kolu olan Sit Nehri sahillerine kurmuştur.²³¹

Moğollar 1238 Şubatının başında başkent Vladimir'e²³² ulaşarak kuşatmayı başlatmışlardır.²³³ Moğolların yaklaştığını duyan Vladimir çevresindeki halk savunmasız köylerinde kalmak yerine surların ardında korunabilmek maksadıyla Vladimir şehrine gelmiş ve şehir savunmasına yardım etmişlerdir.²³⁴

Moğollar, Ryazan Knezliğinde yaptıkları gibi Vladimir Knezliğine de kuşatma gerçekleştirilmeden önce teslim olmalarını teklif etmişler fakat bu teklifleri derhal reddedilmiştir. Bunun üzerine Moğollar şehri kuşatmaya hazırlanmış, Moğol

²²⁴ Martin, **a.g.e.**, s. 154.

²²⁵ Bkz. Ek. 6

²²⁶ Gabriel, **a.g.e.**, s. 117.

²²⁷ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 233-234.

²²⁸ Moğollar tarafından ele geçirilen bu esirler eski Rus dilinde Plenniki olarak adlandırılmışlardır. Charles J. Halperin, **Russia and the Golden Horde**, Indiana University Press, Bloomington 1985, s. 65

²²⁹ Chambers, **a.g.e.**, s. 74.

²³⁰ Vernadsky, **Rusya...**, s. 86.

²³¹ Vernadsky, **Moğollar...**, s. 71.

²³² Bkz. Ek. 1; Bkz. Ek. 2

²³³ Martin, **a.g.e.**, s. 154.

²³⁴ Özcan, **a.g.e.**, s. 84.

komutanları şehir etrafında dolaşarak Vladimir Knezliğinin tahkimatlarını kontrol ederek surlarda zayıf bir nokta aramaya başlamışlardır. Sonra, Moğol elçi grubu şehrin ana kapısına yaklaşarak “ *Knez Yuri aranızda mı?* “ diye sormuşlar ve halk onlara okları ile cevap vermiştir. Kendilerine fırlatılan oklardan korunmayı başaran Moğol elçilik heyeti de aynı şekilde karşılık vermiştir. Moğollar kendi okçuluklarının Ruslardan daha iyi olduğunu ispat etmek ve isteseler surlarda bulunan herkesi okları ile öldürebileceklerini göstermek amacıyla heyette bulunan herkes okunu kilisenin çan kulesinin tepesinde bulunan haça atarak vurmuşlardır. Tüm Moğol oklarının çan kulesine isabet ettiğini gören Vladimir halkı Moğolların arzu ettikleri takdirde kendilerini vurabileceklerini fark ederek korkuya kapılmışlardır. Korkuya kapılan şehir halkı Moğolların ateşi kesmelerini ve gelen elçilik heyeti ile antlaşma yapmak istediklerini belirtmek için işaret vermişlerdir. Elçilik heyeti ile birlikte gelen Moğollar, Moskova Knezliğini ele geçirdikleri sırada esir ettikleri Vladimir Knezi Yuri'nin genç oğlu Vladimir'i surların önüne getirmişler ve şehir halkına Vladimir'i tanıyıp tanımadıklarını sormuşlardır. Moğolların Vladimir'i şehrin önüne getirmelerindeki amaç surlar arkasında saklanan halkın hassas noktalarına dokunup şehirden dışarı çıkmalarını sağlamak ve bu sayede kuşatma ile vakit kaybetmeden Vladimir Knezliğini ele geçirmektir. Nitekim bunu neredeyse başarıyorlardı. Vladimir'in kardeşleri Kolomna'dan kaçarak gelen Vsevolod ve Mistislav, kardeşlerini Moğolların elinden kurtarmak için beraberlerindeki askerler ile birlikte ileri doğru atılıp şehirden çıkmak istemişler fakat dışarı çıkmak için kapılara açacakları an Moğolların içeri gireceğini bilen halk tarafından geri çekilmişlerdir. İçerdiklerin dışarı çıkmadığını gören Moğollar, şehir surlarının önünde Vladimir'i öldürmüşler bunun üzerine şehirdeki son adama kadar herkes nefes aldığı sürece şehri savunmak için yemin etmiştir.²³⁵

Vladimir'in kuşatıldığı sırada Moğol ordusunun bir kolu Suzdal Knezliği²³⁶ üzerine yürümüşler ve çok kısa sürede şehri kuşatarak ele geçirmişler, yağmalayıp yakmışlardır. Suzdal Knezliğini ele geçirdikten sonra Vladimir'e geri dönen ordu, şehri kuşatan orduyla birleşerek güçlerini tek bir noktada toplamışlar ve genel bir

²³⁵ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 234.

²³⁶ Bkz. Ek. 3

saldırı için hazırlanmışlardır.²³⁷ Suzdal yolundan Moğolların beraberlerinde ele geçirdikleri esirler ile geldiğini gören Vladimir halkının dışarıdan yardım gelme umutları sönmüştür. Moğollar tarafından ele geçirilen esirlerinde askeri düzen içerisine alındığını gören Vladimir halkı kendilerine büyük bir saldırının yapılacağını anlamışlar, bunun üzerine tüm Vladimir halkı yirmi dört saat hiç uyumadan şehrin tahkimatlarını güçlendirip sokak aralarına barikatlar kurmuşlardır.²³⁸ 7 Şubat 1238'de şehri kuşatan Moğollar Altın, Orinin, Klazm ve Volga kapılarına saldırmışlar akabinde kapıların çevresinde bulunan tahta surların²³⁹ hepsini mancınıklar ile yerle bir ederek²⁴⁰ buraları teker teker ele geçirip şehre girmişlerdir.²⁴¹ Moğollar askerleri şehre girdikten sonra genç kızlar, rahibeler ve gelecek kuşatmalarda kullanacakları güçlü erkekler hariç tüm halkı kılıçtan geçirmişlerdir.²⁴² Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'in şehirde bıraktığı ailesi, boyarlar ve halktan birçok kişi Moğollara teslim olmamak için kiliseye sığınmış fakat Moğollar, onların içerde olduğunu anlamışlar ve kiliseyi içindekilerle beraber yakmışlardır.²⁴³ Başkent Vladimir'in de düşmesi ile beraber Kuzey Rus topraklarında Moğollara karşı direnebilecek güçlü hiçbir şehir kalmamıştır.²⁴⁴

Vladimir Knezliği düştükten sonra üç ayrı kola ayrılan Moğol ordusu Kuzey Rus topraklarını daha hızlı ele geçirmek için dağılmışlardır. Ordunun bir kolu daha önce Kuzey'e kaçarak Moğollara karşı ordu toplamak isteyen Vladimir Knezi Yuri Vsevolodoviç'in peşinden gitmiştir. Sit Nehri civarında üç bin kişilik ordusu ile bekleyen Vladimir Knezi Yuri ve ordusu, Moğol saldırısı karşısında dayanamamış ve Vladimir Knezi Yuri de dahil olmak üzere hepsi öldürülmüştür. Moğolların savaşı kazanıp bölgeden ayrılmalarından sonra savaş alanına gelen Rostov ahalisi ölen Knez Yuri'nin başsız gövdesini bularak bir tabut içine koymuştur. Daha sonra savaş

²³⁷ Martin, **a.g.e.**, s. 154.

²³⁸ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 235.

²³⁹ Bkz. Ek. 4

²⁴⁰ Konstantin S Nossov, **Medieval Russian Fortress 862-1480**, Osprey Publishing, New York 2007, s. 47.

²⁴¹ Özcan, **a.g.e.**, s. 87.

²⁴² Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 236.

²⁴³ Kurat, **Rusya...**, s. 66.

²⁴⁴ Özcan, **a.g.e.**, s. 89.

alanında yapılan detaylı bir aramadan sonra başı da bulunarak cenazesi gömülmek üzere Rostov'a götürülmüştür.²⁴⁵

Üç kola ayrılan Moğol ordusunun kollarından biri Sit Nehri civarında Vladimir Knezi Yuri ile mücadele ederken diğer kollar Kuzey Rus Knezliklerine doğru saldırmaya devam etmiştir.²⁴⁶ Kendilerinden önce kuşatılan Ryazan, Vladimir gibi güçlü Knezliklerin bile Moğollara dayanamadıklarını görev Yaroslavl kenti hiçbir direniş göstermeden Moğolların içeri girmesine izin vermişlerdir.²⁴⁷ Yaroslavl'ın ardından, ileride Tatar hanlıklarından biri olacak olan Kasım Hanlığının başkenti yapılarak adı Kasımov olarak değiştirilen Gorodets şehri Moğollar tarafından ele geçirilmiştir.²⁴⁸ Kuzey Batı Rus topraklarında bulunan ve önemli bir ticaret şehri olan Novgorod'a doğru ilerleyen Moğollar, yollarında bulunan Tver şehrini²⁴⁹ de almışlar ve önlerinde sadece Torjok kenti kalmıştır.

On üç metrelik surlarla çevrili olan Torjok şehri 9 Mart 1238 yılında kuşatılmıştır. Moğol ordusunun üç kola ayrılarak kuvvetlerini ayırması sayesinde iki hafta dayanan Torjok halkı sonunda Moğolların şehre girmesi ile yok edilmiştir.²⁵⁰ Torjok'un da düşmesi ile Novgorod'a kadar önlerinde direnebilecek hiçbir kuvvet kalmayan Batu komutasındaki Moğol ordusunun üç kolu burada birleşmiştir. Fakat Batu, Novgorod'a yüz-yüz elli kilometre kala saldırmaktan vazgeçmiştir. Torjok direnişinin iki hafta gibi bir zaman kaybettirmesi sonucu Mart'ın sonunda havalar ısınmış, karların erimesinden dolayı Novgorod'ın güneyinde bulunan topraklar balçıkla kaplanmış ve nehirler kabarmıştır.²⁵¹ Atların bu şartlarda Novgorod'a ulaşamayacaklarını anlayan Batu, Novgorod'a saldırmaktan vazgeçerek yönünü Güney'de bulunan Özi (Dnyeper) Nehrine çevirmiştir.²⁵² Moğol ordusunun tamamı her ne kadar Novgorod şehrine ulaşmasa da belki de öncü birlik olan birkaç yüz askerin çevre bölgelere ulaştığını belirten ilginç bilgiler kaynaklarda mevcuttur.

²⁴⁵ Gabriel, **a.g.e.**, s. 118; Vernadsky, **a.g.e.**, s. 71; Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 237.

²⁴⁶ Martin, **a.g.e.**, s. 154.

²⁴⁷ Özcan, **a.g.e.**, s. 93.

²⁴⁸ Serkan Acar, **Kasım Hanlığı**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 49.

²⁴⁹ Kurat, **Rusya...**, s. 67.

²⁵⁰ Özcan, **a.g.e.**, s. 96.

²⁵¹ Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 41.; Chambers, **a.g.e.**, s. 76.

²⁵² Kurat, **Rusya...**, s. 67; Roux, **a.g.e.**, s. 283.

Moğol askerleri bugünkü Rusya'nın Karelya bölgesinde bulunan Dvina nehrinin ortalarına kadar ulaşmış bunun üzerine Byarmianlılar olarak anılan oranın yerli halkı, Norveç Kralı Hakon'a sığınmışlar ve o da kendisine sığınan halkı Kuzey Batı Norveç'te bulunan Malanger fiyordlarına yerleştirmiştir.²⁵³ Ve hatta Baltık Denizi kıyılarına ulaşan Moğol askerleri yüzünden geçimini ringa balığı yakalayarak sürdüren kıyı halkı denize yelken açamamıştır.²⁵⁴

Özi (Dnyeper) Nehri civarına gelen Batu burada bulunan Kozelsk şehrini kuşatmıştır.²⁵⁵ Şehir yirmi dört gün boyunca teslim olmamak için inatla direnmiş ve ancak Batu'nun gönderdiği takviye birliklerin gelmesi sonucunda şehre girilebilmiştir.²⁵⁶ Moğollar şehre girdikten sonra Kozelsk ahalisi mutfak bıçaklarıyla hatta hiçbir şey bulamadıklarında çıplak elleriyle dövüşerek Moğollara karşı çıkmışlardır.²⁵⁷ Şehirdeki güçlü direnişle karşılaşan Moğollar, dört bin asker ile Batu'nun üç oğlunu kaybetmişlerdir. Kaynaklarda Batu'nun ölen oğullarının isimleri hakkında bilgi bulunmamaktadır belki de Batu'nun ölen çocukları onun karılarından değil yalnızca cariyelerinden olduğu içindir.²⁵⁸ Daha önce hanedan üyelerinin öldüğü Bamiyan ve Kolomna'da olduğu gibi Kozelsk ahalisi de onlarla aynı kaderi paylaşmıştır. Şehirdeki yaşayan her canlı öldürülmüş ve şehre “*Mobalık*” yani “*Ölü Kent*” denilmeye başlanmıştır.²⁵⁹

1238 ilkbaharında yorulan ordusunu ve atları dinlenmeye bırakan Batu, yaşadığı asker kayıplarını Selçuklulardaki “*gulam*” sistemine²⁶⁰ benzer bir şekilde kendisine itaat eden Kıpçaklarla kapatmıştır.²⁶¹ 1238 yılının kalan aylarında Moğol ordusunun geneli dinlenmeye çekilmesine rağmen, bazı birlikler itaat altına alınamayan bazı Kıpçak boylarına ve Kafkas halkları üzerine sefer düzenlemişlerdir.

²⁵³ Pentti Aalto, “Swells of the Mongol Storm Around the Baltic”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, Vol. 36/ No. 1/3, s.9.

²⁵⁴ Jean Richard, “The Mongols and the Franks”, **Journal of Asian History**, Vol. 3/No. 1, s. 45.

²⁵⁵ Vernadsky, **Moğollar...**, s. 72.

²⁵⁶ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 238.

²⁵⁷ Nossov, **a.g.e.**, s. 49.

²⁵⁸ Bir kişinin cariyelerinden olan çocuklar o kişinin karısından olan çocuklar ile bir tutulmamaktadır.

²⁵⁹ Özcan, **a.g.e.**, s. 101-102.

²⁶⁰ “Esir veya köle olarak hizmete alınan kimselerin, kabiliyetleri ve aldıkları eğitim neticesinde kazandıkları becerileri doğrultusunda başta ordu olmak üzere çeşitli devlet hizmetlerinde istihdam edilmesi suretiyle işleyen mekanizma” Erkan Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, TTK, Ankara 2018, s. 27.

²⁶¹ Gabriel, **a.g.e.**, s. 118.

Bu seferler esnasında Kıpçak başbuğu Kotyan²⁶² ile birlikte Alanların da içinde bulunduğu kırk bin kadar Kıpçak, Macaristan'a göç etmiştir.²⁶³ Dinlenmeye çekilen Moğol ordusu 1239 Şubatının sonunda Güney Rusya Knezliklerine doğru tekrar harekete geçmiştir.²⁶⁴

1.3.1.2. Moğollar Tarafından İtaat Altına Alınan Güney Rus Knezlikleri

Bir yıla yakın süre ordusunu dinlendiren Batu, 1239 Şubatında Güney Rus topraklarında bulunan ve bir zamanlar Rus Knezliklerine başkentlik yapmış olan, Orta Avrupa'ya doğru giden yolda önlerinde duran en büyük şehir Kiev'i²⁶⁵ ele geçirmek için seferleri tekrar başlatmıştır. Şubat sonunda Kiev'e giden yolda bulunan Pereyaslavl kentini kuşatan Moğol ordusu, 3 Mart 1239'da şehre girmiştir.²⁶⁶ Pereyaslavl'a giren Moğol ordusu, Aziz Mihail kilisesini yok edip rahipleri esir almış ve şehirde iş gücü olarak kullanacakları insanlar haricinde herkesi öldürmüştür.²⁶⁷

Pereyaslavl'ı ele geçiren Moğollar, Ekim ayının başına kadar civardaki tüm yerleşim yerlerini de yağmalayıp yüklü miktarda ganimet elde etmişler ve Ekim ayının başında Kiev'e giden yolda önlerinde kalan tek şehir olan Çernigov'u kuşatmışlardır. Şehri kuşatan Moğollar, her biri ancak beş adam tarafından taşınabilen devasa boyuttaki taşları mancınıklar ile şehre atarak duvarları yıkmışlardır. 18 Ekim 1239'da şehre giren Moğollar, ele geçirdikleri diğer yerlerde yaptıkları gibi burayı da yakıp yıkmışlar ve yağmalamışlardır.²⁶⁸ 1239 İlkbaharına kadar Çernigov çevresindeki yerleşim yerlerini de yağmalayan Moğollar, 1240 Ağustosuna kadar bir yıldan fazla dinlenmişlerdir.²⁶⁹

Bu dinlenme sırasında ileride Cengizogulları arasını açacak büyük bir olay gerçekleşmiştir. Batu, Büyük Batı Seferi'ne iştirak eden bütün hanedan üyelerinin ve

²⁶² 1223 Kalka savaşında Kıpçakların başında bulunan Kıpçak başbuğunun adı da Kotyan'dır fakat bu ikisinin aynı kişi mi yoksa isim benzerliği mi olup olmadığı hakkında kaynaklarda açıklayıcı bir bilgi yoktur.

²⁶³ Vernadsky, **Moğollar...**, s. 72.; Vernadsky, **Rusya...**, s. 86.;

²⁶⁴ Özcan, **a.g.e.**, s. 106.

²⁶⁵ Camiu't Tevarih'te geçen ismi ile "Mankarman". Rashiduddin, **a.g.e.**, s. 331.

²⁶⁶ **a.g.e.**, s. 106.

²⁶⁷ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 239.

²⁶⁸ **a.g.e.**, s. 239.

²⁶⁹ Özcan, **a.g.e.**, s. 108.

komutanlarının katıldığı büyük bir ziyafet tertip etmiştir. Moğol geleneklerine göre ziyafet tertip edildiği zaman yemeğe ilk önce en rütbeli isim yahut en yaşlı isim başlar, daha sonra misafirlerin yemeğe başlamaları için buyur eder. Batu, Cengizogulları içerisindeki en yaşlı isim olduğu ve belki de seferin başkomutanı olduğundan dolayı herkesten önce iki bardak içki içmiştir. Kendilerini Batu ile aynı derecede gören Çağatay'ın oğlu Buri ve Ögeday Han'ın oğlu Güyük, Batu'nun hareketine sinirlenerek ordugâhı terk etmişlerdir. Moğol ordusunda askerin orduyu terk etmesi ölüm ile cezalandırılmaktadır. Üstelik Buri ve Güyük ordugâhı terk ederlerken kendilerine bağlı askerleri de alıp gitmişler, bu yüzden Moğol ordusunun düzeni bozulmuştur. Buri ve Güyük'ün yaptıkları bu hareketin büyük bir suç olduğunu bilen Batu ise bu durumu derhal Ögeday Han'a bir ulak gönderip bildirmiştir.²⁷⁰

1240 Ağustosundan sonra Batu, Mengü'yü bölgenin keşfi için Kiev civarına göndermiştir. Beraberindeki küçük ordunun Kiev'i ele geçiremeyeceğini bilen Mengü, Kiev Knezi Mihail'e elçi göndererek şehri teslim etmesini istemiştir. Mengü tabi ki beraberindeki küçük ordu ile güçlü Kiev Knezliğini ele geçiremeyeceğini biliyordu ancak Kiev'e doğru gelen Batu komutasındaki orduya zaman kazandırmak amacıyla diplomasiye başvurmuştu. Kiev Knezi Mihail bu teklifi reddetmiş ve Mengü ilk elçisinin reddedilmesinden sonra yine zaman kazanmak amacıyla ikinci bir elçi göndermiştir. Gelen ikinci elçi ise Kiev Knezi Mihail tarafından öldürülmüş, bunun üzerine Kiev Knezi Mihail'in surların dışına çıkararak kendisine saldırması ihtimalinin yükseldiğini anlayan Mengü ordusunu toplayarak Batu'nun yanına çekilmiştir. Daha önce Hsing-chun'da, Mançurya'da, Otrar'da, Kalka'da Moğol elçileri öldürülmüştü.²⁷¹ Mengü'nün çekilmesi ile beraber daha önce elçi öldürenlerin kaderini hatırlayarak şehrin kuşatılacağını anlayan Kiev Knezi Mihail, canını kurtarmak için Macaristan'a kaçmıştır. Kiev tahtının boşaldığını gören Galiç Knezi Daniil hemen buraya gelmiş fakat o da Moğolların şehri kuşatacağını anlayarak Dimitri isimli bir Boyarını şehre bırakıp Macaristan'a kaçmıştır.²⁷²

²⁷⁰ Anonim, **Moğolların Gizli...**, s. 196.

²⁷¹ Halperin, **Russo...**, s. 193.

²⁷² Kurat, **Rusya...**, s. 69 ; Özcan, **a.g.e.**, s. 110-113.

986 yılında diğerk bir yarı-göçebe kavim olan Peçenekler tarafından kuşatılmış fakat kuşatma donanımları yeterli olmadığı için ele geçirilememiş Kiev şehri²⁷³, 254 yıl sonra yarı-göçebe Moğollar tarafından tekrar kuşatılmıştır, lakin Peçeneklerden farklı olarak onların mancınıkları, koçbaşları ve merdivenleri vardır.

Başında Batu'nun bulunduğu Moğol ordusu 19 Kasım 1240 tarihinde şehre ulaşarak kuşatmayı başlatmıştır.²⁷⁴ Beraberinde kalabalık Moğol ordusuyla gelen Batu kayıtlara geçecek kadar büyük bir şaşkınlığa sebep olmuştur. Batu Han'ın ordusu görenleri dehşete düşürecek derecede kalabalıktı. Kaynaklarda bu kalabalık hakkında şu ifadelere yer verilmektedir: “ *Moğol ordusu çok kalabalıktı, gıcırdayan kervanların, kişneyen atların ve bağırarak develerin sesi o kadar sağır edecek seviyedeydi ki şehir içinde insanlar birbirlerinin söylediklerini duymuyorlardı.*”²⁷⁵ Kiev²⁷⁶, diğerk Rus şehirlerinden farklı olarak on iki metre yüksekliğinde ve üç buçuk kilometre uzunluğunda tomruk ve taş surlara sahipti.²⁷⁷ Taş surların mancınıklar ile kolay kolay yıkılmayacağını bilen Moğollar, mancınıklardan fırlatılan taşlar ile yıkılabilecek olan şehrin tahtadan yapılan Leh kapısına odaklanmışlardır.²⁷⁸ Gece ve gündüz hiç durmadan mancınıklar ile şehre taşlar ve alev bombaları yağdıran Moğollar şehir halkının evlerine, ibadethanelerine isabet eden alev bombaların ve taşların oluşturduğu yıkımdan adeta zevk duymuşlardır. Ancak Moğollar daha önce Kozelsk'te karşılaştıkları direnişten daha fazla bir direnişle Kiev Knezliğinde karşılaşmışlardır. Moğolların rutin olarak gerçekleştirdikleri bir mancınık saldırısı sırasında Kiev Knezliğinin zayıflayan surlarında gedik açılmış ve açılan gedikten içeriye doğru Moğol süvarileri akın etmeye başlamışlardır. Moğolların içeri girmesi ile beraber çatışmalar sokak çatışmaları şekline dönmüş ve Kievliler sokak aralarına barikatlar kurmaya başlamışlardır. Şehir içinde yaşanan çatışmalara bütün kadınların ve çocukların da katılmasıyla her sokak, her kilise ve her manastır boyunca çatışmalar sürmüştür.²⁷⁹

²⁷³ Kurat, **Peçenekler...**, s. 112-115.

²⁷⁴ Özcan, **a.g.e.**, s. 114.

²⁷⁵ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 241.

²⁷⁶ Bkz. Ek. 5

²⁷⁷ Nossov, **a.g.e.**, s. 57.

²⁷⁸ Gabriel, **a.g.e.**, s. 119 ; Özcan, **a.g.e.**, s. 113.

²⁷⁹ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 241-242.

Moğollar ancak 6 Aralık 1240'da tüm şehrin kontrolünü ele geçirmişlerdir.²⁸⁰ Kiev ahali si hem Moğol elçisini öldürdükleri hem de uzun bir süre direndikleri için Moğollar tarafından ağır katliama uğramışlardır.²⁸¹ O yıllarda Kiev ahalisinin otuz altı bin ile elli bin kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir, Moğolların şehre girmesinden sonra gerçekleştirilen katliamdan yalnızca iki bin kişi kurtulabilmiştir.²⁸² Kiev Knezliğinde bulunan Rus topraklarında inşa edilen ilk taş kilise olan Dormition Katedrali,²⁸³ Vladimir Kilisesi, Sofya Katedrali, Catacomb Manastırı gibi antik yapılar da dahil olmak üzere tüm binalar ateşe verilerek yıkılmıştır. Kiliselerde mezarları bulunan Azizlerin ve eski Knezlerin mezarları bile açılmış, kemikleri ve kafatasları kırılıp ortalığa atılmıştır.²⁸⁴ Gerçekleştirilen katliam o kadar büyük olmuştur ki olaydan beş yıl sonra Kiev'den geçen Fransız rahip Plano Carpini şöyle yazmaktadır : *“Moğollar uzun bir kuşatmadan sonra Rus başkenti²⁸⁵ Kiev'i aldılar ve halkını da katlettiler. Biz o bölgelerden geçerken, öldürülen sayısız insan kafataslarını ve kemiklerini tarlalara yığılmış olarak gördük.”*²⁸⁶

Kiev Knezliğinin düşmesinin ardından Moğol orduları Batı'ya doğru üç koldan ilerleyerek hiçbir engel ile karşılaşmadan Volhinya ve Galiçya'yı ele geçirmişlerdir.²⁸⁷ Moğollar, Kuzey ve Güney'de bulunan bütün Rus Knezliklerini ele geçirerek itaat altına aldıktan sonra, gerçekleştirilen seferin ana hedefi olan Orta Avrupa'ya doğru ilerlemişlerdir.

1.3.2. Moğolların Avrupa Seferi ve Büyük Batı Seferinin Sonlanması

Seferin ana hedefinin Orta Avrupa olmasına rağmen Batu'nun oraya ilerlemek istemediği lakin Macaristan'a iltica eden Kıpçakların ve Rus Knezlerinin yüzünden Orta Avrupa'ya yürüme kararı aldığı gibi görüşler vardır.²⁸⁸ Macar Papaz Julian'ın 1237 tarihli raporunda Batu'nun Macar Kralı IV. Bela'ya²⁸⁹ Suzdal'ın hakimi

²⁸⁰ Martin, **a.g.e.**, s. 155.

²⁸¹ Kurat, **Rusya...**, s. 69.

²⁸² Martin, **a.g.e.**, s. 161-162.

²⁸³ Serhii Plokhy, **The Gates of Europe History of Ukraine**, Basic Books, New York 2015, s. 51.

²⁸⁴ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 241-242.

²⁸⁵ Her ne kadar Carpini, Kiev'e Rus başkenti dese de o dönemde Rus başkenti Vladimir'dir.

²⁸⁶ Plano Carpini, **a.g.e.**, s. 89-90.

²⁸⁷ Gabriel, **a.g.e.**, s. 119.

²⁸⁸ Gumilev, **Eski...II**, s. 166.

²⁸⁹ Bundan sonra yalnızca “Bela” olarak yazılacaktır.

aracılığıyla mektup gönderdiği, Suzdal hakiminin ise bu mektubu Julian'a vererek Kralına götürmesini istediği belirtilmiştir. Mektup ise kısaca Batu'dan kaçan Kıpçakların Macar Kralına sığındığını, Batu'nun ise Kral'dan onları himayesi altına almamasını istediğini aksi halde ona saldıracağını belirten bir tehdit mektubudur.²⁹⁰ Ancak ilginç bir şey vardır ki o da, Batu mektubu 1237 yılında göndermiştir fakat Kotyan önderliğindeki kırk bin Kıpçak 1238 yılında göç etmiştir, bu ise bize Kotyan'dan önce de Macaristan'a büyük bir Kıpçak göçü olduğunu belirtmektedir. Görüldüğü üzere Batu zaten uzun zaman önce Orta Avrupa'ya yürümeyi kafasına koymuş fakat savaş çıkarmak için bahaneler aramıştır. Rus Knezliklerini 1237-1240 yılları arasında itaat altına alan Batu, Kiev Knezi Mihail, Galiç Knezi Daniil ve Kotyan himayesindeki kırk bin Kıpçak'ın kendisine verilmediğini bahane ederek²⁹¹, 1241 yılının başlarında ana hedefi Macaristan'a ulaşmak olan Moğol ordusunu üç ana kola ayırmıştır.²⁹² Ordunun sağ kanadı Batu'nun kardeşi Orda, Çağatay'ın oğlu Baydar ve Ögeday Han'ın oğlu Kadan komutasındadır.²⁹³

Moğolların ana ordusu Macaristan'a doğru ilerlemeden birkaç hafta önce Orda komutasındaki sağ kanat ordusu Polonya'ya doğru harekete geçmişlerdir. Bu ordunun hedefi; Macar Kralı Bela'nın kızı Kunigunda²⁹⁴ ile evli olan Krakow ve Sandomir Dükü V. Boleslaw ve Aşağı Silezya'nın hâkimi olan Bela'nın kuzeni II. Henry'nin, Moğolların ana ordusu Macaristan'a saldırırken Bela'ya yardıma gitmelerini engelleyerek arkalarını güvene almalarını sağlamaktır.²⁹⁵

Polonya Kralı III. Boleslaw 1138'de ölmeden evvel topraklarını oğulları arasında bölüştürmüştür. Bu bölüşme oğullarının oğulları arasında da gerçekleşince Polonya dokuz Prenslige ayrılan ve sürekli iç savaşların yaşandığı bir ülke olmuştur.²⁹⁶ Moğollar, karşılıklarına birleşik bir güç ile çıkamayacaklarını bildikleri Polonya'ya karşı 1241 Şubatında Lublin üzerinden harekâta başlamışlardır. Lublin

²⁹⁰ Altay Tayfun Özcan, **Macar...**, s. 98.

²⁹¹ Curtin, **The Mongols in Russia**, s. 242.

²⁹² Jakson, **a.g.e.**, s. 63.

²⁹³ Denis Sinor, "The Mongols in The West", **Journal of Asian History**, Vol. 33/No. 1,s. 12.

²⁹⁴ Pal Engel, **The Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary**, Çev. : Tamas Palosfalvi, Edit. : Andrew Ayton, I. B. Publishers, London-New York 2001, s. 97.

²⁹⁵ Sinor, **a.g.m.**, s. 12; Jackson, **a.g.e.**, s. 63.

²⁹⁶ Chambers, **a.g.e.**, s. 89-90.

ve Zawichost ile çevresindeki yerleşim yerleri yakılıp yağmalandıktan sonra donmuş Vistül nehri üzerinden normal garnizon haricinde savunması olmayan Sandomir 13 Şubat 1241'de²⁹⁷ ele geçirilmiştir. Moğol ordusunun yarısı Sandomir üzerinden Polonya'ya girerek herhangi bir direnişle karşılaşmadan Sieradz, Leczyca ve Kujavia'yı yağmalarken, geri kalan yarısı Krakow ve Wroslaw'a ilerlemiştir.²⁹⁸

Baydar ve Kadan her ne kadar orduları küçük olsa bile Polonya ordularını Macaristan'dan uzak tutmak için ordularını bir kez daha ayırmışlardır. İki tarafın ordularına baktığımız zaman bariz şekilde görünen şey, Avrupa ordularının saldırı hızının Moğolların geri çekilme hızından yavaş olduğudur. Kadan kuzey batıdaki Mazovia'ya saldırırken, boyu çok kısa fakat okçuluğu boyunun aksine mükemmel olan²⁹⁹ Baydar risk alarak doğrudan güney batıdaki Polonya başkenti Krakow'a saldırmıştır. Baydar'ın öncü kuvvetleri yakarak, yıkarak, yağmalayarak Krakow önlerine kadar gelmiş fakat Moğollar sonra ganimetlerini ve esirlerini alarak güya çekiliyormuş gibi yaparak geri dönmeye başlamışlardır. Boleslaw'ın Sandomir ve Krakow'daki ordularının komutanı Vladimir önemli bir güç ile şehirden dışarı çıkıp kaçmakta olduklarını düşündüğü Moğol ordusuna saldırmıştır. Boleslaw'ın ordusu, Macaristan Kralı kayınpederini Moğollardan kurtarabilecek Orta Avrupa'daki tek orduydü fakat Vladimir o orduyu surların dışına çıkararak Baydar'ın öncülerini takip ettirmiştir. Sandomir ve Krakow yakınlarında Moğolları göremeyen Vladimir onların kaçtığını düşünerek saldırıya geçmiştir fakat 18 Mart'ta Krakow'un on yedi kilometre ilerisindeki Chmielnik'de Baydar'ın pususuna düşen ordu, Vladimir dâhil tümü Moğol okçularının ok yağmuru altında öldürülmüştür.³⁰⁰ Boleslaw, Krakow'u tehlikede görerek taşıyabildiği tüm hazinesi ve ailesi ile beraber Karpatlar'daki Sandek kalesine, oradan da Moravya'da bulunan bir manastıra çekilmiştir.³⁰¹

Polonya'nın birçok aristokrat ailesi Moğollardan korunmak amacıyla Macaristan ve Almanya'ya kaçmıştır. Aristokratlar kadar imkânı olmayan halkın

²⁹⁷ Sinor, **a.g.m.**, s. 12

²⁹⁸ Harold T. Cheshire, "The Great Tartar Invasion of Europe", **The Slavonic Review**, Vol. 5/No. 13, s. 95.

²⁹⁹ Rashiduddin **a.g.e.**, s.372.

³⁰⁰ Chambers, **a.g.e.**, s. 96-97.

³⁰¹ Dohsson, **a.g.e.**, s. 203; Curtin, **a.g.e.**, s. 243.

büyük bir kısmı ise ormanların derinliklerine, bataklıklara ve dağlara sığınmışlardır. Chmielnik’de galibiyet alan Moğol ordusu 24 Mart 1241’de halkı tarafından terk edilmeye devam edilen Krakow’a ulaşmıştır.³⁰² Krakow halkı şehri terk etmek için hazırlanırken bir davulcu Moğol oku kendisini öldürene kadar alarm vermeye devam etmiştir. Yaşanan felaketi hatırlatmak ve o davulcuyu anmak için bugün Krakow itfaiyesi St. Mary Basilikası’nın dört köşesinden her saat başı alarm vermektedir.³⁰³ Krakow’a ulaşan Baydar ve Moğollar şehri bomboş görünce direniş ile karşılaşmadıkları için rahat rahat şehri yağmaladıktan sonra ateşe vererek Silezya’nın başkenti Wroslaw üzerine yürüyüşe geçmişlerdir.³⁰⁴ San, Vistül ve Oder Nehirlerinin aşağısındaki Krakow yüzünden hızı yavaşlayan Baydar, 2 Nisan’da Orda ve Kadan, Oder nehrinin karşısında ki Wroslaw’a girmeden onlara yetişmiştir.³⁰⁵ Oder nehrindeki köprüler Moğol ordularının geçmemesi için Polonyalılar tarafından yıkıldığından dolayı Raciborz tarafına giden Baydar, orada kayıklarla şamandıra köprü yaptırmış ve suyun karşısına geçmiştir.³⁰⁶ Wroslaw’a ulaştıklarında şehir halkı Moğollara bir şey kalmasın diye kendi şehirlerini ateşe vermişlerdir.³⁰⁷ Şehirlerini ateşe veren Wroslaw halkı daha sonra şehrin içindeki hisara çekilmişlerdir³⁰⁸, hisara girmek için uğraşmalarına rağmen bunu başaramayan Moğollar Rus topraklarından ayrıldıklarından beri ilk defa böylesine ciddi bir direnişle karşılaşarak çok vakit kaybetmişlerdir.³⁰⁹ Baydar, Wroslaw’ı kuşatırken Silezyalı II. Henry’nin kuzey prensleri ile beraber Liegnitz’de ordu topladığı ve Bohemya Kralı Wenceslas’ın ordusu ile beraber ona katılmak için hareket ettiği haberini almıştır. Bunun üzerine hemen kuşatmayı kaldırıp Batu ve Kadan’a Wenceslas Liegnitz’e ulaşmadan önce oraya ulaşmaları için mesaj göndermiştir.³¹⁰

³⁰² Curtin, **a.g.e.**, s. 243.

³⁰³ Chambers, **a.g.e.**, s. 97.

³⁰⁴ Curtin, **a.g.e.**, s. 243.

³⁰⁵ Sinor, **a.g.m.**, s. 12.

³⁰⁶ Chambers, **a.g.e.**, s. 97.

³⁰⁷ Dohsson, **a.g.e.**, s. 203-204.

³⁰⁸ Cheshire, **a.g.m.**, s. 95.

³⁰⁹ Sinor, **a.g.m.**, s. 12.

³¹⁰ Chambers, **a.g.e.**, s. 97.

II. Henry Liegnitz'de kimi kaynaklara göre yirmi-yirmi beş bin kişilik³¹¹, kimi kaynaklara göre otuz kırk bin kişilik³¹² ordu toplamıştır. Bu ordu Oppelni Miecislav ve Moravyalı uçbeyinin oğlu Boleslaw'ın beraberlerinde getirdikleri büyük kısmı eğitimsiz vergi veren askerlerden, birçok silah altına alınan Polonyalı asker ve Silezya'da ki Goldberg madenlerinde çalışan ve savaşa sadece iş yaptıkları aletler ile giden Bavyalı işçilerden, savaşın seyrini değiştirmeye yetmeyecek kadar az olan Fransa'dan gelen Tapınak ve Hospitaller Şövalyelerinden, II. Henry'nin kendi ordusunda bulunan tüccar ve gerçek askerlerden, Prusyalı *landmeister* Poppo von Osterna'nın himayesinde ki Töton Şövalyelerinden³¹³ oluşmaktadır.³¹⁴

9 Nisan 1241'de II. Henry, kendisine bir gün uzaklıkta olan kırk bin Bohemyalı ve altı bin Alman³¹⁵ askerle beraber gelen Bohemya Kralı Wenceslas'tan haberi olmadığı için şehir dışında daha sonra Walstadt olarak bilinen düzlüğe ordusuyla beraber gelmiştir. II. Henry ordusunu dörde bölmüştür, ilk ordu Boleslaw Syepiolka komutasındaki Goldenburg'dan gelen altın madeni işçilerinden, ikincisi Chmielnik savaşında öldürülen Vladimir'in kardeşi Sudislaw komutasındaki Krakow'dan gelen birkaç gönüllü ve silah altına alınan Polonyalı askerlerden, üçüncüsü Dük Miecislav komutasındaki Oppelni ve Töton Şövalyelerinden, sonuncu ve merkez bizzat II. Henry'nin komuta ettiği Tapınak ve Hospitaller Şövalyeleri ile desteklenmiş Silezyalı ve Moravyalı askerlerden oluşmaktadır.³¹⁶ Moğol öncüleri ilk saldırdığı zaman II. Henry onların sayılarını az gördüğü için Silezyalı süvarilerini göndermiş fakat ilk Moğol ok yağmurundan sonra süvariler geri çekilmiştir. Daha sonra Sudislaw komutasındaki atlı Polonyalı askerleri ve Miecislav'ın süvarileri ile beraber Töton Şövalyelerini göndermiştir.³¹⁷ Bu kalabalık süvari saldırısından sonra Moğollar her zaman yaptıkları gibi taktik icabı geri

³¹¹ a.g.e., s. 97.

³¹² Roux, a.g.e., s. 289.

³¹³ Töton Tarikatı 1189-1192 yıllarında gerçekleştiren üçüncü haçlı seferi sırasında Alman Hıristiyanlar tarafından kurulmuş olup, tarikatın yarısı Orta Doğu'da varlıklarını sürdürürken diğer yarısı Baltık ve Prusya taraflarına gelerek orada güçlenmişlerdir. Töton Şövalyeleri ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. David Nicolle, **Teutonic Knight 1190-1561**, Osprey Publishing, New York 2007.

³¹⁴ Jakson, a.g.e., s. 63; Chambers, a.g.e., s. 97-98.

³¹⁵ Cheshire, a.g.m., s. 95.

³¹⁶ Chamber, a.g.e., s. 98.

³¹⁷ a.g.e., s. 98.

çekilmeye başlamışlardır. Düşmanın kaçtığını düşünen II. Henry kendisine bağlı tüm askerler ile Moğollar üzerine saldırmaya başlamıştır, süvariler ile piyadelerin birbirlerinden ayrılarak askeri düzenin bozulması tam da Moğolların istediği şeydir. Birbirlerinden ayrılan süvarilerin ve piyadelerin arasına bir de Moğol mancınıklarından fırlayan duman ve alev bombaları girince iki birlik tamamen ayrı düşmüştür. Şövalyelerin güçlü zırhlarını ok ile delemeyen Moğollar sonra onların atlarına hedef almışlardır. Ağır zırhları yüzünden hareket kabiliyetleri sınırlı olan şövalyeler, atlarını da kaybedince hafif süvarilerden sonra gelen ağır zırhlı Moğol süvarileri için açık hedef haline gelerek tamamı öldürülmüştür. Dumanlar içinde kalan piyadeler ise aniden karşılarna çıkan Moğol süvarileri tarafından hiç zorluk çekilmeden öldürülmüşlerdir. Prusyalı *Landmeister* kaçmış fakat diğer Töton Şövalyeleri onun kadar şanslı olamamıştır. Fransız Tapınakçıların başı d'Aubon Kral IX. Louis'e yazdığı mektubunda dokuz kardeş, üç Şövalye, iki çavuş ve beş bin silahlı askerlerinin öldüğünü belirtmiştir.³¹⁸ Polonya ordusu tamamen kılıçtan geçirilmiştir. Savaştan sonra ölülerin kulakları yaklaşık beş yüz çuvala doldurularak Batu'ya gönderilmiştir.³¹⁹ Dük Henryde dört muhafızıyla kaçarken atından düşüp yaralanmış, ikinci ata binmeye çalışırken yakalanarak kafası kesilmiş ve mızrağın ucuna takılmıştır.³²⁰ II. Henry'nin mızrağa takılı kafası halkı psikolojik olarak etkilemek amacıyla Liegnitz kalesinin önüne getirilmiştir. Liegnitz kalesi önüne gelen Moğollar kalenin kendi halkı tarafından ateşe verildiğini görerek içeri girmenin anlamsız olduğunu fark etmişler ve Nysa nehri üzerinden yollarına devam etmişlerdir.³²¹ Moğolların gitmesinin ardından savaş alanına giden II. Henry'nin karısı, onun başsız vücudunu sol ayak parmağının altı tane olmasından tanıyarak tespit etmiştir.³²² Liegnitz zaferinden sonra Moğollar Moravya'ya girmiş, Bohemya ve Avusturya sınırlarına kadar olan yerleri ele geçirmişlerdir. Peta isimli bir Moğol komutanı ve beraberindekiler Sternberg adlı komutanın savunduğu Moravya'daki Olmütz şehrini kuşatarak civar yerleşim yerlerini yağmalamışlardır.³²³ Moğolların iyi avcı olduğunu duyan Olmütz askerleri şehrin surlarına insanlara benzeyen maketler

³¹⁸ Gabriel, **a.g.e.**, s. 123-124.

³¹⁹ Roux, **a.g.e.**, s. 290.

³²⁰ Jakson, **a.g.e.**, s. 244.

³²¹ Dohsson, **a.g.e.**, s. 204-205.

³²² Gabriel, **a.g.e.**, s. 124.

³²³ Jakson, **a.g.e.**, s. 244.

çıkarmışlar ve bu maketlerin Moğol oklarıyla parçalanmış olduğunu görmüşlerdir. Hatta bazen şehri kuşatan Moğol askerleri içeridekileri korkutmak amacıyla hep beraber ok atmışlar, atılan bu oklar bulut gibi güneşi kapatarak şehrin üstüne yağmıştır. Rus Knezliklerinden Vladimir’de yaşadıkları zorluğa benzer bir durumla karşılaşmışlar ve bu istek sonucunda Moğollar, şehrin etrafındaki manastırları yağmalamışlar, içindekilerin kafalarını kesip atlarına bağlayarak şehrin etrafında turlamaya başlamışlardır. Bunu gören şehrin içerisindekiler dışarı çıkıp Moğollara saldırmak istedilerse de Sternberg kimsenin dışarı çıkmasına izin vermemiştir.³²⁴ Bir gece Sternberg kendisine bağlı birkaç yüz asker ile şehrin dışına çıkıp Moğollara baskın düzenleyerek üç yüz Moğol askerini öldürmüştür ve hızla tekrar taş surlarının arkasına sığınmıştır. Ellerinde ki kuşatma aletleri ile taş surları yıkamayacaklarının farkına varan Moğollar orada uzun süre kalmanın anlamsızlığını anlayarak birkaç gün sonra Moğollar çadırlarını toplayarak Macaristan’da ki Batu’nun büyük ordusuna katılmak için harekete geçmişlerdir.³²⁵

Moğollar tarafından Polonya’ya düzenlenen sefer ile ilgili çelişkili bilgiler de vardır. Mesela kimi kaynaklara göre Polonya’da bulunan Çağatay’ın oğlu Baydar’ın yanında Ögeday Han’ın oğlu Kadan yerine Kaydu olduğu yazılmaktadır. Ancak Ögeday Han’ın oğlu Kashin’den olan torunu Kaydu 1230 doğumludur, 1241 yılında Kaydu on bir yaşındadır ve on bir yaşında bir çocuk Moğol ordusunu yönetemeyecek kadar küçüktür³²⁶ öyleyse Polonya’da Kaydu’nun bulunduğunu belirten kaynaklar bu bilgiyi yanlış aktarmaktadırlar. Polonya’ya yapılan Moğol saldırılarının sonucu hakkında bir diğer ilginç bilgi ise Orta Avrupa’nın demografik yapısı ile ilgilidir. Yukarı’da anlatıldığı üzere Moğollar Silezya ve Moravya’ya girip tüm yerleşim birimlerini yakmış, halkı ise katletmiştir. Burada Moğollar tarafından öldürülen Polonyalı halklar yerine Almanlar yerleşmişler. Zaman içerisinde buralar Alman

³²⁴ Dohsson, a.g.e., s. 206.

³²⁵ Jakson, a.g.e., s. 244.

³²⁶ Rashiduddin, a.g.e., s. 306.

göçü artmış böylece Silezya ve Moravya gibi bölgeler Alman yerleşimi halini almıştır.³²⁷

1235 yılında Macar tahtına oturan Bela, 1240 yılında Kiev Knezliğinin düştüğü haberini alır almaz Moğolların Macar topraklarına girmelerini engellemek için devletin sınırlarındaki geçitleri tahta barikatlarla güçlendirmiştir.³²⁸ 1238'de Macar Kralı Bela, ileride yaşanabilecek muhtemel Moğol saldırısına karşı koymak için hızlı ve hafif süvari birliklerine sahip kırk bin yarı-göçebe Kıpçak'ı Katolik Hıristiyan olmaları şartıyla himayesi altına alıp sınır bölgelerine yerleştirmiştir. Bu süreçte yarı-göçebe olarak yaşayan Kıpçaklar ile yerleşik Macar halkı arasında çatışmalar çıkmıştır. Ortaya çıkan bu çatışmaların genel sebepleri yerleşik Macar halkının arazilerinin Kıpçaklar tarafından tahrip edilmesidir. Yarı-göçebe Kıpçaklar için en önemli beslenme ve geçim kaynakları hayvanlardır. Hayvanlarını beslemek için otlak arayan Kıpçaklar, Macar köylerinin yakınlarından geçerken hayvanlarını Macarların tarlalarına sokup beslemiştir. Bütün yıl boyunca uzunca emekler vererek yetiştirdiği ürünlerinin Kıpçaklara ait hayvanlar tarafından yenildiğini gören çiftçiler ile yarı-göçebe Kıpçaklar arasında tartışmalar çıkmış bu tartışmalar zaman içerisinde silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Çıkan çatışmalarda Bela'nın kendi halkı yerine Kıpçakların tarafını tutması ise zaten rahatsız olan Macar halkını iyice ateşlemiş, üstelik Moğol ordusundan iki Kıpçak askerinin yakalanması da Kıpçakların Moğollar ile iş birliği yaptıkları şeklinde algılanarak Macarların Kıpçaklara saldırmasına sebep olmuştur. Bazı Kıpçakların Moğol ordusunda görev yaptığı Rus topraklarındaki seferlerinden beri zaten bariz halde belliydi fakat bu Kotyan'ın beraberindeki Kıpçaklar olmadığı bilinmektedir.³²⁹ Oluşan çatışmalar sırasında Macarlar Kotyan'ı öldürmüşler, bunun üzerine Kotyan'ın himayesindeki Kıpçaklar Macaristan topraklarını terk ederek Avusturya taraflarına gidip Szombateley gibi şehirleri ve yerleşim yerlerini yağmaladıktan sonra Güney'e, Bulgaristan yönüne gidip gözden kaybolmuşlardır.³³⁰ Macarlar yaptıkları bu hata ile

³²⁷ Roux, **a.g.e.**, s. 290; F. Eckhart, **Macaristan Tarihi**, Çev. : İbrahim Kafesoğlu, TTK, Ankara 2010, s. 43.

³²⁸ Sinor, **a.g.m.**, s. 14.

³²⁹ Eckhart, **a.g.e.**, s. 65.

³³⁰ Chambers, **a.g.e.**, s. 94.

Moğol seferleri öncesi hem kırk bin Kıpçak askerinden mahrum kalmışlar, hem de onlarla çatışmalara girerek ordularını yormuşlardır.

Batu daha önce (1237) Bela'dan ona sığınan Kıpçakları himayesi altına almamasını istemiş ve bu teklif Bela tarafından reddedilmişti. Batu 1241'de Bela'ya yeni bir elçilik heyeti daha göndermiş lakin bu sefer Macar Kralı Bela'nın kendisine itaat etmesini, itaat ederse canının bağışlanacağını aksi takdirde öldürüleceğini söylemiştir. Moğollara karşı yaptığı onca şeyden sonra tabiki bu teklifte Bela tarafından reddedilmiştir.³³¹ Batu komutasında Macaristan'a ilerleyen Moğol ordusu üç kola ayrılmıştır. İlk kol Şeyban'ın komutasında Polonya ve Moravya arasındaki geçitlerden ilerlerken, ikinci kol Batu ve Sübedey komutasında Galiçya üzerinden gelerek Unghvar ve Munkacz'daki Mehedia geçitlerinden ilerlemiştir. Buradan geçerken Bela'nın komutanı Nador Denes'i mağlup etmişlerdir.³³² Üçüncü kol ise Polonya'daki Kadan komutasında Varadin ve Czanad'ı ele geçirmiştir.³³³ Günümüzde Romanya sınırları içerisinde bulunan Bela'ya ait Rodna gümüş madeni Moğollar tarafından yerle bir edilmiştir. Bela'nın en önemli finans kaynaklarından birinin yok edilmesi onu ekonomik olarak zor duruma sokmuştur. Kadan, Varadin'e ulaştıktan sonra oradaki yoğun ceset kokusu yüzünden karargâhını kaldırmıştır.³³⁴

Moğollar Karpatlar'dan Macaristan'a doğru hızla ilerlerken Bela ile çevresindekiler, Buda'da savaş meclisi toplayıp nasıl Moğollara karşı koyacaklarını tartışıyorlardı. Fakat meclis'in toplantıda olduğu sırada Moğolların Peşte yakınlarında ki Tuna'ya vardıklarının haberi ulaşmıştır. İlkbahar'da kabaran Tuna'nın ve Peşte'nin taş surlarının düşmanı geçirmeyeceğine inanan Bela, Moğolların geri çekildiğini görünce kardeşi Dük Koloman'ın komutasında ki Hırvatlar ile desteklenmiş³³⁵ yüz bin kişilik zırhlı şövalyelerden ve hafif süvarilerden oluşan ordusu ile beraber Moğolları takibe başlamıştır. Tıpkı 1223'de gerçekleşen Kalka Savaşında olduğu gibi burada da dokuz gün boyunca geri çekilen Moğol ordusu Sajo nehri üzerindeki Mohi'de bulunan taş köprüden geçmiş, köprüünün birkaç

³³¹ Jakson, **a.g.e.**, s. 244.

³³² Chambers, **a.g.e.**, s. 93.

³³³ Grousset, **a.g.e.**, s. 275.

³³⁴ Chambers, **a.g.e.**, 93.

³³⁵ Chechire, **a.g.e.**, s. 96.

kilometre ilerisinde ordugâhlarını kurarak köprüye az bir birlik bırakmışlardır.³³⁶ Moğollar Macar ordusunu istedikleri konuma doğru çekmişler fakat Bela bunu fark etmemiştir.³³⁷ Sajo Nehri'nin sağ ve sol kanatlarının doğal engellerle güven altında olduğunu bilen Batu ve Sübedey, Bela'nın Sajo Nehri'nin karşı kıyısına geçerek kendilerine saldırmamasını, böylece Macar ordusunu kar suları ile kabaran Sajo Nehrine sürerek rahatça imha edebileceklerini düşünmüşlerdir. Fakat Bela bu sefer tuzağa düşmemiş, her iki ordu da Mohi'de Sajo Nehri'nin karşı kıyılarında birbirlerini beklemeye başlamıştır. Savaş öncesi Gök Tengri'ye dua etmek için ona en yakın olacağını düşündüğü yüksek bir tepeye çıkan Batu³³⁸, Macar ordusunun bulunduğu nehrin sağ tarafının Tizsa Nehrinin bataklıkları ile kaplı, sol tarafının yüksek tepeler ve Lomnitz ile Diosgyor ormanları tarafından çevrildiğini kendi gözleri ile de görmüştür.³³⁹ Sajo Nehri'nin büyüklüğü ve derinliği fazla olmasına rağmen karşı kıyıya pek çok yerden geçilebileceğini gören Batu, Macar ordusunun büyük bölümünün taş köprü ağzında yoğunlaştığını görünce Macar ordusunun saldırabileceği tek yerin taş köprü olduğunu anlamıştır. Ağıldaki tek bir kapıdan çıkmak isteyen koyun sürüsü gibi duran Macar ordusu kanatlarına yeteri kadar asker bırakmamıştır. Bu durumun farkında olan Batu gün doğmadan önce köprüünün karşısındaki Macarlara yedi adet alev bombası atan mancınıklarla saldırmıştır. 10 Nisan 1241'de sabaha karşı Macar ordusunun askerlerini uyukularından gürültülü bombalarla uyandıran Moğollar, Macar ordusunda panik meydana getirerek dikkatleri bombaların düştüğü yere çekmişlerdir. Zaten Moğolların istediği de budur. Sajo Nehrinin sığ bir yerinde ki ufak adadan gece karanlığında karşı sahile otuz bin asker çıkararak Sübedey, dikkati dağılmış Macar ordusunu kanatlardan sararak saldırmaya başlamıştır. Batu ise köprü üzerinden Macar ordusuna saldırmıştır. Batu'nun kurdurduğu mancınıklar devamlı olarak köprüünün giriş kısımlarına taş ve yangın bombaları atıyor, Macar ordusu ise aralık verilmeksizin üzerlerine düşerek düzenlerini bozan bombalar sebebiyle yerlerini alamıyorlardı. Böylece Moğol askerleri köprü üzerinden mancınık ateşleri ile beraber yürümüşlerdir. Fakat Moğolların köprüyü geçerek karşı kıyıya ulaştığını gören Macarlar kamplarından

³³⁶ Gabriel, **a.g.e.**, s. 131.

³³⁷ Sinor, **a.g.e.**, s. 14.

³³⁸ Grousset, **a.g.e.**, s. 275.

³³⁹ Chambers, **a.g.e.**, s. 101.

çıkarak onlara saldırmışlardır. Sübedey ve Batu iki ayrı kanattan Macarlara saldırırken bir kanatlarını Macarların çekilmesi için açıkta bırakmışlardır. Sübedey kaçan Macar Şövalyelerini takip ettirmek için savaş meydanına iki taze birlik sokmuştur. Hem atları hem kendileri yorgun ve mağlup olan Macarlar, savaş alanına ulaşan taze Moğol birlikleri tarafından birer birer öldürülmüştür.³⁴⁰ Macarların yaşadığı mağlubiyetin ağırlığı Plano Carpini'nin seyahatnamesinde açık bir şekilde görülmektedir. Seyyah, Batu'nun Ordasında eskiden Bela'ya ait olan çadırları görmüştür bu da bize çadırların bile yağmalanıp götürülecek kadar büyük yağma yapıldığını göstermektedir.³⁴¹

Mağlubiyetten sonra Bela ve kardeşi Koloman kaçmayı başarmıştır. Bela kendisine sadık takipçilerinden dinlenmiş atlar alarak, yalnızca Vochu isimli Slav rehine tarafından korunarak ve geceleri ağaçlar arasında saklanarak Moğollardan kaçmayı başarmıştır. Kardeşi Koloman ise kadın ve çocukları ile beraber yaralı bir vaziyette Peşte'den bir tekneyle Hırvatistan'a geçip, Macar topraklarına geçmek istemiş, ancak aşırı kan kaybından dolayı hayatını kaybetmiştir.³⁴²

Bela ve Vochu Bratislava taraflarına gittiklerinde Avusturya Dükü Frederick onu kendi ülkesine davet etmiştir. Frederick tarafından davet edilen Bela kurtulduğunu zannederek sevinç içerisinde davete karşılık vermiştir. Fakat Frederick, Bela'dan yüksek miktarda altın ve üç Macar kentini kendisine teslim etmesini istemiştir. Moğollar karşısında aldıkları ağır yenilginin farkında olan ve Moğollardan kaçan Bela onun bu isteklerini yerine getirmemiştir. Ülkesinin içinde bulunduğu hali düşünen Bela sırf kendi canını kurtarmak için üç şehri Frederick'e teslim etmeyi vicdanına yedirememiştir ve Avusturya'da kalmaktan vazgeçmiştir. Mayıs 1241'de Bela, Hırvatistan Zagreb'te görülmüştür.³⁴³ Bela, Papa IX. Gregory'e kendisine yardım etmesi için mektup yazmıştır, fakat Papa, Kutsal Roma-Cermen İmparatoru II. Frederick ile savaşta olduğu için Moğollara karşı kendisinden yardım isteyen

³⁴⁰ Gabriel, **a.g.e.**, 132-134.

³⁴¹ Carpini, **a.g.e.**, s. 132.

³⁴² Chambers, **a.g.e.**, s. 104.

³⁴³ Sinor, **a.g.e.**, s. 16.

Bela'yı umursamamıştır.³⁴⁴ Ancak Moğollar Avrupa'nın her yerinde Bela'yı aramaktadırlar.

Moğollar Macaristan ve Hırvatistan'ı yakıp yıkarken Bohemya Kralı Wenceslas güçlü bir direnişe hazırlanmaktadır. Ülkenin, Moğolları bile şaşkına çeviren geçilmez kuzey dağ sınırına sahip olması direniş için Wenceslası umutlandırıyordu. Wenceslas, Bohemya ve Moravya'daki Prag, Olomouc, Brno ve diğer şehirlerin taş surlar ile yeterince güçlü olduğunu görmüştür; ayrıca sivil halkın acil bir durumda sığınması için çevredeki manastırların da kalelere dönüştürülmesini istemiştir. Moğol ordusunun ellerinde bulunan mancınıklar kale kuşatmaları esnasında kullanılıyordu. Ancak yalnızca taş ve alev bombası atan bu mancınıklar tahta surlarda ortaya çıkardıkları kadar büyük etkiyi taş surlarda ortaya çıkaramıyordu. Böylece taş surlar ile çevrili olan şehirler Moğolların şehirlerinin içerisine girmesini engelliyordu. Bohemya'ya devamlı olarak Alman askerleri destek vermek için gitmiştir. Moğollar Avusturya'ya girdiklerinde yalnızca Kornneuburg ve Wiener Neudstadt civarlarına gitmişler fakat buraların etraflarının taş surlar ile çevrili olmasının sağladığı yarardan dolayı ciddi zarar verememişlerdir. Ağustos başında Batu, Avusturya'yı itaat altına almak için hazırlanmıştır ama karşısında Wenceslas, Aquileia Patriği, Carinthia Dükü ve Baden uç beyinden oluşan kalabalık orduyu görünce iki büyük savaş geçirmiş yorgun ordusuyla karşılarına çıkmaya cesaret edemeyerek yönünü güneye çevirmiştir.³⁴⁵ Avusturya'da ele geçirilen bir Moğol esirinin İngiliz olduğunun görülmesi şaşkınlık yaratmıştır. İngiltere'de bilinmeyen bir suç işlediği için Orta Doğu'ya kaçarak Tapınak Şövalyelerine giren bu asker, yedi dil bilmesi sebebiyle Moğol ordusuna alındığını söylemiştir.³⁴⁶

1242 kışında donmuş Tuna Nehrinden geçen Moğollar, Macaristan'ın en zengin ve Doğu Avrupa ticareti için önemi büyük olan Estergon kalesini kuşatmışlardır. Kaynaklarda ismi verilmeyen bir komutanın emrinde otuz mancınık ile şehri kuşatıp bombalamaya başlayan Moğollar, şehrin dışındaki tahtadan suru bombalayıp başka yerlerden ele geçirdikleri esirleri surların altındaki çukurları kum

³⁴⁴ Engel, **a.g.e.**, s. 100.

³⁴⁵ Cheshire, **a.g.e.**, s. 97-99.

³⁴⁶ Chambers, **a.g.e.**, s. 110.

ile doldurmaları için zorlamışlardır.³⁴⁷ Aynı anda Kadan da Peşte'den geçmiş, Buda'yı yağmalamış ve Gyor'a hücum etmiştir. Antik Macar Krallarının mezarlarının bulunduğu ve İtalyan paralı askerler tarafından savunulan Stuhlweissenburg de Moğollar tarafından kuşatılmıştır. Kuşatma sırasında aniden bastıran sel nedeniyle oluşan çamur Moğol askerlerinin ve atlarının hareketlerini kısıtlamış, bunun üzerine Moğollar kuşatmayı kaldırmıştır.³⁴⁸ Kadan'a bağlı bir birlik Drave'i geçerek Hırvatistan'a girmiş ve Bela'yı sakladıkları için şehri yakıp yıkmış, halkını da kılıçtan geçirmişlerdir. Moğolların Hırvatistan'a da ulaştığını duyan Bela, Dalmaçya kıyılarındaki Trogit, Split, Klis kalelerine gitmiş³⁴⁹ fakat oraların da güvenli olmadığını düşündüğü için tıpkı yıllar önce Harezmi Şah'ı Alâeddin Muhammed'in Hazar denizindeki Abeskum adasına kaçtığı gibi Bela da Adriyatik denizindeki Spalatro adasına kaçmıştır ki Moğolların bu adaya saldırması halinde İtalya'ya kaçabilme şansı olabilecektir.³⁵⁰ Orada Güney Slavlarının başı Bribir Prensi Stjepko ve Veglia adasının Prensi gönüllü olarak ona yardıma gelmişlerdir³⁵¹.

Moğollara mağlub olarak onlardan köşe bucak kaçan Bela hakkında Batılı kaynaklarda ilginç ve farklı rivayetler yer almaktadır. Mesela bunlardan birinde Batu Han'ın Macaristan'a saldırdığı sırada Bela tarafından öldürüldüğü belirtiliyor. Bir diğesinde ise Batu Han'ın; Çeklerin, Macarların ve Almanların yöneticisi Volodislav'ın kız kardeşini ele geçirerek kendine aşık ettiği, kardeşinin kaderine öfkelenen Volodislav sihirli atına atlayarak Varadin yakınlarında Batu'nun ordusunu yenerek Batu'yu esir aldığı anlatılmaktadır.³⁵² Yine Bela'nın ile ilgili başka bir rivayette, Moğollar Macaristan'ı yakıp yıktıktan sonra Bela ve Danimarka Kralı II. Valdemar boş kalan bölgelere Hristiyanları yerleştirmişlerdir.³⁵³

Dalmaçya sahillerinde Bela'yı arayan bir grup Moğol askeri Alplerin altındaki Venedik'in 100 km uzağında bulunan Udine'nin etrafında görülmüştür. Bu

³⁴⁷ a.g.e., s. 109-110.

³⁴⁸ a.g.e., s. 110.

³⁴⁹ Cheshire, a.g.e., s. 99.

³⁵⁰ Chambers, a.g.e., s. 111-112.

³⁵¹ Cheshire, a.g.e., s. 99.

³⁵² Charles Halperin, "The Defeat and Death of Batu", (Edit. Victor Spinei, George Bilavski) **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Editura Academiei Romane, Bucureşti 2007, 115.

³⁵³ Aalto, a.g.m., s. 13.

ise İtalya'da Moğolların İtalya'yı işgal için hazırlandıkları korkusunu doğurmuştur.³⁵⁴ Martin başında Kadan, Spalatro adasının kuzey doğusundaki Verbacz'da ordugâhını kurmuştur. Rijeka yakınındaki Grobnok'ta güçlü bir Hırvat ordusuna yenilen Moğollar iyice tükenmiştir ve kıyı şeridinde atlarını beslemek için yeterince otlak da yoktur, Bela'nın tedirgin bekleyişi sürmektedir. O sırada Bela'yı rahatlatacak haber çok uzaklardan, Karakurum'dan gelmiştir.

Ögeday Han aşırı içki yüzünden 12 Aralık 1241 günü ölmüştür.³⁵⁵ Reşidüddin'den bu içki olayıyla ilgi bilgilere baktığımız zaman gördüğümüz bilgiler ilginçtir. Ögeday Han sürekli kırmız ve şarap içiyordu. Ögeday Han'ın çevresindeki insanlar bu kadar içki içmemesi konusunda ona tavsiyelerde bulunmuşlar ancak Ögeday Han kimseyi dinlemeden içki içmeye devam etmiştir. Kimse Ögeday Han'ın bu kadar içki içmesinin önüne geçemeyince ağabeyi Çağatay'a başvurmuşlardır. Çağatay ona günde bir bardaktan fazla içki içmeyi yasaklamıştır. Ögeday, Han olmasına rağmen ağabeyinin sert karakteri karşısında ona itiraz edememiştir. Ögeday Han ağabeyinin sözünden çıkmamış fakat onun yerine devasa boyutta bir içki kupası yaptırmıştır. Çağatay yanına geldiği zaman ise günde yalnızca bir bardak içki içtiğini söylemiştir. Ağabeyi Çağatay'ın tedbirlerine rağmen içki içmeye devam eden Ögeday Han kendi ölümünü kendi hazırlamıştır. 1242 ilkbaharının başlarında Ögeday Han'ın öldüğü haberinin Batu'ya ulaştığını düşünüyorum. Batu, Ögeday Han'ın ölüm haberini alır almaz gelecekte yapılacak olan Han seçiminde etkili olmak için seferi bitirmiştir. Zaten Orta Avrupa'da mevcut olan otlaklar Moğol ordusu ile birlikte gelen ailelerin ve atların yerleşmesi için yetersiz geleceğinden³⁵⁶ dolayı Batu'nun Orta Avrupa'da uzun bir süre kalması imkânsızdı. Daha önce Avrupa Hunları³⁵⁷ ve Avarlar³⁵⁸ gibi yarı-göçebe kavimler Orta Avrupa'da yaşamaya çalışmışlar fakat sonuç ya yok olmuşlar ya da asimile olmuşlardır. Batu dönerken Bulgar Krallığını da kendisine bağlamıştır. II. Ivan Assen döneminde Bulgar güçlü bir Krallıktı fakat Moğollar Bulgaristan topraklarından geçmeden az önce Assen

³⁵⁴ Chambers, **a.g.e.**, s. 111-112.

³⁵⁵ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 198; Rashiduddin, **a.g.e.**, s. 329-330.

³⁵⁶ Halperin, **a.g.e.**, s. 47

³⁵⁷ Avrupa Hunları hakkında detaylı bilgi için Bkz. Ali Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hunları**, Yeditepe Yay., İstanbul 2017.

³⁵⁸ Avarlar hakkında detaylı bilgi için Bkz. Taşağıl, **Kök...**, s. 262-269.

ölmüştür. Yerine geçen yedi yaşındaki Kral I. Koloman ve naibi, Batu'nun Bulgaristan topraklarındaki baskınlarından korkarak yıllık vergi vereceklerine söz vermişlerdir.³⁵⁹

Batu'nun ordusunu alarak geri dönmeye başlamasından sonra orada yeterince duramayacaklarını anlayan Kadan, Bela'nın peşini bırakarak Dubrovnik taraflarına oradan da Karakurum'a gitmiştir. Batu ise Bosna, Sırbistan, Bulgaristan, Moldavya güzergâhını takip ederek Aşağı İdil (Volga) sahilinde Ordasını kurmuştur.³⁶⁰

Moğolların Doğu ve Orta Avrupa'ya düzenledikleri seferlere baktığımızda dikkati çeken ilk şey şehirlerin ve kalelerin dayanma süreleri ve savaşların tarzlarıdır. Moğollar Doğu Avrupa'da Rus şehirlerini kuşattıkları zaman şehirlerin ve kalelerin surlarının tahtadan olması sebebiyle hiç zorlanmamış ve tüm şehirlerin pek çoğunu kısa süre içerisinde ele geçirmişlerdir. Şehir kuşatmalarında Moğollar, ellerinde bulunan mancınıklar ile tahta surları taş yağmuruna tutuyorlar, sur uzun süre dayanamayıp yıkıldıktan sonra da içeri doğru akın ediyorlardı. Fakat aynı taktiği Orta Avrupa'da gerçekleştirememişlerdir. Orta Avrupa uzunca yıllar feodalite rejiminde kalmıştır. Feodalite rejimi gereği her bir şehir kendini diğer şehre karşı korumak zorunda kaldığından dolayı zamanla savunmanın artırılması gereği doğmuştur. Bu gereklilikten kaynaklı olarak şehir surları zaman içerisinde taş surlar haline dönüşmüştür. Moğollar Orta Avrupa şehirlerini kuşattıklarında Rus şehirlerine yaptıkları gibi surları mancınıklar ile dövmeye başlamışlardır. Taş surlar mancınıklar karşısında oldukça güçlü durmuş bu sebeple Moğolların bir şehri veya kaleyi ele geçirmeleri oldukça uzun sürmüştür. Uzun bekleyişin ardından Moğollar kimi zaman şehre girmeyi başarıyorlar, kimi zaman ise çekilmek zorunda kalıyorlardı. Moğolların Doğu ve Orta Avrupa'ya düzenledikleri sefer hakkında bir diğer önemli nokta ise savaşların tarzlarıdır. Moğolların Rus topraklarına düzenledikleri sefere baktığımızda dikkat çeken noktalardan birtanesi, Knezlerin birleşik bir ordu ile Moğolların karşısına çıkıp meydan savaşı yapmak yerine kendi şehirlerinde kalıp savunma savaşı yapmalarınıdır. Elbette ki bunu Knezler arasında daimi olarak

³⁵⁹ İlyas Kemaloğlu, "Altın Orda'nın Balkanlar Politikası", **İdil Ural Tarihi Sempozyumu Bildirileri C.I**, Haz. : İlyas Kemaloğlu, TTK, Ankara 2015, s. 92.

³⁶⁰ Gumilev, **Eski Ruslar...II**, s. 167.

gerçekleşen sürtüşmeler sonucu ordularının zayıflamasına bağlamak doğru olur. Ancak Orta Avrupa'ya baktığımızda iki adet büyük meydan savaşının gerçekleştiğini görürüz. Bu da bizlere Orta Avrupalıların ordularına yeterince güvendiklerini göstermektedir. Fakat ister savunma savaşı yapılsın, ister meydan savaşı yapılsın Doğu ve Orta Avrupa'da hiçbir güç Moğolların karşısında duramamıştır.

1.4. Altın Orda Devleti'nin Kuruluşu ve Moğol-Tatar Meselesi

Ögeday Han'ın ölümü ile Avrupa seferini bitiren Batu, İdil(Volga) Nehri civarındaki yurduna dönerek Ordasını kurmuştu. Şimdi ise Batu'nun, babası Cuci'nin 1226'da ölümü ile nasıl Cuci ulusunun başına geçtiği incelenecektir. Cuci'nin on yedi oğlu olmasına rağmen içlerinde en güçlü isimler Batu ile Orda'dır. Batu, babasından sonra yurdun başına ağabeyi Orda'nın geçmesini istiyordu çünkü onu babası gibi görmekteydi. Orda ise babasının Batu'yu daha çok sevip saydığını söyleyerek başa Batu'nun geçmesini istemiştir. İki kardeş yurdun başına geçmek konusunda anlaşamamaları üzerine dedeleri Cengiz Han'ın yanına gitmişlerdir. Torunlarını karşısına oturtan Cengiz Han Orda'ya neden başa geçmek istemediğini sorduğunda Orda, kendisinin Batu'nun başa geçmesi ile beraber vereceği emirlere tahammül edebileceğini lakin kardeşinin sert mizacı yüzünden kendisinin Batu'ya vereceği emirlere Batu'nun tahammül edemeyip kendisine isyan edeceği cevabını vermiştir. Kardeşler arasında yaşanabilecek potansiyel bir çatışmanın Büyük Moğol İmparatorluğunu zayıflatacağını bilen Cengiz Han bu cevap üzerine, altın eşikli Ak Orda'yı Batu'ya, gümüş eşikli Gök Orda'yı Orda'ya, çelik eşikli Boz Orda'yı ise Şeyban'a vererek Orda ve Şeyban'ı kardeşleri Batu'ya tabii hale getirmiştir.³⁶¹ Zaten Türk-Moğol geleneklerinde altın ile ak renk, gümüş ile gök renkten her zaman için üstündür.³⁶² Bir başka görüşe göre ise Batu ve Orda Cengiz Han'ın yanına gitmemiş onun yerine Cengiz Han, kardeşi Uçegin'i onlardan birini Han seçmesi için yanlarına göndermiştir. Uçegin'in yaklaştığını duyan Batu, oğullarını, kardeşlerini ve komutanlarını onu yolda karşılamaları amacıyla göndermiştir. Uçegin geldiğinde Cuci'nin yası tutulduğu için kurultay toplanması üç gün ertelenmiştir. Üçüncü

³⁶¹ Ötemiş Hacı, **a.g.e.**, s. 31-33.

³⁶² Mustafa Kafalı, "Altınordu Hanlığı ve Kıpçak Bozkırlarındaki Türk Hanlıkları", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 680.

günden sonra Cuci'nin tüm oğulları kurultay kurup oy birliği ile Batu'yu Han³⁶³ seçmişlerdir. Batu, Han seçildikten sonra zengin hediyeler dağıtılıp eğlenceler düzenlenirken Cengiz Han'ın ölüm haberi gelmiştir.³⁶⁴ Batu'nun Ordasını kurduğu İdil (Volga) Nehrinin bulunduğu coğrafya ticaret kervanlarının geçtiği bölge üzerindedir. Bunun yanında Büyük Moğol İmparatorluğunun başkenti Karakorum'a yakındı, yani eğer orada herhangi ters giden bir şey olursa Batu'nun hızlıca müdahale edebilme imkânı olacaktı ve daha da önemlisi yarı-göçebe hayatı sürdürmeye ve hayvanlarını beslemeye yetecek geniş bozkırlar mevcuttu.³⁶⁵ Batu'nun kendisi her ne kadar yazları Kazan'ın Ulyanovsk ile Saratov şehirlerinde, kışları Hazar Denizi sahillerinde yarı-göçebe hayat sürdürse bile, dedesi Cengiz Han'ın “*At üzerinde birçok ülke fethedilebilir lakin bu ülkeler at üzerinde yönetilemez*”³⁶⁶ sözü üzere devlet işlerini yürütmek amacıyla İdil (Volga) Nehri yakınlarında Saray şehrini kurduarak burasını başkent ilan etmiştir.³⁶⁷ Böylece Batu Han'ın liderliğinde Altın Orda Devleti 1242 yılında resmen kurulmuştur.

Büyük Batı Seferine çıkarken Batu'nun komutasında yüz elli bin asker vardı fakat sefer sonlandırıldıktan sonra bu askerlerin büyük bir kısmı komutanları ile beraber kendi yurtlarına dönmüşlerdi. Batu'nun himayesinde yalnızca Cengiz Han tarafından babası Cuci'ye verilen dört bin kişilik Moğol birliği kalmıştı. Saljiut Noyan ve ardılı Jerkes komutasında bir binlik; Gingetai Kıpçak Noyan komutasında bir binlik; Burji Noyan komutasında bir binlik ve Barku Noyan komutasındaki bir binlikten oluşan toplam dört bin askerlik birlik Batu'nun ordusunun çekirdek gücünü oluşturmuştur. Çekirdek güç diyoruz çünkü Batu'nun ordusuna Ruslardan, Magyarlardan, Kafkas halklarından ve Bulgar gibi Türk kavimlerinden çok sayıda asker orduya alınmıştır.³⁶⁸ Ancak orduya alınan bu askerlerin başlarındaki subayların

³⁶³ Burada bahsedilen Han tüm Moğolların Han'ı değil yalnızca Cuci ulusunun Han'ıdır.

³⁶⁴ Henry H. Howorth, **History of the Mongols**, C. II, Longmans Green and Company, London 1880, s. 36.

³⁶⁵ Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 51

³⁶⁶ A. H. Halikov, **Mongoli, Tatarı, Zolotaya Orda i Bulgariya**, İzdatelystvo Fen Yay., Kazan 1994, s. 43; aktaran: Kemalöglü, **Altın...**, s. 71.

³⁶⁷ Fahreddin, **a.g.e.**, s. 39-40.

³⁶⁸ Hunlardan itibaren Türkler devlet kurduklarında Moğollar onların ordusunda yer alıyor, Moğollar devlet kurduklarında ise Türkler Moğol ordusunda yer alıyorlardı. Ahmet Taşağıl, “Çengiz Öncesi Türkler ve Moğollar”, **Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, (Haz. : Hayrunnisa Alan, İlyas Kemalöglü), Ötüken Yay., İstanbul 2017, s.28.

tamamına yakını belirtilen dört bin kişilik Moğol birliğinden atanmıştır.³⁶⁹ Tüm Altın Orda Devletinde yalnızca dört bin Moğol olması Altın Orda Devleti'ni yönetmek için elbette yetersizdir. Bu yetersizlik sonucu yerli halk olan Kıpçaklar ve Bulgarlar sürekli olarak devlet işlerine alınmışlar ve Moğol soyundan olan kimselerle evlenmişlerdir. Kıpçakların ve Bulgarların sayısı zamanla devlet içerisinde artmış, ilerleyen yıllarda ise Kıpçakların ve Bulgarların etkisiyle devletin resmi dili Türkçe olmuş ve devlet bir Türk-Moğol Devletine dönüşmüştür.

Devletin adı konusunda muhtelif kaynaklardan farklı bilgiler ediniyoruz. Kurulduğu yıllarda devlete Deşt-i Kıpçak'da kurulduğu ve nüfusunun geneli Kıpçaklardan oluştuğu için Kıpçak Hanlığı, Cuci'nin toprakları üzerinde kurulduğu için Cuci Ulusu, Büyük Moğol İmparatorluğunun en batı kanadını oluşturduğu için Batı Tatarları, gibi isimler verilmiştir.³⁷⁰ Fakat günümüzde bu devlet için Altın Orda ismi kullanılmaktadır. Altın Orda ismine ilk defa 1564 tarihinde yazılmış Kazan yıllığında rastlanır.³⁷¹ Altın Orda Hanları'nın sarayında altından yapılmış kıymetli eşyaların bulunması devlete bu ismin verilmesinde etkili olmuş olabilir.³⁷² O tarihten bu yana devlet Altın Orda Devleti olarak isimlendirildiği için biz de bu çalışmada Altın Orda Devleti olarak isimlendireceğiz.

Altın Orda Devleti'nin adı gibi çeşitli düşünceler olan bir diğer konu devletin kurucularının Moğol mu Tatar mı olduğu sorusudur. Giriş bölümünde anlatıldığı üzere Cengiz Han'ın babası Yesügey bir diğer Moğol kabilesi olan Tatarlar tarafından zehirlenip öldürülmüştü. 1202 senesinde babasının intikamını almak isteyen Cengiz Han, Dalan Nemürges savaşında Tatarları mağlup ederek büyük bir kısmını katletmiş geri kalan kısmını ise farklı boyların arasına sürmüştür.³⁷³ Moğolların Tatar olarak adlandırılması ise Büyük Batı Seferi sırasında olduğu tahmin edilmektedir. Belirttiğimiz gibi Cengiz Han tarafından katliama ve sürgüne uğrayan Tatarlar, Büyük Moğol İmparatorluğunda bir nevi istenmeyen halk durumuna düşmüşlerdir. Bu sebepten dolayı Büyük Batı Seferinde bilinmeyen,

³⁶⁹ Howorth, **a.g.e.**, s. 37.

³⁷⁰ Grousset, **a.g.e.**, s. 390; Verdansky, **Moğollar...**, s.173.

³⁷¹ Anonim, **Kazanskaya İstoriya**, Haz. : G. N. Moiseyeva, İzdatelystvo Akademiyi Nauk SSSR, Moskova-Leningrad 1956, s. 45; aktaran: Kemalöglü, **Altın...**, s. 73

³⁷² **a.g.e.**, s. 73.

³⁷³ Ahmet Temir, "Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 417.

karanlık, karmaşık, pis yerlere öncülük göreviyle hep Tatarlar gönderilmiştir. Tatarların öncülükleri sebebiyle Moğollardan ilk olarak Tatarlar ile tanışan Doğu Avrupa halkı gelen ordudaki herkese Tatar demişlerdir.³⁷⁴ Tatar olarak Orta Avrupa'ya gelen Moğollar ise burada Tartar olarak adlandırılmışlardır. Eski Yunan mitolojisinde Tartarus, cehennemın karşılığıdır.³⁷⁵ Tartar ise Tartarustan gelen zebaniler anlamına gelmektedir³⁷⁶. Zaten Moğollar Orta Avrupa'da yaptıkları katliamlar ve yıkımlar ile bu ismi kendilerine veren halkın dağlardan çıkıp gelecek deccal inancını yerine getirmişlerdir.³⁷⁷ Orta Avrupalılar Moğollara Tartar derken Doğu Avrupa halkı Doğudan gelen tüm kavimler için daha çok Tatar sözcüğünü tercih etmişlerdir. Bu sözcük o kadar yaygınlaşmıştır ki zaman içerisinde Altın Orda Devleti sınırları içerisinde yaşayan tüm Türk-Moğol halkı Tatar ismini almışlardır.³⁷⁸ Altın Orda Devleti yıkıldıktan sonra o bölgelerde yaşayan Türk halkı da Kazan Tatarları, Nogay Tatarları, Kırım Tatarları olarak anılmaya devam etmişlerdir.³⁷⁹

³⁷⁴ Gumilev, **Eski...II**, s. 24.

³⁷⁵ Geoff Watson, "1200-1800 Yılları Arasında Batı'daki Orta Asya İmajı", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 567.

³⁷⁶ Zekiye, **a.g.e.**, s. 81

³⁷⁷ Matthias Heiduk, "Ortaçağ'da Avrupalıların Göçene Topluluklara Bakışı", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 551.

³⁷⁸ Zekiye, **a.g.e.**, s.61.

³⁷⁹ Altın Orda Devletinin devamı olduklarını göstermek isteyen Kırım Hanlığı, Kırım halkına Kırım Tatarları etnik adını vermişlerdir. Uzunca bir süre Tatar adını reddeden halk Nogay veya Kıpçak adını kullanmaya devam etmişlerdir. Fakat zaman içerisinde yerli halk Tatar ismini benimsemiştir. Bu yüzden günümüzde bu halka Kırım Tatarları denmektedir. Zekiye, **a.g.e.**, s. 226.

İKİNCİ BÖLÜM

BATU HAN VE DIŞ İLİŞKİLERİ

2.1. Batu Han ve Büyük Moğol Hanları Arasındaki İlişkiler

2.1.1. Batu Han ve Güyük Han İlişkileri

Cengiz Han'ın en büyük oğlu Cuci 1226 yılında, diğer oğlu Tuluy ise 1232 yılında ölmüştü. Ögeday Han'ın ölümünün ardından kısa bir süre sonra Çağatay'ın da hayatını kaybetmesi³⁸⁰ ile Cengiz Han'ın hiçbir oğlu hayatta kalmamış, Cuci'nin oğlu Batu Han, İmparatorluk içindeki en yaşlı ve en güçlü isim durumuna gelmiştir. Batu Han kendi topraklarında özerk bir hüküm sürmesine rağmen resmi olarak Büyük Moğol Hanlarına bağlılığını sürdürmekteydi.

Ögeday Han'ın ölümünü sonrasında yeni kurultay toplanana kadar beş yıl gibi uzun bir süre Han'ın karısı Töregene naiplik yapmıştır.³⁸¹ Ögeday daha Hanlığının ilk senelerinde varisi olarak Küçü'yü belirlemişti fakat Küçü 1226'da Çin'de hayatını kaybedince³⁸² onun yerine torunu Şiramun'u varis göstermiştir. Fakat Töregene tüm hayatı boyunca kronik rahatsızlığından³⁸³ muzdarip olan kendi oğlu Güyük'ü Han olarak seçtirmek istemiştir.³⁸⁴ Daha önce anlatıldığı üzere Güyük ve Batu Han, Büyük Batı Seferi sırasında kavga etmişlerdi. Kavgadan sonra Batu, Ögeday Han'a yaşananları bildirmek için kaleme aldığı bir mektup göndermişti. Batu'nun Ögeday Han'a gönderdiği bu mektubu incelemem gerektiğini düşünüyorum. Batu'nun Ögeday Han'a gönderdiği mektupta şunlar yazmaktadır: “*Han'ım, amcam, Tanrı'nın bize bağışladığı yardım ve şans sayesinde on bir ulus himayemiz altına girmiştir. Ordumuz döndüğü için bütün prenslerin katıldığı büyük bir ziyafet düzenledik. İçlerinde en büyük olduğum için herkesten önce bir veya iki bardak şarap içtim. Güyük ve Buri bu duruma sinirlendiler ve atlarına atlayıp küfürler ederek kendilerine bağlı adamlar ile birlikte ziyafeti terk ettiler. Buri dedi ki: “Batu benden yüksek mertebede değil neden benden önce içki içiyor? O sakalları*

³⁸⁰ Kardeşinin ölümünden birkaç ay sonra amansız bir hastalığa yakalanmıştır. İmparatorluğun çeşitli yerlerinden sayısız doktor çağırılmasına rağmen 1242 yılında ölmüştür. Roux, **a.g.e.**, s. 299.

³⁸¹ Grousset, **a.g.e.**, s. 277.

³⁸² Roux, **a.g.e.**, s. 299.

³⁸³ Bu bilgi Camiu't Tevarih'te yazmaktadır. Çeşitli kaynaklar incelendiği zaman Güyük'ün kronik rahatsızlığının ne olduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmuyor.

³⁸⁴ Rashiduddin, **a.g.e.**, s. 305.

olan yaşlı bir kadındır. Tek bir tekme ile onun işini bitirebilirim”. Güyük ise şöyle demiştir: “O sakalları, oku ve yayı olan yaşlı bir kadındır. Onun sopalar ile dövülmesini emredeceğim”. Bir diğer teklifleri ise tahtadan yapılan bir kuyruğu vücuduma takmak istedikleridir. Birçok ulusu himayemiz altına aldıktan sonra bunu kutlamak istediğimiz bir ziyafette işte bu kelimeler prensler tarafından kullanılmıştır; bu kavga yüzünden gelecekte gerçekleştireceğimiz seferleri tartışmadan ayrılmak zorunda kaldık. Bu benim size bir raporumdur Han'im, amcam.”³⁸⁵ Bu haberi duyan Ögeday Han çok sinirlenmiş ve Güyük ile Buri'nin ömrünün sonuna kadar yanına gelmelerini yasaklamıştır. Batu Han işte yıllar öncesinde yaşadıkları bu kavgalarından dolayı, kendisinden intikam alacağı düşüncesi ile Güyük'ün Han olmasını istememiştir.

İmparatorluk içerisindeki en yaşlı isim olduğu için herkes tarafından kendisine saygı duyulduğunu bilen Batu Han, hastalığını ileri sürerek Han seçiminin yapılacağı kurultayın toplanmasını uzun yıllar ertelemek suretiyle engellemiştir.³⁸⁶ Cengizogulları içerisinde en yaşlı isim Batu Han olduğu için onun katılımı olmadan kurultayın toplanıp karar alınması yakışık almazdı, Batu Han da bunun farkında olduğu için hastalığını koz olarak kullanmıştır. Ögeday Han'ın ölümü üzerinden dört yıl geçmesine rağmen Batu Han'ın hastalığı yüzünden kurultay bir türlü toplanamamış ve daha fazla bekleyecek sabrı kalmayan Töregene, Batu Han gelse de gelme de 1246 yılının yazında Kerulen Nehrinde bulunan Kökö Naur bölgesinde kurultayın toplanması kararını vermiştir.³⁸⁷ 1246'da toplanan kurultaya Tuluy'un karısı Sorgaktani Beki ve oğulları; Güyük'ün tüm kardeşleri; Çağatay'ın oğulları ve torunlarından olan Kara, Yesü, Buri, Baydar, Toka ve Noyanlar iştirak etmiştir. Husumetlerinden dolayı yine hastalığını bahane eden Batu Han kurultaya katılmayıp kardeşleri Berke, Şeyban, Berkeçar, Toka Timur'u göndermiştir. Ayrıca Büyük Moğol İmparatorluğuna tabi devletlerin hükümdarları ve önde gelenleri de kurultaya katılmışlardır.³⁸⁸ Toplanan kurultay Güyük'ün Han olmasına karar verip ardından

³⁸⁵ Howorth, a.g.e., s. 65.

³⁸⁶ Grousset, a.g.e., s. 278.

³⁸⁷ Thomas T. Allsen, **Mongol Imperialism the Policies of The Grand Qan Möngke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259**, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1987, s. 20.

³⁸⁸ Cüveyni, a.g.e., s. 234.

onu altın bir tahta oturtmuşlardır. Güyük eğer emrettiği her şeyin sorgusuz sualsiz yerine getirileceğinin sözü verilirse Han olacağını söylemiş, herkes tarafından söz verilmesinden sonra Hanlığı kabul etmiştir. Yere serilen keçe üzerine oturtulan Güyük ve karısı daha sonra havaya kaldırılarak³⁸⁹, Han ilan edilmiştir.³⁹⁰

Güyük Han'ın dönemine kısaca baktığımız zaman ilk olarak onun da tıpkı babası Ögeday Han gibi eli açık ve alkole bağımlı bir yapıya sahip olduğunu görürüz.³⁹¹ Cüveynî, Güyük Han'ın fikir alışverişine karşı olan bir yapısı olduğunu ve bu yüzden onun döneminde Güyük Han'ın yakın çevresi haricinde hiç kimsenin öz fikirlerini ona söylemeye cesaret edemediğini aktarmaktadır.³⁹² Güyük Han'ın çocukluğundan beri hizmetinde bulunan Nov Kodak isimli bir yardımcısı Hıristiyan olduğu için zaman içerisinde Güyük Han'ı etkilemiş ve Han, Hıristiyanlara karşı sempati beslemiştir.³⁹³ Onun Hanlığı döneminde İmparatorluğun her tarafından Hıristiyan keşişler Büyük Moğol İmparatorluğunun başkentine gitmişler ve tüm Müslümanlar Hıristiyanlar aleyhinde açıkça konuşamaz hale gelmişlerdir.³⁹⁴ Güyük Han'ın yanına giden Carpini, Han'ın otağının önünde küçük bir kilise bulunduğu belirtmektedir. Carpini'nin etrafındaki insanlardan duyduğuna göre Güyük Han Hıristiyandır³⁹⁵ fakat ben onun Gök Tengri inancını değiştirmeyip yalnızca Hıristiyanlara karşı sempati beslediği düşüncesindeyim. Güyük Han'ın Hıristiyanlara karşı sempatisi olduğu söylentisi Vatikan'da bulunan Papa'nın kulağına kadar gelmiştir. Papa Güyük Han'ı Hıristiyanlığa davet için daha önce bahsettiğimiz isim olan Plano Carpini aracılığıyla Güyük Han'a mektup göndermiştir. Papa'nın düşüncesine göre Güyük Han Hıristiyan olursa onun en güçlü müttefiki olacak böylece Müslüman Devletler üzerine saldırılar düzenleyebileceklerdi. Papa'dan gelen mektubu dinleyen Güyük Han'da Papa'ya bir mektup göndermiştir. Güyük Han'ın Hıristiyan olup olmadığı konusunun daha rahat anlaşılabilmesi için Prof. Dr.

³⁸⁹ Arap alfabesi ile كيوک şeklinde yazılan bu isim Göyük, Küyük, Küyüg, Güyük olarak okunmuştur. Gülensoy, Küçüker, **a.g.e.**, s. 180. Biz bu çalışmada Güyük olarak kullanacağız.

³⁹⁰ Carpini, **a.g.e.**, s. 142-143.

³⁹¹ Allsen, **a.g.e.**, s. 21.

³⁹² Cüveynî, **a.g.e.**, s. 240.

³⁹³ **a.g.e.**, s. 240.

³⁹⁴ **a.g.e.**, s. 240.

³⁹⁵ Carpini, **a.g.e.**, s. 152.

Ergin Ayan tarafından Türkçeye tercüme edilen bu mektupları doğrudan aktarmam gerektiğini düşündüm.

Papa Innocentius'un Güyük Han'a mektubu: *“Tanrı'nın kullarının kulu olan Papa Innocentius'tan Moğol hakanı ve Moğol halkına.*

Sadece insanlar değil, hatta akılsız hayvanlar bile gökteki ruhların örnek olduğu gibi, Dünya nizamını ayakta tutan dünyevi unsurlarla tabii bir birlik içerisinde birbirlerine bağlanmışlardır. Kainatı yaratan bozulmaz bir barış nizamıyla ilişkilendirmiştir. Hem Hıristiyanların hem de diğer ulusların ülkelerine saldırıp, çok kötü tahribatlara sebebiyet verdiğinizi duyunca, bu yüzden son derece rahatsız oldum. Şimdiye kadar hala öfkeniz sona ermediği için, şu anda bile zalim ellerinizi daha da uzaklarda olan ülkelere uzatıp, bütün insanlığı kucaklayan tabii akrabalık bağlarını göz önüne almadan yaşlı, genç, kadın ve erkek ayırt etmeyerek, kılıçlarınızla zulmetmektesiniz.

Bizler İsa Mesih'i kendimize örnek alarak, Tanrı korkusu altında barış ve birlik içerisinde yaşamak arzusundayız. Bu nedenle hepimiz böyle saldırılardan vaz geçmenizi, özellikle Hıristiyanları katletmeyi tamamen bırakmanızı istiyoruz. Bunun gibi bir çok cürümlerle Tanrı'ya hakaret edip, öfkesini üzerinize çektiğiniz için artık tövbekar olarak, onun affına sığınmanızı rica ve tavsiyede bulunuruz. Ancak bu suretle kendinizi özgür insanlar olarak görerek, etrafa azgınca saldıramazsınız. Şunu iyi biliniz ki; hakimiyetinize güvenerek ellerinizdeki kılıçlarla başkalarına saldırırsanız, şimdiye kadar her şeye kadir olan Tanrı, birçok ulusun önünüzde diz çökmesine izin vermiş olsa bile, Dünyamdaki böyle mağrur kişileri cezalandırmak için, bu gidişata ancak bir süre daha göz yumabilir. Eğer bunu fark etmeyip, samimi olarak pişman olmazsanız günün birinde artık kötülüklerinize müsamaha etmeyecek ve sadece şu anda yaptıklarınızı değil, ileride yapacağınız kötülükleri de en ağır şekilde cezalandıracaktır.

Kutsal Kitab'ı iyi bilen imanlı, namuslu ve hayatında leke bulunmayan oğlum gibi sevdiğim Johannes'in yanındaki adamlarıyla birlikte bu mektubu size iletmesinin çok iyi olacağını düşündüm. Tanrı'dan korkarak kendisini bizim size göstereceğimiz

şekilde misafir edin ve ona saygı gösterin. Kendisine inanın ve tarafımızdan ilettiklerinin doğruluğuna güvenin. Aranızda yapacak olduğunuz barışı ve diğer hususlardaki müzakereleri bir karara bağlayın. Öteki ulusları yerinden yurdundan etmeniz için sebeplerini ve ileride neler yapmak istediğinizi açık ve samimi olarak elçilerimize bildirin.

Elçilerimizin başına hiçbir bela gelmeden gidiş ve dönüşlerini emniyet altına alın ve iase için gerekli olan şeyleri verin. Size yollamış olduğumuz elçilerin Kutsal Kitap ve tarikat bilgilerine sahip bulunup bulunmadıklarını çok önceden araştırdık. Size elçi sıfatıyla gelebilecek vasıflarda bulduklarına ve diğerlerinden daha faydalı olabileceklerine kanaat getirdikten sonra, onları yola çıkardık. Bunlar İsa'nın yolunu tevazu içerisinde izleyen kullarımızdır. Eğer bu elçilerimizden daha başarılı ve sizin tercihlerinize mazhar olabileceklerini düşünseydik, kilisemizin daha saygın ve bilgili kişilerini yollardık.”³⁹⁶

Güyük Han'ın Papa Innocentius'a cevabı: “ Tanrı'nın gücü ve bütün insanların hakani Güyük Han tarafından muhterem papaya.

Sen ve batının bütün Hıristiyan ulusları bizimle bir barış antlaşması yapmak fikrindedesiniz, bu yüzden elçinle bize gerçek ve güvenilir bir yazı yolladın. Hem ondan bizzat duyduğuma ve hem de yazıda bulunanlara göre, siz bizimle barış yapmak istiyorsunuz. Eğer bizimle barış yapmak istiyorsanız, sen yani Papa, diğer imparator ve krallar, şehirlerin bütün valileri ve ulusların temsilcileri derhal bana gelip, cevabımızı ve isteğimizi duyarak barış şartlarında anlaşmamız gerekir. Mektubunun bir cümlesinde, hepimizin vaftiz edilerek Hıristiyan olmamız gerektiğini belirtiyorsun. Buna kısa olarak cevabımız şudur ki, bunu nasıl yapacağımızı anlamadık. Ayrıca mektubunda insanları, özellikle daha çok Macaristan, Polonya ve Moravya'daki Hıristiyanları kılıçtan geçirmemizin seni üzdüğünü ve hayrete düşürdüğünü yazmaktasın. Buna olan cevabımız ise, bundan ne demek istediğini anlayamadığımızdır.

³⁹⁶ Carpini, a.g.e., s. 23-24.

Bu sitemimi cevapsız bıraktılar demeyesin diye aşağıdaki gibi cevap vermek zorunda olduğumuza inanıyoruz: (Bunu yaptık) çünkü, onlar Tanrı'nın Cengiz Han'ın yasalarına uymayıp, önceden planladıkları şekilde kötü kalpleriyle elçilerimizi öldürmüşlerdir. Bu nedenden dolayı Tanrı bize onları ortadan kaldırmayı emretmiş ve kaderlerini ellerimize bırakmıştır. Şayet Tanrı bunun böyle olmasını istemeseydi, o zaman bir insan diğer bir insana ne yapabilirdi ki? Fakat siz Batılılar Tanrı'ya dua edip ve sadece kendinizi Hıristiyan sayarak diğerlerini küçük görürsünüz. Ama Tanrı katında kimin hidayete erecek derecede imanlı olduğunu nereden biliyorsunuz? Bizler Tanrı'ya taparız ve onun gücü ile doğudan battıya bütün dünyayı tarumar ederiz. Eğer insanda Tanrı'nın gücü olmasaydı o zaman insanlar ne yapabilirdi ki?"³⁹⁷

Mektuplardan anlaşıldığına göre Moğolların Avrupa'ya kadar düzenledikleri seferlerin korkusu hala Vatikan için azalmış değildi ve hala kendilerini güvende hissetmiyorlardı. Papa gönderdiği mektupta Moğolların yaptıkları katliamları durdurmalarını yani en azından bu katliamlardan Hıristiyanları hariç tutmalarını istemektedir. Eğer yaptıkları katliamları sonlandırıp tövbe etmedikleri takdirde ki bu mektubun Papa'dan geldiği göz önünde bulundurulduğunda Moğollar Hıristiyan olmazlarsa, insanlara acımasız davrandıkları için Tanrı'nın onları cezalandıracağı konusunda tehdit içermektedir. Papa gönderdiği elçisi ile beraber "tövbekar olarak, onun affına sığınmanızı rica ve tavsiyede bulunuruz" gibi nazik bir diplomasi dili kullanarak Güyük'ü Hıristiyanlığa davet etmektedir. Fakat şu bilinmelidir ki eğer Güyük Hıristiyan olsa idi Papa neden onu Hıristiyanlığa davet için elçi gönderirdi. Yani zaten Hıristiyan olan birini tekrar aynı dini davet etmek ne kadar mantıklı olabilir? Zaten Güyük'ün Papa'ya cevabına baktığımız zaman kendisinin Hıristiyanlık ile bir ilgisinin olmadığını tek hedefinin atası Cengiz Han'ın koyduğu yasaları dünyaya yaymak olduğunu ve bu vazifenin de kendilerine Tanrı tarafından verildiğine inandıklarını anlıyoruz.

Güyük'ün Hanlığı iki yıl gibi kısa bir süre sürmüştür. Güyük Han'ın kendi himayesi haricinde bir başka devlet ile girdiği tek temas Carpini aracılığıyla

³⁹⁷ a.g.e., s. 26-27.

Papa'dan kendisine gelen mektuptur. Onun dönemi Büyük Moğol İmparatorluğunun sınırlarının genişlemesinden ziyade Batu Han ile olan çekişmesine sahne olmuştur. Yıllar öncesinde Büyük Batı Seferi sırasında Batu Han ile yaşadığı kavganın intikamını almak ve Batu Han'ın gücünün kendi gücünün ötesine geçmesini engellemek isteyen Güyük Han çeşitli önlemler almıştır. Bilindiği üzere Batu Han Cengizogulları içerisinde ki en güçlü isimdi. Batu Han'ın varlığı Güyük Han'ın Han bile olsa kendisini güvende hissetmemesine sebep olmuştur. Güyük Han, Batu Han'ın isterse kendisini Hanlıktan indirebileceği gerçeğini sürekli olarak aklının bir köşesinde tutmuş olabilir.

Ögeday Han döneminde ele geçirilen Batı İran, Batu Han'ın valileri tarafından yönetilmekteydi. Batu Han'ın gücünü kırmak isteyen Güyük Han, İran'ı yönetmesi için oraya Elçigitay Noyan'ı göndermiştir. Töregene'nin naipliği döneminde ele geçirilen Türkiye Selçuklu Devletinde de Batu Han'ın atadığı emirler etkili olmaktaydı. Güyük Han o emirleri de görevden alarak kendi atadığı emirleri göndermiştir. Yine Batu Han'a bağlı Rus Knezlerinden olan Yaroslav, Güyük Han'ın yanındayken zehirlenip ölmüştür.³⁹⁸ Böylece Güyük Han, Batu Han'a bağlı devletleri kendi kontrolü altına alarak Batu Han'ın gücünü kırmak arzusunda olmuştur.

Yalnızca Batu Han'a bağlı devletleri kendi kontrolüne almak gibi basit yaptırımlar ile Batu Han'ı alt edemeyeceğini anlayan Güyük Han, Batu Han ile savaşarak onu yenmeye karar vermiştir. Güyük Han 1247 ilkbaharında Batu Han'a karşı savaşmak üzere ordu toplamaya başlamıştır. Bir yıl boyunca yaklaşık altı yüz bin kişilik ordu³⁹⁹ toplayan Güyük Han daha sona Batu Han'ı huzuruna çağırmıştır. Kendi bölgesinde kısmen bağımsız olan Batu Han, Büyük Han'a bağlı olduğu sebepten Güyük Han'ın çağrısına gitmek zorunda kalmıştır. Batu Han, kendisine kurulan pusudan habersiz olarak ordusuyla beraber yola çıkmıştır. Balkaş Gölünün güneyinde bir yerlerde olması muhtemel olan Ala Kamak'ta, Tuluy'un karısı Sorgaktani Beki'den Batu Han'a bir mesaj gelmiştir. Mesajda Güyük Han'ın Beş Balık'ta kalabalık bir ordu ile beklediğini ve Batu Han gelir gelmez kendisine karşı hücumla geçecekleri yazmaktadır. Bu uyarı üzerine Batu Han da ordusunu savaş

³⁹⁸ Belirtilen konular çalışmamın ileriki aşamalarında detaylıca incelenecektir.

³⁹⁹ Elömeri, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 395.

düzenine getirmiştir lakin Moğollar arasında yaşanacak bir savaş 1248 senesinde Güyük Han'ın kırk üç yaşında⁴⁰⁰ ani ölümü neticesinde gerçekleşmemiştir.⁴⁰¹ Dönemin seyyahlarından olan Rubruklu Willem'in duyduğu iki bilgidен ilkinе göre Güyük Han zehirlenerek öldürülmüş⁴⁰² ikincisine göre ise Batu Han'ın kardeşi Şeyban, Güyük Han'a kadeh armağan edeceği sırada kavga çıkmış ve ikisi de birbirini öldürmüştür.⁴⁰³ Reşidüddin'e göre ise zaten kronik hastalığı bulunan Güyük Han'ın, havalarında etkisi ile hastalığı artarak ölmesine sebep olmuştur.⁴⁰⁴ Her ne sebepten olursa olsun Güyük Han'ın ölmesi Moğollar arasında oluşacak büyük bir savaşın gerçekleşmemesini sağlamıştır.

2.1.2. Batu Han ve Mengü Han İlişkileri

1248'de Güyük Han'ın ölüm haberini işiten Batu Han, atlarının yorgun olduğunu bahane edip yurduna dönmeyerek Ala Kamak'ta konaklamıştır.⁴⁰⁵ Daha sonra gelişen olaylara baktığımız zaman Batu Han'ın gelecekte yapılacak Han seçiminde kendi adayını göstermek için burada konakladığı anlaşılıyor. Batu Han, Sübedey'in oğlu Uriyangkadai'nin desteği ile birlikte Ala Kamak'ta bir kurultay toplamıştır.⁴⁰⁶ Kurultayda herkes Batu Han'ın Büyük Han olmasını istemiş fakat Batu Han muhtemelen bu teklifi reddetmiştir. Batu Han bu teklifi ilerleyen yaş nedeniyle, hastalığı nedeniyle veya İdil bölgesindeki rahatının yerinde olması nedeniyle reddetmiş olabilir. Batu Han amcası Tuluy'un erken yaşta öldüğü için Hanlıktan mahrum olduğunu bu yüzden onun büyük oğlu Mengü⁴⁰⁷'nün Han olmasını istemiştir.⁴⁰⁸ Fakat töre gereği Mengü'nün Kerulen Nehrinde toplanacak kurultayda Han ilan edilmesi gerektiği için kurultay toplanana kadar devlet işlerinin aksamaması amacıyla Güyük Han'ın karısı Oğul Kaymış naiplik yapmıştır.

⁴⁰⁰ Grousset, **a.g.e.**, s. 281.

⁴⁰¹ Allsen, **a.g.e.**, s. 21-22.

⁴⁰² İleride gerçekleşen olaylara baktığımızda zaman bu zehirlenme vakasının Sorgaktani Beki vasıtasıyla yapıldığı görüşündeyim.

⁴⁰³ Rubruklu Willem, **a.g.e.**, s. 178-179.

⁴⁰⁴ Rashiduddin, **a.g.e.**, s. 395.

⁴⁰⁵ Cüveyni, **a.g.e.**, d. 242.

⁴⁰⁶ Allsen, **a.g.e.**, s. 24.

⁴⁰⁷ Arap alfabesi ile منگك şeklinde yazılan bu isim Müngge, Müngke, Mönge, Munge, Mengü, olarak okunmuştur. Gülensoy, Küçüker, **a.g.e.**, s. 328. Biz bu çalışmada Mengü olarak kullanacağız

⁴⁰⁸ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 140.

Batu Han'ın Cengizogulları içerisinde neden Mengü'yü Han ilan ettirmek istediğini araştırdığımız zaman Mengü'nün annesi Sorgaktani Beki'nin güçlü etkisini görüyoruz. Kerayitlerden olan Sorgaktani Beki, Cengiz Han'ın en küçük oğlu Tuluy'un karısı ve Mengü'nün annesidir.⁴⁰⁹ Reşidüddin'e göre o yeryüzündeki en akıllı kadındır.⁴¹⁰ Yaptığı icraatlara baktığımız zaman da Reşidüddin'in bu görüşünde ne kadar haklı olduğunu fark ediyoruz. Mengü ve Batu Han ilk olarak Büyük Batı Seferinde birlikte bulunmuşlardı. Büyük Batı Seferi sonrasında Ordasını kurarak İmparatorluğun en güçlü ismi olan Batu Han'ın kuvvetini fark eden Sorgaktani Beki, Batu Han her hastalandığında ve mümkün olan her zamanda onu ziyaret etmesi için Mengü'yü yanına göndermiştir.⁴¹¹ Sorgaktani Beki'nin sayesinde Mengü ile Batu Han arasındaki muhabbet artmıştır. Yine Güyük Han'ın Batu Han'a karşı saldıracağını mektup ile haber veren Sorgaktani Beki, Batu Han'ın gözünde çok büyük kıymet kazanmıştır. Oluşan bu yakınlıklar sebebiyle Batu Han, Güyük Han'ın ölümünden sonra Mengü'nün Büyük Han olmasını istemiştir.

Kerulen Nehrin'de toplanması gereken kurultay Ögeday ve Çağatayoğullarının, Ögeday neslinden birinin Han olması gerektiğini iddia ederek kurultayı protesto etmeleri ve daima bahane ileri sürerek katılmamaları sebebiyle üç yıl boyunca ertelenmiştir.⁴¹² Ögeday Han'ın çocukları Şiremun ve Naku, Kerulen Nehrine yakın bir mevkide konaklıyorlardı. Yakın bir zamanda varacaklarını, kurultay için kendilerini beklemelerini söylemişler ama söyledikleri gün üzerinden çok uzun zaman geçmesine rağmen gelmemişlerdir.⁴¹³ Sonunda Batu Han 1251 yılında onların katılımı olmadan kurultayın toplanmasını emretmiştir. Haziran yahut Temmuz 1251'de Kerulen Nehri civarında bulunan Ködeü Aral'da kurultay toplanmıştır. Batu Han hasta olduğu için katılamamış yerine kardeşi Berke'yi ve oğlu Sartak'ı göndermiştir. Mengü'nün kardeşleri Kubilay, Hülagü, Arık Buka, Möge; Cengiz Han'ın öz kardeşlerinin çocukları; Ögeday ve Çağatayoğullarından ise yalnızca Çağatay'ın torunu Kara Hülagü ve Ögeday Han'ın oğlu Kadan kurultaya

⁴⁰⁹ Rashiduddin, **a.g.e.**, s. 399.

⁴¹⁰ **a.g.e.**, s. 401.

⁴¹¹ Allsen, **a.g.e.**, s. 29.

⁴¹² **a.g.e.** s.26.

⁴¹³ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 467.

katılmışlardır.⁴¹⁴ Toplanan kurultayın kalabalıklığını tarif edecek olursak her gün üç yüz atın yanı sıra beş bin koyun yeniliyor ve iki yüz yük arabasının getirdiği şarap ile kımız içiliyordu.⁴¹⁵

Batu Han yıllar önceki kurultayda Mengü'nün Han olmasını istemişti lakin Kerulen Nehrindeki kurultay toplandığı zaman Mengü bu büyük sorumluluktan çekinerek uzun süre bu teklifi reddetmiştir. Mengü'nün Hanlık teklifini reddetmesinin ardından sinirlenen kardeşi Möge ayağa kalkarak Batu Han'ın kendilerine emir buyurduğunu ve bu emri yerine getireceklerine dair söz verdiklerini söylemesi üzerine Batu Han'ın sözünden çıkmak istemeyen Mengü, Büyük Hanlığı kabul etmiştir.⁴¹⁶ Mengü'nün Han olmasına karar verildikten sonraki birkaç gün boyunca hava hep bulutlu ve yağmurlu olmuştur. Güneşin olmaması insanlar arasında Mengü'nün hanlığının daha başlangıçtan itibaren karanlık olacağı fikrinin oluşmasına sebep olmuş ancak bu fikirlerden kısa süre sonra birden bire bulutlar dağılarak güneş ortaya çıkmıştır. Güneşin ortaya çıkması üzerine kurultayda bulunan herkes şapkalarını çıkarıp, kemerlerini omuzları üzerlerine koymuş ve Mengü'yü taht'a oturtarak Han ilan etmişlerdir.⁴¹⁷

Mengü, Han olduktan sonra kurultaya katılmamak için tüm bahaneleri kullanan Şiremun ve Naku, Mengü Han'ın yeni Han olmasını tebrik etmek için yola çıkmışlardır. Gerçek amaçları ise Han'a suikast düzenleyip öldürerek yerine kendilerinden birisini Han ilan etmektir. Bu amaç doğrultusunda beraberlerinde gelen kervanlara çok miktarda asker ve silah saklamışlardır. Mengü Han'ın şahincilerinden olan Kesege, Şiremun'un kervanının geldiği güzergâhta eşya yüklü kayıp bir deve bulmuştur. Deve'nin eşya yüklü olduğu halde başıboş gezmesinden şüphelenerek bulunan eşyaları dikkatlice inceleyen Kesege, Şiremun ve Naku'nun gerçek amaçlarını fark ederek hızlıca Mengü Han'ın yanına gitmiştir. Gelen haber üzerine Mengü Han, ivedilikle askerlerinin savaş düzenine geçmelerini emrettikten sonra Ordasının etrafını muhafızları ile çevirtmiş ve kurdukları tuzağın öğrenildiğinin farkında olmayan Şiremun ile Naku, Mengü Han'ın huzuruna

⁴¹⁴ a.g.e., s. 25-26.

⁴¹⁵ Roux, a.g.e., s. 316.

⁴¹⁶ Cüveyni, a.g.e., s. 462.

⁴¹⁷ Rashiduddin, a.g.e., s. 404.

vardıkları sırada bu muhafızlar tarafından tutuklanmışlardır.⁴¹⁸ Mengü Han, Ögeday ve Çağatayoğulları tarafından kendisine suikast planlandığını Batu Han'a bildirmiş, Batu Han da Berke Oğul isimli komutanı ile beraber kardeşi Toka Timur'u Mengü Han'ın yanına destek olarak göndermiştir.⁴¹⁹

Batu Han'ın ve Mengü Han'ın askerleri İmparatorluğun her köşesinde suikast teşebbüsüne dahil olanları aramışlardır. Rubruklu Willem'den öğrendiğimiz kadarıyla suikast girişiminden sonra Ögeday ve Çağatayoğullarından üç yüz kadar soylu, karıları da dahil olmak üzere idam edilmişlerdir.⁴²⁰ Şiremun, Naku ve Çağatay'ın torunları Buri, Yesün-to tutuklanmışlardır. Naku ve Yesün-to, tehlikeli savaşların yaşandığı bölgelere sürgüne gönderilmişlerdir. Şiremun Çin'e Kubilay'ın yanına gönderilmiş fakat kısa süre sonra Kubilay'ın emri ile öldürülmüştür. Buri ise Batu Han'ın yanına gönderilmiştir. Hatırlanacağı üzere Güyük Han ve Buri, Büyük Batı Seferi sırasında Batu Han ile kavga etmişlerdi. Ona karşı zaten kişisel bir intikam hırsı bulunan Batu Han, Buri'nin Güyük Han zamanında kendisi hakkında söylediği kötü sözleri işitmiş ve Buri'yi idam ettirmiştir.⁴²¹

İmparatorluk içinde Ögeday ve Çağatayoğulları'nın güçleri kırılıp düzen sağlandıktan sonra Batu Han tarafından gönderilen komutan Berke Oğul ve kardeşi Toka Timur yurtlarına doğru geri dönmek için hazırlanmışlardır. Mengü Han ise hem kendisini Han yaptırdığı hem de suikast girişiminden sonra destek gönderdiği için Batu Han'a minnetini Berke Oğul ve Toka Timur ile beraber sanki Cengiz Han'a gönderir gibi yüklü miktarda hediyeler göndererek göstermiştir.⁴²²

Batu Han, Mengü Han döneminde diğer dönemlerde olduğundan daha bağımsız bir dönem geçirmiştir. Fakat yine de önemli olaylarda Büyük Han'ın onayını alıyordu. Fransisken Rahip Rubruklu Willem Büyük Moğol İmparatorluğuna Altın Orda Devleti sınırlarından girip ilk olarak Batu Han'a gitmiştir. Ancak Batu Han onun İmparatorluk içinde dolaşması için Büyük Han'ın iznini alması gerektiğini

⁴¹⁸ Allsen, **a.g.e.**, s. 27.

⁴¹⁹ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 487.

⁴²⁰ Rubruklu Willem, **a.g.e.**, s. 180.

⁴²¹ Allsen, **a.g.e.**, s. 31.

⁴²² Cüveyni, **a.g.e.**, s. 487.

belirtmiş ve onu rehber ile beraber Karakurum'a Mengü Han'ın yanına göndermiştir.⁴²³ Mengü Han'ın topraklarına giren Rubruklu Willem, kendilerinin Batu Han tarafından gönderildiklerinin işitilmesinden sonra coşkulu kalabalık tarafından şarkılarla ve alkışlarla karşılandıklarını fakat Batu Han'ın elçilerinin burnu havada oldukları için aynı coşkuyu onların hissetmediğini anlatır.⁴²⁴ Yine Rubruklu Willem, kendisini huzuruna alan Mengü Han'ın şu sözünü aktarır: “*Bir başta iki göz vardır, ama iki tane olmalarına rağmen görüşleri tektir ve biri bakışını nereye çevirirse, öteki de onu yapar*”.⁴²⁵ Anlaşılacağı üzere Mengü Han, Batu Han'ı ve kendisini bir görerek ona sonsuz saygı ve minnet beslemektedir. Aynı şekilde Batu Han'da Mengü Han'a karşı bağlılığını devam ettirmiş ve o her ne zaman çağırırsa gitmiş, ne zaman asker istese derhal göndermiştir. Bu iki isim arasındaki iyi ilişki Batu Han hayatını kaybedene kadar eksilmeden sürmüştür.

2.2. Batu Han ve Rus Knezleri Arasındaki İlişkiler

Hatırlanacağı üzere Batu Han komutasındaki Moğol ordusu 1237-1240 yılları arasında Rus Knezliklerini itaat altına alıp ardından Orta Avrupa'ya doğru ilerlemişler ve Büyük Batı Seferi sonrasında Batu Han İdil (Volga) Nehri civarına gelip Ordasını kurmuştu. Rus Knezlikleri itaat altına alınmışlarsa da Moğollar Rus topraklarına yerleşmemişler, sadece onları kontrol ve hâkimiyetleri altında tutuyorlardı. Rus toprakları yoğun ormanlarla kaplı olduğu için yarı-göçebe Moğollara yeteri kadar düzlük ve otlak sağlamamaktaydı. Bu sebepten dolayı onlar Deşt-i Kıpçak dediğimiz bozkırlarda yaşayıp devleti yönetmişlerdir.⁴²⁶ Batu Han'a bağlı olan Ruslar'dan çok sayıda insan Büyük Moğol İmparatorluğu içerisinde vazife almıştır. Rus zanaatkârlar hem Altın Orda Devletinde hem Büyük Moğol İmparatorluğunda çalışmışlardır.⁴²⁷ Öyle ki Güyük Han'ın altın tahtı ve İmparatorluk mührü bir Rus kuyumcu tarafından yapılmıştır.⁴²⁸ Zanaatkârların haricinde Moğol

⁴²³ Rubruklu Willem, **a.g.e.**, s. 146.

⁴²⁴ **a.g.e.**, s. 158.

⁴²⁵ **a.g.e.**, s. 248.

⁴²⁶ Charles Halperin, “Russia in the Mongol Empire in Comparative Perspective”, (Edit. Victor Spinei, George Bilavski) **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Editura Academiei Romane, Bucureşti 2007, 129.

⁴²⁷ Vernadsky, **Rusya...**, s. 82.

⁴²⁸ Vernadsky, **Moğollar...**, s. 11.

ordusunda da çok sayıda Rus görev almıştır. Örneğin Altın Orda Devletinde Rus asker sayısının çok olmasının yanı sıra Çin’de ve Mısır’da da Rus askerlerinden oluşan askeri birlikler kurulmuştur.⁴²⁹

1237-1240 yılları arasında Rus Knezlikleri itaat altına alınırken Moğollar tarafından ağır tahribata ve katliama maruz kalmışlardı. Fakat büyük acılar yaşamalarına rağmen Moğol tabiiyeti Ruslara önemli bazı şeyler kazandırmıştır. Bunların içinde ilk göze çarpan ise artan ticaret olmuştur. Kuzey batı Rus topraklarında bulunan Novgorod, Baltık Denizinden gelen malların indirildiği önemli bir limandı. Novgorod’dan başlayan ticaret ağı Altın Orda’nın başkenti Saray’a oradan da Harezmi, Karakorum ve Çin’e kadar güvenli bir şekilde uzanıyordu. Moğollar tarafından ticaret yollarının güvenliği sağlandığı için dünyanın dört bir köşesinden gelen tüccarlar sayesinde Rus topraklarında ticaret üst seviyelere ulaşmıştır.⁴³⁰ Artan ticareten elde edilen gelirin büyük bir kısmı Moğollara kalmasına rağmen ticaret yapan Ruslar da hatırı sayılır kazançlar elde ediyorlardı. Bununla beraber Ruslar, Moğollar döneminde kurulan “*ortak teşkilatı*”ndan ayırım yapılmaksızın yararlanmışlardır. Ortak teşkilatı bir nevi şirkettir, ticaret yapmak isteyen bir kişinin elinde yeteri kadar sermayesi bulunmuyorsa ticaret yapmak amacıyla düşük faiz ile devlet hazinesinden para alabiliyordu.⁴³¹ Rus halkının ekonomik olarak kazanımları olduğu gibi Rus Kiliseleri de kazanımlar edinmişlerdir. Büyük Moğol İmparatorluğunun her yerindeki ibadethanelerde olduğu gibi Büyük Moğol İmparatorluğunun batı kanadını oluşturan Altın Orda Devletinde de Rus Kiliseleri her türlü vergiden muaf tutulmuştur.⁴³² Bundan dolayı din adamları vergi vermek için para toplamaya çalışmak yerine yalnızca kendi görevlerini yapmıştır. “*Yam*” adı verilen posta sistemi ve ordulardaki onluk sistem ilk olarak yine Moğol tabiiyeti sırasında Rus topraklarında kullanılmaya başlanmıştır.⁴³³ Rus toprakları eskiden olduğu gibi Knezler tarafından yönetilmiş yalnız tek fark, Knezler Altın Orda Hanları tarafından atanmış ve her yıl Han’a vergi vermek zorunda

⁴²⁹ Vernadsky, **Rusya...**, s. 82.

⁴³⁰ Halperin, **Russia...**, 123-124.

⁴³¹ Kemaloğlu, **Altın...**, s. 276.

⁴³² Mari Isoaho, **The Image of Alexandr Nevskiy in Medieval Russia**, Brill Publishing, Leiden-Boston 2006, s. 99.

⁴³³ Halperin, **Know...**, s. 47; Vernadsky, **Rusya...**, s. 83-84.

kalmışlardır.⁴³⁴ Rus Knezleri Moğollara bağlı oldukları için şehirlerine Moğol askerleri yerleştirilmesine gerek duyulmamış onun yerine hem vergi toplayan hem de Knezi göz hapsinde tutan Moğol valileri olan “*Daruga*” yahut “*Baskak*”lar atanmıştır.⁴³⁵ Knezler yönetim izinleri olan yarlıkları almak için önce Batu Han’a gitmişler onun gerek görmesi durumunda da Büyük Han’ın huzuruna çıkmışlardır.

Batu Han Altın Orda Devleti’ni kurduktan sonra Novgorod Knezi Yaroslav, Batu Han’a direnmenin anlamsız olacağını ve onun izni olmadan kendi topraklarında yaşamının imkânsız olduğunu fark etmiştir. Daha sonra toplanarak birbirlerine fikirlerini ileten diğer Knezler ortak bir karar etrafında anlaşarak Batu Han’ı Çar olarak kabul edip onun tabiiyetine girmeye karar vermişlerdir.⁴³⁶ 1242 yılında Batu Han’a tabiiyetini bildirmek için giden ilk isim de yine Yaroslav olmuştur. Batu Han’ın yanına giden Yaroslav iyi karşılanmış ve kendisine başkent Vladimir Knezliği verilerek Büyük Knez ilan edilmiştir böylece Moğolların desteği ile Kuzey Rus topraklarının en kuvvetli ismi olmuştur.⁴³⁷ Yaroslav, Batu Han’a bir ömür sadakat ile hizmet edeceğini göstermek amacıyla oğlu Konstantin’i rehine olarak başkent Karakurum’a göndermiştir.⁴³⁸ Konstantin’in gönderilmesinden kısa süre sonra Ryazan Knezi Oleg’de başkent Karakurum’a gönderilmiştir.⁴³⁹ Rehinelere Batu Han’ın başkenti Saray yerine Karakuruma gönderilmeleri Batu’nun Büyük Hanlara ki o esnada Karakurumda Han olmamasına rağmen tabiiyetini gösteriyor. Vladimir Konstantinoviç, Vasiliy Vsevolodoviç, Konstantin Vladimiroviç, Gleb Vasilkoviç, Boris Vasilkoviç gibi çok sayıda Knez yarlıklarını almak için Batu Han’ın yanına gitmişlerdir.⁴⁴⁰ 1245 senesinde Kiev’de vergi toplama amacıyla Rus topraklarındaki ilk nüfus sayımı yapılmıştır.⁴⁴¹

Büyük Batı Seferi sırasında Kiev Knezi olarak gördüğümüz Mihail, Moğolların çekilmesinden sonra Çernigov Knezliğini ele geçirip orayı yönetmeye başlamıştır.

⁴³⁴ Acar, **a.g.e.**, s. 57; Barthold, **Orta...**, s. 139.

⁴³⁵ Yakubovskiy, **a.g.e.**, s.110.

⁴³⁶ Gumilev, **Eski...II**, s. 285.

⁴³⁷ Plokhy, **a.g.e.**, s. 49-50.

⁴³⁸ Chambers, **a.g.e.**, s. 120.

⁴³⁹ Kemaloğlu, **Altın...**, s. 135.

⁴⁴⁰ Özcan, **a.g.e.**, s. 155-156.

⁴⁴¹ Allsen, **a.g.e.**, s. 135.

Çoğu Knez Batu Han'a gidip yarlıklarını almasına rağmen Mihail yıllar önce Moğol elçisini öldürdüğü için onun yanına gitmeye bir türlü cesaret edememiştir. Fakat Batu Han'dan yarlık almadığı takdirde topraklarında hüküm süremeyeceğini bilen Mihail 1245'de yanına boyarlarından Fedor'u da alarak Batu Han'ın huzuruna gitmiştir.⁴⁴²

Gök Tengri inancında ateşin tüm kötülükleri arındırdığına inanılmaktadır.⁴⁴³ Mihail'in de Batu Han'ın yanına girmeden önce kötülüklerinden arınması için yakılan iki ateşin arasından geçmesi ve Cengiz Han'ın heykelinin önünde eğilmesi gerekiyordu. Fakat Mihail bunu reddetmiş hatta reddetmekle de kalmayarak Moğolların bu gelenekleri ile alay etmiştir. Yıllar önce elçisini öldürdüğü için Mihail'e zaten kızgın olan Batu Han, gelenekleri ile de dalga geçilmesi üzerine Mihail ve Fedor'u idam ettirmiştir.⁴⁴⁴ Mihail'in akrabalarından biri olan Andrew ise Batu Han'ın haberi olmadan Moğol atlarını yurt dışına çıkarıp sattığı için Mihail'den kısa süre sonra o da idam edilmiştir.⁴⁴⁵ Mihail'in ölmesinden sonra boş kalan Çernigov Knezliğinin başına ise Batu Han, onun yeğeni Vsevolod'u geçirmiştir.⁴⁴⁶

Yine Büyük Batı Seferi sırasında gördüğümüz Galiç Knezi Daniil, Moğollardan nefret etmesine ve onlara karşı askeri bir harekât düzenlemeyi düşünmesine rağmen gerçekleştirmeyi planladığı büyük saldırı için vakit kazanmak amacıyla 1245 yılında Batu Han'ın huzuruna gelmiştir. Batu Han Daniil'e “*Ey Daniil! Niçin daha önce gelmedin, fakat şimdi geldin ve bu iyi. Bizim içtiğimiz kımızdan içer misin?*” diye sormuş Daniil'de “*Şimdiye kadar içmedim lakin şimdi izninizle içmek istiyorum*” diye cevap vermiştir. Batu Han ise Daniil'in kımızı içmesinin ardından “*Artık sen de bizim içeceğimizi içmekle bizim gibi Tatarsın*” demiştir.⁴⁴⁷ Daniil Batu Han'dan nefret etmesine rağmen onun bu nezaketi karşısında aynı nezaketle davranmış ve Batu Han'dan Knezliğini devam ettirmek için gerekli

⁴⁴² Özcan, **a.g.e.**, s. 161-162.

⁴⁴³ K. Baipakov, “ VI-XVIII. Yüzyıllarda Kazakistan'ın Ortaçağ Şehirleri ve Yerleşimleri”, **Kazakistan Tarihi Makaleler**, Haz. : Mehmet Saray, TTK, Ankara 2007, s. 18; Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, TTK, Ankara 2017, s. 7, s. 60. Rubruklu Willem ölen insanların eşyalarının da iki ateş arasından geçirilerek arındırıldığını anlatmaktadır. Rubruklu Willem, **a.g.e.**, s. 251.

⁴⁴⁴ Carpini, **a.g.e.**, s.46.

⁴⁴⁵ **a.g.e.**, s. 47.

⁴⁴⁶ Özcan, **a.g.e.**, s. 164.

⁴⁴⁷ Özcan, **a.g.e.**, s. 169-170.

yarlığı almıştır. Mihail'in de idam edilmesi ile Daniil Güney Rusya'da ki en güçlü isim haline gelmiştir.⁴⁴⁸

1246 yılında Batu Han tarafından Güyük Han'ın seçildiği kurultaya Rus Knezlerini temsilen gönderilen Yaroslav orada zehirlenip öldürülmüştür.⁴⁴⁹ Yaroslav'ın ölümünün ardından kardeşi Svyatoslav Büyük Vladimir Knezliğinin başına geçerek bir nevi kendini Büyük Knez ilan etmiştir. Amcalarının haklarını gasp ettiğini düşünen Yaroslav'ın çocukları Alexandr ve Andrey, Batu Han'dan yarlık almak amacıyla başkent Saray'a gitmişlerdir.⁴⁵⁰ Batu Han'dan yarlık almayan hatta almak gibi bir girişimde dahi bulunmayan Svyatoslav yeğenleri Alexandr ve Andrey'in Rus topraklarında olmamalarını fırsat bilerek bir diğer yeğeni Mihail'in yönettiği Moskova Knezliğini ele geçirmiştir.⁴⁵¹ Fakat yaptığı hatanın farkına varan Svyatoslav Kuzey'e çekilmiş ve orada Litvanyalılar ile girdiği bir savaşta ölmüştür.⁴⁵²

Rus Tarihi için önemli bir isim olan Yaroslav'ın oğlu Alexandr'ın hayatına biraz bakmak gerektiğini düşünüyorum. 1221 yılında doğan⁴⁵³ Alexandr, Büyük Batı Seferi sırasında, XII. yüzyıldan beri veche (meclis)'de her yıl seçilen posadnik (başkan) tarafından yönetilen büyük ticaret şehri Novgorod Knezliğinde bulunuyordu.⁴⁵⁴ Moğolların Rus topraklarını yakıp yıkarak zayıflatmaları üzerine Töton Şövalyeleri ile bir olan İsveçliler 1240'da Novgorod'a doğru saldırıya geçmişlerdir. Gelen düşman ordusunu Neva Nehri dolaylarında durdurarak mağlup eden yirmi yaşındaki Alexandr, Neva Nehrinde zafer kazandığı için Alexandr Nevskiy olarak anılmıştır.⁴⁵⁵ Babaları Yaroslav'ın ölümünden sonra Batu Han'ın yanına gelen Alexandr ve Andrey, Knezlik konusunda kesin kararı vermesi için Güyük Han'ın yanına gönderilmişlerdir. 1248'de Güyük Han'dan yarlık alan kardeşlerden Alexandr, Novgorod Knezliğinin yanında Kiev Knezliğinin de başına

⁴⁴⁸ Vernadsky, **Moğollar...**, s. 181.

⁴⁴⁹ Carpini, **a.g.e.**, s. 148.

⁴⁵⁰ Howorth, **a.g.e.**, s. 78.

⁴⁵¹ Özcan, **a.g.e.**, s. 183.

⁴⁵² **a.g.e.**, s. 183.

⁴⁵³ Isaho, **a.g.e.**, s. 7.

⁴⁵⁴ **a.g.e.**, s. 5.

⁴⁵⁵ **a.g.e.**, s. 9.

geçmiştir, Andrey ise Büyük Vladimir Knezliğinin başına geçerek Büyük Knez olmuştur.⁴⁵⁶ Güyük Han'ın Rus Knezliklerini güney ve kuzey olarak ikiye bölüp başlarına da iki ayrı yönetici atayarak Batu Han'ın hâkimiyeti altındaki bölgeleri daha kolay yönetmek istediğini gözlemliyoruz.

Büyük Knez olan Andrey kontrolü altındaki bölgeleri yönetmek yerine günlerini av partileri ve eğlence ile geçirmiştir. Batu Han'a olan vergileri ödememesi ve halkın şikâyeti devamlı olarak artınca Batu Han 1251'de Andrey'in üzerine Nevruı, Kotiak ve Alibuga isimli üç komutanını göndermiştir. Etrafı yakıp yıkarak gelen Moğolları işiten Andrey önce Pskov'a oradan da İsveç'e kaçarak ömrünün geri kalanını orada geçirmiştir.⁴⁵⁷ Kardeşinin kaçmasından sonra Alexandr, Batu Han tarafından Büyük Vladimir Knezliğinin başına geçirilmiştir.⁴⁵⁸ Alexandr Novgorod'dan ayrıldıktan sonra oraya oğlu Vasiliy'i göndermiştir.⁴⁵⁹ Alexandr'ın Büyük Vladimir Knezliğinin başına geçirilmesinden az sonra, yıllar önce Karakurum'a gönderilen Ryazan Knezi Oleg'de on yıl boyunca aralarında yaşadığı Moğol asilzadelerinin kızlarından biriyle evlenmiş olarak Batu Han tarafından Ryazan Knezliğinin başına geri getirilmiştir.⁴⁶⁰ 1245'de Batu Han'ın huzuruna gelerek ondan yarlık alan Daniil, Papa'nın kendisine Moğollara karşı olan savaşında destek vereceği vaadine kanarak cesaretlenmiş ancak uzunca bir süre beklediği vaat edilen desteğin gelmemesi üzerine hayal kırıklığı içerisinde 1252'de Moğollara tek başına saldırmıştır. Saldırı haberini işiten Batu, Andrey üzerine gönderdiği Nevruı, Kotiak ve Alibuga'yı Daniil üzerine de göndermiştir. Daniil önce Polonya'ya sonra Macaristan'a kaçmıştır ve Daniil sorunu ancak Berke Han döneminde çözülmüştür.⁴⁶¹

Batu Han döneminde gerçekleşen son isyan girişimi Daniil tarafından gerçekleşmiştir. İsyân girişimi diyorum çünkü Rus Knezlerinin tamamı Batu Han'a

⁴⁵⁶ Howorth, **a.g.e.**, s. 78.

⁴⁵⁷ **a.g.e.**, s. 78.

⁴⁵⁸ Alexandr ve Andrey'i Güyük Han döneminde onun yanına gönderen Batu, 1251 yılında Mengü Han kendi sayesinde başa geçtiği ve onun döneminde daha bağımsız bir politika izlediği için Alexandr'ın atanmasında Büyük Han'a danışmamıştır.

⁴⁵⁹ Özcan, **a.g.e.**, s. 197.

⁴⁶⁰ Kemaloğlu, Altın..., s. 136.

⁴⁶¹ Vernadsky, **Rusya...**, s. 91; Howorth, **a.g.e.**, s. 78

isyana kalkmanın intihar demek olduğunu çok iyi biliyorlardı. Zaten Batu Han, Altın Orda Devletini kurduktan sonraki dönemde Rus Knezleri ile büyük çapta bir çatışma yaşamamıştır. 1253 yılında Bitikçi Berke tüm Rus Knezliklerinde genel bir nüfus sayımıyla görevlendirilmiştir.⁴⁶² Böylece ülkede yaşayan insan sayısı belirlenecek ve alınacak vergilerin miktarı da önceden hesaplanmış olacaktı. Alınacak verginin hesaplanması sonucu vergi toplayan insanların kendi ceplerini doldurmak amacıyla halktan fazla vergi almalarının da önüne geçilmiş olunuyordu. İlk geldikleri yıllarda Moğolların Rus topraklarına büyük acılar getirdikleri tartışmasız bir gerçektir fakat yukarıda da belirtildiği gibi ordu düzeni, posta, vergilendirme sistemlerini Moğollara borçludurlar. Batu Han'dan sonraki dönemlerde Rusların milli bilinçleri yavaş yavaş uyanmaya başlamış ve Knezlikler birbirleri ile çatışmayı bırakarak tek bir Knez emrinde toplanıp bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

2.3. Batu Han ve Türkiye Selçuklu Devleti Arasındaki İlişkiler

Türkiye Selçuklu Devleti Moğol tabiiyetine girdikten sonra kısa bir süre Batu Han'a bağlı kalmıştır. Hülagü'nün İran ve Suriye'ye sefer düzenlediği esnada Batu ölmüştür. Batu gibi güçlü bir hanedan üyesinin ölümünün ardından bu topraklar da Hülagü'ye bağlanmış ve Cuci Ulusunun topraklarda etkisi kalmamıştır ancak kısa bir süreliğine dahi olsa Altın Orda Devleti gibi önemli bir devlet Türkiye Selçuklu Devleti gibi önemli bir diğer devleti himayesi altında tutmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollar tarafından itaat altına alınmasına ve Batu Han'a bağlı hale gelmelerine giden süreci incelemek gerektiğini kanımsındayım.

1220 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına geçen Alâeddin Keykubad, Harezmsah topraklarına saldıran Cengiz Han'ın gücünü işitmiş ve gerekli tedbirleri almaya başlamıştır.⁴⁶³ Doğu Anadolu'daki şehirlerin surlarının ve savunmalarının arttırılıp onarılması buyruğunu verdikten sonra diğer Türk Beylikleri ve Eyyubilerle ilişkilerini güçlendirme çabasına girmiştir.⁴⁶⁴ Cengiz Han'dan uzunca yıllar kaçan Celaleddin Harezmsah'ın doğu sınırlarına yerleştiğini gören Keykubad, Moğollara

⁴⁶² Allsen, **a.g.e.**, s. 136.

⁴⁶³ Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri**, TTK, Ankara 2014, s. 12-13.

⁴⁶⁴ **a.g.e.**, s. 16-17.

karşı bir tampon bölge oluşturacağı düşüncesi ile Celaleddin'i desteklemiştir.⁴⁶⁵ Etrafındaki devlet adamları ile iyi geçinemeyip sık sık kavga eden ve kaynaklarda diplomasiyi çok iyi bilmeyen bir devlet adamı olarak tarif edilen Celaleddin Harezmsah⁴⁶⁶ ensesinde Moğolların nefesini hissetmesine rağmen Ahlat'ı ele geçirmiştir. Bunun üzerine Celaleddin'in üzerine yürüyen Sultan Alâeddin Keykubad, 1230'da Erzincan dolaylarındaki Yassı Çimen'de Celaleddin'i mağlup etmiş ve Celaleddin kaçarken askerlerinden biri tarafından öldürülmüştür.⁴⁶⁷ Cüveynî ise Celaleddin'in Diyarbakır'a ulaştığı esnada kendisini tanımayan bir grup eşkiyanın onun üstündeki elbiseleri çalmak amacıyla öldürdüğünü yazar.⁴⁶⁸ Yine Cüveynî'ye göre eşkiyalar Celaleddin'e saldırdıkları esnada o, elbiselerini kendisine sadık adamlarından birine giydirmiş, kendisi ise sufi elbisesi giyerek oradan uzaklaşmış ve ömrünün geri kalanını diyar diyar gezerek tamamlamıştır.⁴⁶⁹ Nesevi ise Celaleddin'in Moğollardan kaçmak için tırmandığı dağda Kürt eşkiyalar tarafından öldürüldüğünü yazar.⁴⁷⁰

Celaleddin'in ortadan kaldırılması ile birlikte doğrudan Moğollar ile sınır komşusu olan Türkiye Selçuklu Devleti, Alâeddin Keykubad'ın keskin zekâsı sayesinde bir süreliğine de olsa Moğol tehdidinden kurtulmuştur. Babası Cengiz Han'ın bile yakalayamadığı Celaleddin Harezmsah'ı sadece tek bir savaş ile yenen Alâeddin Keykubad'dan onu yenebilecek gücü olmasına rağmen çekinen Ögeday Han, Şemseddin Ömer-i Kazvini adlı bir tüccar ile birlikte Todun ve Urumtay isimli iki askerini Alâeddin Keykubad'a göndermiş ve ondan kendisine tabi olmasını istemiştir. Şemseddin Ömer-i Kazvini aracılığıyla gelen mektupta şöyle yazmaktadır:

“Adil padişah Sultan Alaaddin Keykubad bilsin ki iyi yönetimin ve halka iyi davranman, geleni gideni hoşnut etmen konusundaki iyi şöhretini bize bildirdiler. Ben o habere çok sevindim. Onun için sana süyürgamişi buyurdum. Senin her zaman ülkende huzur ve rahat içinde olmanı istedim. Yüce Tanrı bizi büyük kılmış ve bizi

⁴⁶⁵ a.g.e., s. 18.

⁴⁶⁶ İbnilesir, Tiesanhausen, a.g.e., s. 90.

⁴⁶⁷ Kaymaz, a.g.e., s. 19.

⁴⁶⁸ Cüveynî, a.g.e., s. 383.

⁴⁶⁹ a.g.e., s. 384.

⁴⁷⁰ Nesevi, a.g.e., s. 157.

aziz yapmıştır. Yeryüzünü bizim soyumuza vermiştir. Sen iyi yolda ilerliyorsun. Onun için durumumuzu sana bildirmek ve seni bize bağlanmaya ve itaate çağırmak vacip oldu. Bizim halimizi bildirdiğimiz kimseler bize bağlanmazlar, asilik yolunu tutarlarsa, ordumuz onların ülkesine girerek köklerini kazır. Kadınlarını çocuklarını esir alır. Mallarını mülklerini yağmalayıp harap eder. O zaman bize söyleyeceği bir şey olmaz.”⁴⁷¹

Moğol saldırıları karşısında ayakta duramayacaklarını bilen Alâeddin Keykubad bu açıkça tehdit içeren teklifi kabul etmiş ve 1236 yılında Türkiye Selçuklu Devleti sadece görünüşte bile olsa Büyük Moğol İmparatorluğuna bağlı hale gelmiştir.⁴⁷²

1237’de zehirlenerek ölen Sultan Alâeddin Keykubad’ın ardından oğlu II. Gıyasüddin Keyhüsrev tahta oturmuştur. Keyhüsrev devlet işlerini sürekli birbirleri ile çekişen emirlerin ellerine bırakarak kendisi günlerini eğlenceler ile geçirmiştir.⁴⁷³ Moğolların yaptıkları katliamlardan kaçarak Türkiye Selçuklu Devleti’ne sığınan binlerce yarı-göçebe Türkmen, devletin çeşitli yerlerine yerleştirilmişlerdir. Yarı-göçebe insan nüfusunun artması ile beraber hayvanların otlatılacağı araziler yetmemeye başlamış ve bu yarı-göçebeler yerleşik nüfusun olduğu köylere doğru yayılmaya başlamışlardır. Keyhüsrev’in devlet yönetimini bıraktığı emirler yarı-göçebe Türkmenlerin dertleri ile ilgilenmek yerine vergi aldıkları yerleşik nüfusun destekçisi olmuşlar ve daimi olarak yarı-göçebe Türkmenleri dışlamışlardır.⁴⁷⁴

Ekonomik ve psikolojik olarak harap durumda olan yarı-göçebe Türkmenler Babai Türkmen şeyhi Baba İlyas etrafında toplanarak 1240’da Türkiye Selçuklu Devletine karşı isyan etmişlerdir. Baba İlyas’ın en güçlü adamlarından olan isim Baba İshak ve isyan edenlerden oluşturulan ordu, Babai Türkmen şeyhi Baba İlyas etrafında toplandıkları için Babailer olarak anılmışlardır. Baba İlyas’tan aldığı emir ile harekete geçen Baba İshak ve beraberindeki Türkmenler ilk olarak Kefersud’u

⁴⁷¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, C. I, Haz. : Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, s. 448-450.

⁴⁷² Kaymaz, *a.g.e.*, s. 21-22.

⁴⁷³ *a.g.e.*, s. 58.

⁴⁷⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyamı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergah Yay., İstanbul 2014, s. 55-57.

işgal etmişlerdir. Daha sonra Adıyaman, Gerger ve Kahta'yı işgal ederek Malatya'ya kadar önlerine çıkan her şeyi yağmalayıp ilerlemişlerdir. İsyan eden Türkmenler kendilerine katılmayanları öldürüyorlardı. Bu yüzden halktan kimileri öldürülme korkusu içerisinde Babailer'e katılıyorlardı. Malatya üzerine gelen kalabalık Babailerin haberini alan Malatya valisi Muzaffereddin Alişir toplayabildiği kadar Türkiye Selçuklu askeri ile birlikte Babailer'e karşı koymaya çalışmış lakin mağlup olan Türkiye Selçuklu askerleri dağılmıştır. Malatya'dan sonra Sivas'a varan Babailer burada da Türkiye Selçuklu ordusuna ait bir birliği yenmişlerdir.

Türkiye Selçuklu ordusunun arka arkaya aldığı yenilgilerden sonra Babailer'e katılmakta tereddüt eden Türkmenler de bu isyana katılmışlardır. Sivas üzerinden Amasya'ya gelen Babailer artık Türkiye Selçuklu Devleti için çok büyük bir tehdit haline gelmişlerdir. Emirler arasında oluşan çekişmelerden dolayı yıpranmış olan Türkiye Selçuklu ordusu Babailer isyanı karşısında bir dizi mağlubiyetler almışlar ve ancak Frank paralı askerleri sayesinde isyanı bastırabilmişlerdir.⁴⁷⁵ Yıllar önce Celaleddin Harezşah'ı rahatlıkla alt eden Türkiye Selçuklu ordusunun şimdi ise askeri düzenden yoksun yalnızca hafif silahları bulunan Babailerin isyanını bile bastırmadaki yetersizliklerini gören Moğolların meşhur komutanlarından Baycu Noyan Anadolu'ya saldırmaya karar vermiştir.

1242'de Erzurum'a gelen Baycu Noyan şehri ve çevresindeki yerleşim yerlerini yağmalayarak halkını katletmiş ve Mugan'a dönmüştür.⁴⁷⁶ Baycu Noyan'ın topraklarına saldırdığını işiten Sultan Gıyasüddin Keyhüsrev bir yıl boyunca yetmiş bin asker toplayarak Moğollara karşı savaşmak amacıyla Sivas'a hareket etmiştir. Sivas'ta kendisine tabii beyliklerden ve devletlerden gelecek askerleri bekleyen Sultan, casusları aracılığıyla Baycu Noyan'ın kalabalık bir orduyla yaklaştığını işitmiş ve beyleri ile komutanlarının katıldığı bir savaş meclisi toplamıştır. Beylerden ve komutanlardan bazıları Sivas'ta kalıp savunma savaşı yapmak isterken hayatlarında hiç savaş görmemiş, bazıları da askerlerinin talimlerdeki ve binicilikteki maharetlerine güvenerek Moğollar üzerine hücum edilmesini istemişlerdir.⁴⁷⁷

⁴⁷⁵ Ocak, **a.g.e.**, s. 140-150.

⁴⁷⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 62-64.

⁴⁷⁷ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 64-67.

Beylerin tecrübesiz Sultan'ı hücumla ikna etmelerinden sonra seksen bin kişiye çıkarılan Türkiye Selçuklu ordusu Köseadağ'a doğru yola çıkmıştır. Köseadağ civarında bulunan bir geçidi tutan Türkiye Selçuklu ordusu, kırk bin kişilik ordusuyla gelen Baycu Noyan'ı beklemeye başlamışlardır.⁴⁷⁸ Baycu Noyan'ın ordusu geçidin içine girdikten sonra Türkiye Selçuklu ordusu dik yamaçlardan aşağıya inerek Moğollara saldırmaya başlamışlardır. Yamaçlardan üzerlerine doğru saldırıldığını gören Baycu Noyan tüm Türkiye Selçuklu ordusu yamaçlardan inene kadar beklemiş, kısa bir süre savaştıktan sonra ordusuna çekilmelerini emretmiştir. Dik yamaçlardan inerek zaten yorulan Türkiye Selçuklu ordusunun öncü birlikleri Moğolların çekildiklerini zannederek peşlerinden koşmuşlar ve daha da fazla yorulmuşlardır. Türkiye Selçuklu ordusunun önünden ilerleyen öncü birliklerin kımıldayacak güçlerinin kalmadığını gören Baycu Noyan amacına erişmiş ve ordusunu geri döndürerek Türkiye Selçuklu öncü birliklerini yok etmiştir.⁴⁷⁹ Öncü birliklerin darmadağın olduğunu gören Sultan Gıyasüddin Keyhüsrev ordusunun tamamının sonununda onlar gibi olacağını düşünmüş ve ordugâhındaki tüm eşyalarını hatta hazinesini bile bırakarak panik içerisinde savaş alanından kaçmıştır. Tüm, Türkiye Selçuklu ordusunun çekildiğine inanmayan Baycu Noyan bunun bir pusu olduğunu düşünmüş ve iki gün boyunca ordugâha ilerlememiştir.⁴⁸⁰ Sultan'ın panik içerisinde kaçtığını anlayan Baycu Noyan Anadolu içlerine doğru ilerlemiştir.

Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlayan Moğollar ilk olarak Sivas'a saldırdılar. Sivas Kadısı Kırşehirli Necmüddin Moğolların şehre doğru yürüdüklerini duyunca yıllar önce Cengiz Han'ın kendisine verdiği yarlığı alarak Baycu Noyan'ın yanına gitmiştir. Cengiz Han'ın verdiği yarlığın üzerine söz söyleyemeyen Baycu Noyan şehrin yağmalanması şartıyla Sivas'ta yaşayanların canını bağışlamıştır. Sivas'a giren Moğollar üç gün boyunca şehirde ele geçirdikleri her şeyi yağmalamışlar ve ileri zamanlarda kendilerine karşı herhangi bir sorun çıkartmaları durumunda saklanmalarını engellemek için Sivas şehrinin surlarını yıktırmışlardır.⁴⁸¹ Moğollar Sivas'ı ele geçirip yağmaladıktan sonra Kayseri'ye doğru yürüyüşe

⁴⁷⁸ a.g.e., C. II, s. 68.

⁴⁷⁹ İbn Bibi, a.g.e., C. II, s. 70.

⁴⁸⁰ a.g.e., C. II, s. 71-72.

⁴⁸¹ Kaymaz, a.g.e., s. 97-98.

geçtiler. Samsamüddin Kaymaz ve Topal Fahrüddin Ayaz komutasındaki Kayseri savunma savaşı için hazırlanmıştır. Şiddetli Moğol kuşatması sonrası burası da Moğollar tarafından ele geçirildi ve kadınlar ile çocuklar haricindeki tüm Kayseri ahalisi katledildi. Kayseri'den sonra kısa süre içerisinde Erzincan da, Kayseri ile aynı kaderi paylaşarak burayı geçiren Moğollar yakıp yıkıp yağmalamışlardır.⁴⁸²

Moğolların katliamlarının ve yağmalarının önüne geçemeyeceklerini anlayan Sahib Mühezzibeddin ve Amasya Kadısı Fahreddin çeşitli hediyeler hazırlayarak Baycu Noyan'ın yanına gitmişlerdir.⁴⁸³ Baycu Noyan'ın yanına vardıktan sonra ona hediyelerini sunmuşlar ve Moğollara tabii olmak istediklerini söylemişlerdir.⁴⁸⁴ Baycu Noyan tabiiyeti kabul etmiş lakin kendisi Cengiz Han soyundan gelmediği için antlaşmayı onaylatmak üzere Türkiye Selçuklu heyetini batı topraklarının hakimi Batu Han'a göndermiştir. Sahib Mühezzibeddin yorgun olduğu ve ilerlemiş yaşının Altın Orda Devleti'nin başkenti Saray'a gerçekleştirilecek uzun ve yorucu yolculuğa izin vermediği için yerine Şemseddin İsfahani'yi göndermiş böylece Kadı Fahreddin ve Mecdeddin Muhabbed Tercüman ile beraber Altın Orda başkentine doğru yola çıkmışlardır.⁴⁸⁵ Batu Han'ın yanına varan heyet ona yüklü miktarda hediye verip Sultanlarının tabiiyetini sunmuşlardır. Bu durumdan memnun kalan Batu Han Gıyasüddin Keyhüsrev'in Sultanlığını onayladığını göstermek amacıyla ok, yay, kılıç, mızrak, kaftan, ile yarlık göndermiş ve Şemseddin İsfahani'yi de Türkiye Selçuklu Devleti'ne vezir olarak atamıştır.⁴⁸⁶

1245 sonu ya da 1246 başında⁴⁸⁷ ölen Gıyasüddin Keyhüsrev'in ardından on bir yaşındaki II. İzzeddin Keykavus, dokuz yaşındaki IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve yedi yaşındaki Keykubad varisleri olarak kalmıştır. Şemseddin İsfahani önderliğindeki beyler on bir yaşındaki II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıkmasına karar vermişlerdir. 1246'da Güyük Han'ın seçileceği kurultaya çağrılan Keykavus'un

⁴⁸² İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 73-74.

⁴⁸³ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 76.

⁴⁸⁴ Alaeddin Keykubad döneminde Türkiye Selçuklu Devleti Moğollara bağlanmıştı ancak bu bağlanma sadece görünüşte olmuştur. Şimdi anlatılan bu bağlanma ise Türkiye Selçuklu Devletinin Moğollara her yıl vergi vermesi ve Sultanının bile Moğol Hanları tarafından atanması anlamına gelmektedir.

⁴⁸⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 83.

⁴⁸⁶ **a.g.e.**, C. II, s. 84.

⁴⁸⁷ Kaymaz, **a.g.e.**, s. 107.

ülkeyi terk etmesi tehlikeli olacağı için yerine kardeşi Kılıç Arslan ve onun atabeyi Bahaeddin Tercüman gönderilmiştir.⁴⁸⁸ Batu Han ve Güyük Han ilişkileri bölümünde değinildiği üzere Batu Han'ın gücünü kırmak isteyen Güyük Han huzuruna gelen Kılıç Arslan'ı Türkiye Selçuklu sultanı olarak, Batu Han'ın vezir ilan ettiği Şemseddin İsfahani'nin yerine de Kılıç Arslan'ın atabeyi Bahaeddin Tercüman'ı vezir olarak atanmıştır.⁴⁸⁹ Bununla da kalmayan Güyük Han Batu Han'a göz dağı vermek amacıyla Şemseddin İsfahani'nin idam edilmesini emretmiştir. Kendisini öldürmeye gelenleri gören Şemseddin İsfahani yıllar önce Batu Han tarafından kendisine verilen kaftanı giymiş, bu sayede kendisini öldürmeye gelenlerin Batu Han'ın düşmanlığını kazanmamak emeli içerisinde kendisine saldırmaktan vazgeçeceklerini düşünmüştür. Fakat giydiği kaftana rağmen yine de yakalanarak bir kaleye atılmıştır. Atıldığı kalede kendisine bağlı olan adamları aracılığıyla Batu Han'a haber gönderip yardım istemiştir. Fakat yardım isteği daha Batu Han'a ulaşmadan 1249 yılında öldürülmüştür.⁴⁹⁰ Kendi atadığı vezirin idam edildiğini işiten Batu Han Hutu-kör, Kelebec, Kutlu Melik isimli elçilerini Türkiye Selçuklu sarayına göndermiştir. Şemseddin Tuğrai'nin başında olduğu Türkiye Selçuklu elçilik heyeti yanlarına İsfahani'nin katillerini de alarak Altın Orda başkenti Saray'a gitmişlerdir. Batu Han tarafından İsfahani'nin katilleri öldürülmüştür. Güyük Han tarafından vezir olarak atanan Baheddin Tercüman'ın yerine Şemseddin Tuğrai, Sultan olarak atanan Rükneddin Kılıç Arslan'ın yerine ise II. İzzeddin Keykavus Batu Han tarafından sultan olarak atanmıştır.⁴⁹¹

Yine bu yıllarda yaşanan olaylardan birisi de Fahreddin Ebu'l Hayrat Ali'nin Batu Han'ın huzuruna gitme hadisesidir. Mugandaki Moğol komutanı Baycu Noyan 1249'dan sonra Anadolu'ya sık sık elçi göndererek Moğol ordusu ve komutanları için para talep ediyordu. Fakat zaten zor durumda olan Türkiye Selçuklu ekonomisi bu taleplere yetişemeyince, Selçuklu yöneticileri Baycu Noyan'ın kendilerine saldırmasının önüne geçmek için onu engelleyecek en güçlü isimden yani Batu

⁴⁸⁸ Emel Kılıç, **Türkiye Selçuklu- Altın Orda İlişkileri Siyasi, Ekonomik, Sosyo-Kültürel 1242-1308**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2005, s. 23-24.

⁴⁸⁹ **a.g.t.**, s. 28.

⁴⁹⁰ **a.g.t.**, s. 29-30.

⁴⁹¹ **a.g.t.**, s. 33.

Han'dan yardım istemeye karar vermişlerdir. Fahreddin Ebu'l Hayrat Ali önderliğindeki Türkiye Selçuklu elçilik heyeti Batu Han için hazırlanmış 100 bin dirhem ve çeşitli hediyelerle birlikte yola çıkmışlardır. Hanın huzuruna varıp dertlerini izah ettikten sonra hallerine üzülen Batu, onlara gerekli olan yarlığı vermiştir. Batu Han'ın yarlığı Baycu Noyan ve diğer Moğol komutanlarının Anadolu'ya hareket etmeleri yasaklamıştır. Yarlık olmasına rağmen Baycu Noyan'ın durmama ihtimalini düşünen Batu Han onun saldırılarının önüne geçmek amacıyla Taktasun Yargucu önderliğinde tanınmış askerleri Türkiye Selçuklu Devletine göndermiştir. Hazırlanan yarlık Baycu Noyana da gönderilmiştir. Yarlıktan sonra Baycu Noyan'ın elçilerinde önemli bir azalma olmuştur, ancak yine de az sayıda da olsa elçiler gelmeye devam etmiş ancak çok fazla önemsenmemişlerdir.⁴⁹²

1252'de II. İzzeddin Keykavus'u huzuruna çağırarak Batu Han ondan kendisinin huzuruna gelerek itaatini bildirmesini istemiştir. Ülkeden ayrıldığı sırada tahtı kardeşlerinden birine kaptıracağı düşüncesine kapılan Keykavus, Batu Han'ı oyalamaya çalışmış ancak yapmaya çalıştığı şeyin Batu Han tarafından fark edilmesinden sonra açıkça ülkesine saldırılacağı söylenmesi üzerine Emir Celaeddin Karatay ile birlikte yola çıkmıştır. Kayseriye ulaştıklarında Karatay'ın ölmesi üzerine Batu Han'a gitmekten vazgeçen Keykavus yerine kardeşi Alâeddin Keykubad'ı göndermeye karar vermiştir. Ancak daha önce Güyük Han'a gönderdiği kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ın Sultan olarak döndüğünü hatırlayan Alâeddin, Batu Han'ın huzuruna az kala zehirlenerek 1254'de öldürülmüştür.⁴⁹³ Türkiye Selçuklu Devleti Altın Orda Devleti'ne yalnızca Batu Han döneminde tabii olmuş daha sonra tabiiyetlerini bir diğer Moğol Devleti olan İlhanlılara sunmuşlardır. Bu olay Batu Han ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında gerçekleşen kayıtlara geçmiş son olaydır.

2.4. Batu Han ve İlhanlılar Devleti Arasındaki İlişkiler

Batu Han öldüğü zaman henüz İlhanlılar Devleti kurulmamıştı lakin İlhanlılar Devletinin kuruluş aşamasında Batu'nun da desteği vardır. Batu Han'ın da desteği ile

⁴⁹² İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 142-143.

⁴⁹³ Kılıç, **a.g.t.**, s. 37-39.

kurulan İlhanlılar daha önce Batu Han'a bağlı topraklardan bir kısmını da ele geçirmişler ve bunun sonucu iki kardeş devlet uzunca yıllar savaştır.

Batu Han Altın Orda Devletini kurduktan sonra Batı İran şehirleri onun valileri tarafından yönetilmiştir.⁴⁹⁴ Ancak daha önce anlatıldığı gibi Batu Han'ın gücünü kırmak isteyen Güyük Han İran'a Elçigitay Noyanı vali olarak göndermiş ve Batu Han'ın valilerinin tutuklanıp Karakurum'a gönderilmesini istemiştir. Elçigitay Noyan'ın yaklaştığını işiten Batu Han'ın valileri ona bir ulak göndererek durumu haber etmişlerdir. Batu Han'dan cevap gelmeden önce Elçigitay Noyan Batı İran'a gelmiş ve Batu Han'ın valilerinin ellerini bağlatarak Karakurum'a göndermek için hazırlatmıştır. Valilerin ellerinin bağlı olduğu sırada Batu Han'dan ulak gelmiştir. Batu Han'dan gelen mesajı gören askerler derhal valilerin elini çözerek mesajda emredildiği üzere Elçigitay Noyan'ı tutuklayıp Batu Han'ın huzuruna göndermişlerdir.⁴⁹⁵ Sıradan bir vali tarafından kendisine yapılan saygısızlığı hoş görmeyen Batu Han tutuklanarak kendisine getirilen Elçigitay Noyan'ı diri diri kaynar suya atarak kaynattırılmıştır.⁴⁹⁶ Böylece Güyük Han zamanında Batı İran'da ki topraklarını koruyan Batu Han, Hülagü dönemine kadar da hâkimiyetini korumuştur.

Mengü Han Büyük Moğol İmparatorluğunun başına geçtikten sonra Güyük Han zamanında bozulan devlet düzenini yeniden sağlamış ve yine Güyük Han devrinde duraksayan Moğol seferlerini tekrar başlatmıştır.⁴⁹⁷ 1253 yılında toplanan kurultayda Mengü Han, kardeşi Kubilay'ın Çin, Tangut, Tibet topraklarına karşı sefere çıkmasını; diğer kardeşi Hülagü'nün ise daha önce Moğollar tarafından ele geçirilmeyen İran toprakları, Irak, Suriye ve Mısır topraklarına karşı sefere çıkmasını emretmiştir.⁴⁹⁸ Mengü Han ordunun Horasan'da⁴⁹⁹ toplanmasını ve Büyük Moğol İmparatorluğuna bağlı tüm ulusların ve devletlerin savaş kuvvetlerinin beşte birini

⁴⁹⁴ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 136.

⁴⁹⁵ Elömeri, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 394-395

⁴⁹⁶ İlyas Kamalov, **Moğolların Kafkasya Politikası**, Kaknüs Yay., İstanbul 2003, s. 32.

⁴⁹⁷ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 490.

⁴⁹⁸ Reşidüddin, **a.g.e.**, s. 13.

⁴⁹⁹ Ayşe D. Erdem Kuşçu, "İlhanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Memlûklerle İlk Teması", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 620.

Hülagü'nün ordusuna vermelerini emretmiştir.⁵⁰⁰ Batu Han kardeşi Şeyban'ın oğlu Balagay'ı, kardeşi Boğal'ın torunu Tatar'ı, kardeşi Orda'nın oğullarından Kuli ve Bukay Timur'u Hülagü'nün ordusuna göndermiştir.⁵⁰¹ Ayrıca Çağatay'ın yurdundan Oyrat kabilesinin askerleri de bu sefere katılmışlardır.⁵⁰² 19 Ekim 1253'de⁵⁰³ Hülagü'nün komutasında harekete geçen ordu Abbasi Halifesini, İsmaililerin ana üssü olan Alamut Kalesi gibi Irak-ı Acem'in önemli merkezlerini ele geçirdikten sonra Suriye ve Mısır'a yönelmiş ve 1260'da Mısır'da Memlüklerle yapılan Ayn Calut savaşında⁵⁰⁴ Moğollar ilk büyük yenilgilerini almışlardır.⁵⁰⁵ Sefer sonunda Hülagü, Suriye ve Mısır üzerinde hâkimiyet kuramamasına rağmen İran merkezli İlhanlılar Devleti'ni kurmuştur.

Cengiz Han'ın bir fermanına göre her kim bir ülke fethederse ganimetin üçte birini Batu Han'ın ailesine üçte birini Cengiz Han'ın ailesine geri kalanını da kendi ailesine ve askerlerine dağıtmak zorundadır. Hülagü'ye kadar Cengiz oğullarından hiç kimse Cengiz Han'ın bu sözünden çıkmamıştır ancak Hülagü elde ettiği ganimeti paylaşmadığı⁵⁰⁶ gibi birde desteği sayesinde ülkeler ele geçirdiği Batu Han'a ihanet edip ona bağlı Azerbaycan topraklarını ele geçirmiştir.⁵⁰⁷ Batu Han Hülagü'nün

⁵⁰⁰ Bertold Spuler, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350**, Çev. : Cemal Köprülü, TTK, Ankara 2011, s. 59.

⁵⁰¹ Abdulkadir Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017, s. 135.

⁵⁰² Cüveyni, **a.g.e.**, s. 498.

⁵⁰³ **a.g.e.**, s. 500.

⁵⁰⁴ Moğollar Irak ve Suriye'ye ilerledikten sonra Suriye şehirlerinin yöneticileri Memlüklerin Sultanı Sultan Kutuz'a sığınmışlardır. Moğolların Suriye Seferi'ni yöneten Kit-Buğa Noyan, Sultan Kutuz'a elçi göndererek kendisine sığınan Suriye şehirlerinin yöneticisini vermesini istemiştir. Sultan Kutuz, Kit-Buğa Noyan'ın gönderdiği elçilerin öldürülmesini emretmiştir. Elçisinin öldürülmesi üzerine Kit-Buğa Noyan Şam'dan Mısır'a doğru hareket etmiştir. İki ordu 1260'da Taberiye dolaylarındaki Ayn Calut denilen mevkiye karşı karşıya gelmişlerdir. Sultan Kutuz ordusunun büyük bir bölümünü geride bırakmıştır. Beraberine aldığı az sayıda birlik ile beraber Kit-Buğa Noyan komutasındaki Moğol ordusunun merkezine saldırmıştır. Daha sonra bu az sayıdaki birlik çekilmeye başlamıştır. Memlük ordusunu takip eden Moğol ordusu daha sonra sağdan soldan ve Sultan'ın geride bıraktığı ordunun büyük bir bölümü tarafından sarılmış ve yok edilmiştir. Daha önce sahte ricat hareketini Kalka'da, Köseadağ'da çok kez uygulayarak zafer kazanan Moğol ordusu bu sefer aynı tuzağa kendileri düşmüşlerdir. Kit-Buğa Noyan Memlük ordusu tarafından esir alınmış ve daha sonra Sultan Kutuz'un emriyle idam edilmiştir. Kit-Buğa Noyan'ın idamının ardından Hülagü, onun kabilesine mensup insanlara sayısız hediyeler dağıtarak Kit-Buğa'ya olan minnettarlığını göstermek istemiştir. Yuvalı, **a.g.e.**, s. 174-177.

⁵⁰⁵ Kemal Ramazan Haykıran, **Moğollar Zamanında Yakın Doğu**, Ötüken Yay., İstanbul 2016, s. 19-20.

⁵⁰⁶ İbn Vasil, Tiesenhausen, **a.g.e.**, s. 151.

⁵⁰⁷ Burada kullanılan "Batu Han'a ihanet etti" ifadesi Batu Han'ın ölümünün ardından onun mirasına ihanet ettiği anlamındadır

seferinin sonunu göremeden hayatını kaybetmiştir. Batu Han'ın ölümünün ardından bazı komutanları Hülagü'ye kılıcsız kın ve yakasız gömlek⁵⁰⁸ göndererek Batu Han'ın tahtına oturması için çağırılmışlardır.⁵⁰⁹ Bu hareket Altın Orda hanedan üyelerinin İlhanlılardan nefret etmesi için bir sebep daha doğurmuştur. Hülagü'nün Batu Han'a bağlı toprakları ele geçirmesi ve bu toprakları geri vermemesi nedeniyle Batu Han'ın kardeşi Berke Han döneminde iki kardeş devlet savaşa tutuşmuş⁵¹⁰ ve bu savaş İlhanlılar Devleti'nin yıkılmasına kadar devam etmiştir.

2.5. Batu Han'ın Şahsiyeti ve Ölümünün Ardından Devletin Durumu

Batu Han, Kongiratlar'dan Elçi Noyan'ın kızı Öki Füjin ve Cuci'nin çocuğu olarak⁵¹¹ tahminen 1207'de doğmuştur. Tahminen 1207 diyoruz çünkü 1255'de öldüğü zaman kaynaklarda kırk sekiz yaşında olduğu yazılmaktadır.⁵¹² İsminin kökenine baktığımız zaman Moğolca Bat kelimesinden gelmektedir. Bat: güvenilir, dayanıklı sert anlamına gelmektedir. Bebeklerin sağlıklı bir beden ve güçlü bir ruha sahip olmasına isteyen Moğollar tarafından yaygın olarak kullanılan geleneksel bir isimdir.⁵¹³ Babası Cuci 1226'da öldükten sonra ulusunun başına Batu Han geçmiştir.⁵¹⁴ Kaynaklar Batu Han'ın on yedi kardeşi olduğunu yazar ancak biz bunlardan sadece Orda, Şeyban, Berke, Boğal, Tangut, Toka Timur ve Berkeçar'ın isimlerini biliyoruz.⁵¹⁵ Batu Han ilgili çeşitli kaynaklara baktığımız zaman onun Sayın Han olarak da adlandırıldığını ki Sayın sözü günümüz Türkçesinde olduğu gibi aynı anlama gelmekte olduğunu görürüz.⁵¹⁶

Daha önce anlatıldığı üzere Batu Han'ın kendisi yarı-göçebe hayatını devam ettirmesine rağmen devlet işlerinin yürütülmesi amacıyla başkent Saray şehrinin kurdurtmuştur. Kendisine gelen elçileri kimi zaman Saray'da kimi zaman ise

⁵⁰⁸ Bu eşyalarda söylenmek istenen şey, kının içinde kılıç olmaz ise ve gömlekte yaka olmaz ise hiçbir işe yaramaz. Bu sebepten ötürü Hülagü'nün gelip kendilerine kılıç ve yaka olmalarını istemişlerdir

⁵⁰⁹ İlyas Kemaloğlu, "Altın Orda Devleti", (Haz. Hayrunisa Alan, İlyas Kemaloğlu) **Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları**, Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 101.

⁵¹⁰ Kamalov, **a.g.e.**, s. 41-42.

⁵¹¹ Rashiduddin, **a.g.e.**, s. 351.

⁵¹² Rashiduddin, **a.g.e.**, s. 361.

⁵¹³ R. Yu. Poçekaev, **Batıy Han Katorıy Ne Bıl Hanom**, İzdatelstva, Moskva, 2006, s. 17.

⁵¹⁴ Bu olay yukarıda detaylı olarak işlenmişti. Bkz. s. 56

⁵¹⁵ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 245.

⁵¹⁶ Ötemiş Hacı, **a.g.e.**, s. 31; Ebu'l Gazi Bahadır Han, **a.g.e.**, s. 21. Bu kelime günümüz Türkçesinde olduğu gibi saygılı, kudretli anlamına gelmektedir.

yaylağında yahut kışlağında bulunan otağında karşılaşmıştır. Elçilerin ve seyyahların raporlarını incelediğimizde Batu Han'ın üç basamak ile çıkılan, süslü, altından bir tahtta oturduğunu belirtebiliriz.⁵¹⁷ Onun sağında oğulları ve torunları, solunda karıları, arkalarında ise halktan insanlar oturmuştur.⁵¹⁸ Batu Han'ın yirmi altı karısı vardır, bunlardan her biri ayrı ayrı otağlarda yaşamışlar ve hizmetçileri de hanımlarının otağlarının etrafında yaşamışlardır.⁵¹⁹ Karılarına ait her bir otağ aniden çağırılma ihtimaline karşı Batu Han'ın otağının etrafında kurulmuştur. Batu Han'ın Sartak, Tokokan, Abugan ve Singgum isimlerinde dört oğlu vardır. İlk oğlu Sartak'ın hiç çocuğu yoktur; ikinci oğlu Tokokan'ın Tartu, Mengü Timur, Tuda Mengü, Tokikonga ve Ulakçı isminde oğulları; Abugan'ın Barak, Pulad, Tutuş, Dakuka, Ahmedî Sabir ve Donguz isminde oğullar vardır; Singgum'un ise Sartak gibi hiç çocuğu yoktur.⁵²⁰

Carpini'nin seyahatnamesine göre Batu Han yüz altmış bini Moğol olmak üzere kendisine bağlı devletlerden topladığı askerler ile beraber altı yüz bin kişilik orduluk çıkarabilmektedir⁵²¹, bu rakam bana fazlasıyla abartılı gelmesine rağmen kendisine bağlı devletlerden çok sayıda asker toplayabileceği çıkarımına varıyorum. Ermeni kaynaklarına göre Batu Han, Cengiz Han'ın ölümünden sonra Moğol tahtına çıkmış olarak⁵²² yahut Kuzey'in hükümdarı⁵²³ olarak geçmektedir.⁵²⁴

İbn Bibi Batu Han hakkında *“iyi ahlakı, engin cömertliği, yaratıklara iyi davranıp şefkat göstermesiyle tanınan, zayıfa ve güçlüye yardımlarıyla büyük padişahlara üstünlük kazanmış”* ifadelerini kullanmaktadır.⁵²⁵ Eli açık bir yapıya sahip olan Batu Han kendisine gelen hiçbir hediyeği hazinesine koymadan hepsini din, millet ayrımı gözetmeksizin halka dağıtmıştır.⁵²⁶ Yanına gelen tüccarların tüm mallarını çok yüksek fiyatlardan aldığı için zaman içerisinde hazinesinde para bitmiş

⁵¹⁷ Rubruklu Willem, **a.g.e.**, s. 144; Carpini, **a.g.e.**, s. 132.

⁵¹⁸ Carpini, **a.g.e.**, s. 132.

⁵¹⁹ Rubruklu Willem, **a.g.e.**, s. 89.

⁵²⁰ Rashiduddin, s. 352-353.

⁵²¹ **a.g.e.**, s. 145.

⁵²² Aknerli Grigor, **a.g.e.**, s. 37.

⁵²³ Galstyan, **a.g.e.**, s. 43-44.

⁵²⁴ Bunun sebebi Ermeniler o sıralarda Batu Han'a bağlılardı ve onun gücünün farkına varmış durumdalardı.

⁵²⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, C. II, s. 83.

⁵²⁶ Cüveyni, **a.g.e.**, s. 245.

ve Mengü Han'a kendisine on bin gümüş çubuk vermesi için Tobichagh isimli elçisini göndermiştir.⁵²⁷ Adil bir hükümdarlık süren Batu Han kendisine bağlı devletlerden haksızlığa uğrayarak yanına gelen herkesin hakkını da korumuştur.⁵²⁸ Batu'nun otağına her gün ona bağlı olan otuz adamından toplam üç bin kısrağın sütünden yapılmış kımız gelmiştir⁵²⁹ ve gelen bu kımızı da hediyeleri yaptığı gibi halka dağıtmıştır.

Batu Han 1225'de başkent Saray'da kırk sekiz yaşında ölmüştür. Ölüm sebebi hakkında kaynaklarda hiçbir bilginin bulunmaması onun Ögeday Han ve Güyük Han gibi belirli bir sebepten ölmeyip eceli ile öldüğünü göstermektedir. Cüzcanî'ye göre Batu Han Müslüman'dır fakat hiç kimseye söylememiştir⁵³⁰ ancak başka hiçbir kaynakta Cüzcanî'nin bu iddiasını kanıtlayacak bilgi yoktur, geçmişine ve eylemlerine baktığımız zaman onun da tıpkı dedesi Cengiz Han, babası Cuci gibi Gök Tengri inancında olduğunu anlayabiliyoruz. Batu Han öldükten sonra mezarının içine taht, kap kakak, silah, değerli eşyalar, karılarından ve hizmetçilerinden bazıları konularak gömülmüştür. Tıpkı dedesi Cengiz Han'a ve diğer tüm Moğol Hanlarına yapıldığı gibi mezarı bulunmaması için gömüldükten sonra üzerinde atlar gezdirilmiştir.⁵³¹ Batu Han daha hayattayken birçok devlet işini Hristiyan olan oğlu Sartak'a⁵³² bırakmıştır. Bu sebepten dolayı babası öldüğü sırada Mengü Han'ın yanında bulunan Sartak, Mengü Han tarafından Han ilan edilmiştir. Sartak Saray'a doğru yola çıktığı sırada aniden ölmüş, ölümünün ardından Mengü Han Batu'nun torunu Ulakçı'yı Han ilan etmiştir ancak Ulakçı'da çok kısa süre sonra ölmüş, bunun üzerine Batu Han'ın kardeşi Berke, Altın Orda Han'ı olmuştur.⁵³³ Kimi kaynaklara göre Sartak ve Ulakçı, kardeşi Batu Han'ın yerine Han olmak isteyen Berke tarafından zehirlenmişlerdir.⁵³⁴

⁵²⁷ Allsen, **a.g.e.**, s. 57-58.

⁵²⁸ Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 48.

⁵²⁹ Rubruklu Willem, **a.g.e.**, s. 96.

⁵³⁰ Cüzcani, **a.g.e.**, s. 137.

⁵³¹ **a.g.e.**, s. 137.

⁵³² Uli Schamiloglu, "Altın Ordu", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 709; Rubruklu Willem, **a.g.e.**, s. 132.

⁵³³ Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 56-57;

⁵³⁴ Galstyan, **a.g.e.**, s. 43-45.

SONUÇ

1206 kurultayında Ulu Han seçilen Cengiz Han ile beraber dağınık Moğol kabileleri birleştirilmiş ve çevrelerindeki Türk kabilelerinin de kendilerine bağlanması sayesinde Kuzey Çin ve Harezmsahlar Devleti topraklarını ele geçirmişlerdir. Cengiz Han Harezm topraklarına girdikten sonra kaçan Harezm Şah'ı takip ettirmek için onun peşinden en iyi komutanları Sübedey ve Cebe'yi göndermiştir. Bu takip sırasında Hazar Denzinde ki bir adaya kaçan Harezmşah Muhammed ölmüştür. Onun ölmesi ile beraber yollarına İran, Azerbaycan, Kafkasya üzerinden devam eden Sübedey ve Cebe, Rusya topraklarındaki Kalka Nehrinde birleşik Rus-Kıpçak ordusunu yenmişler ve bu karşılaşma Moğollar ile Rusların ilk karşılaşmaları olmuştur.

Başlangıçta Moğollardan kaçan bir Sultanın peşinden gitmek olan Sübedey ve Cebe'nin serüveni, mesafeler katedilip yeni topraklar, yeni ülkeler gördükçe ve bu yerlerin siyasi ve askeri yapılarının Moğolların rahatlıkla alt edebileceği seviyede olduğu inancının hakim olmasıyla bambaşka bir mahiyet kazanmıştır. Daha önce birçok Türk topluluğunun yerleştiği fakat tutunamadığı zengin ve geniş otlaklara sahip olan Karadenizin kuzeyi, Moğol komutanların iştahını kabartmış olmalı ki, sefer dönüşünde verdikleri raporlar neticesinde bu bölgelere akınlar düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

Cengiz Han'ın ölümünün ardından oğlu Ögeday'ın onun yerine geçmesiyle Orta Avrupa'ya düzenlenmesi kararlaştırılan Büyük Batı Seferi, Orta Avrupa hedefli olmasına rağmen en yıkıcı etkiyi Doğu Avrupa'da bulunan Rus Knezliklerine bırakmıştır. Batu Han yönetimindeki Moğol ordusu tarafından dört yıl gibi kısa bir sürede Kuzey ve Güney Rus Knezliklerinin tamamı ele geçirilmiş ve buralar ağır yağma ile katliama uğramıştır. Rus Knezliklerinin bu kadar kısa sürede düşmesinin en önemli sebeplerinden biri bölgenin Knezlik denilen şehir devletleri şeklinde yönetilmesidir. Knezler ordularını birleştirip bütün olarak Moğollar karşısına çıkmak yerine parça parça olarak şehirlerinde kalmayı seçmişlerdir, böylece Moğollar her bir şehri ayrı ayrı kuşatarak rahatlıkla ele geçirmişlerdir. Rus Knezliklerini ele geçirdikten sonra Büyük Batı Seferi'nin ana hedefi Orta Avrupa'ya doğru ilerleyen

Batu Han yönetimindeki Moğol ordusu orada Ortaçağ Avrupası'nın en güçlü askerleri olan Macar, Leh süvarilerini ve Töton Şövalyelerini üstün askeri taktik kullanarak mağlup etmişlerdir.

Cengiz Han, Selenga ırmağının batısındaki tüm toprakları oğlu Cuci'ye vermiştir ve Cuci ölünce bu topraklar onun oğlu Batu Han'a kalmıştır. Dolayısıyla Büyük Batı Seferi'nde ele geçirilen tüm topraklar Batu Han'ın olmuştur. 1242'de Batu Han Orta Avrupa'dayken Ögeday Han'ın ölüm haberini almış ve gelecekte yapılacak Han seçimine etki etmek amacıyla İdil (Volga) kıyılarındaki yurduna dönerek Orda'sını kurmuştur.

Batu Han, kendi devletini kurmasına rağmen Büyük Moğol İmparatorları olan Güyük Han ve Mengü Han dönemlerinde onlara bağlılığını sürdürmüştür. Hanların buyruklarını yerine getirmeye çalışan Batu, 1237-1240 yılları arasında ele geçirdiği Rus topraklarını kendisine bağlamıştır. Bu topraklarda Moğol askerleri bırakılmamış, onun yerine Rus toplumunu eskiden olduğu gibi Knezler tarafından yönetmeye devam etmişlerdir. Yalnız tek fark artık Knezler Altın Orda Han'ına gelip "yarlık" denilen yönetim izni olan fermanları almak ve topladıkları vergileri Hanlara vermek zorunda kalmışlardır. Batu Han'ın Güyük Han ve Mengü Han'a bağlı olması sebebiyle kendisine gelen Rus Knezlerini bazen onların yanına yani Karakurum'a gönderdiği de olmuştur.

Moğol komutanları tarafından ele geçirilen Türkiye Selçuklu Devleti de Batı topraklarındaki en güçlü isim Batu Han olması sebebiyle ona bağlanmışlardır. Moğol himayesine girdikten sonra kukla durumuna düşen Türkiye Selçuklu Sultanları Güyük Han'ın, Mengü Han'ın huzuruna giderlerken devlet içinde en güçlü duruma getirilen vezirler Batu Han tarafından atanmışlardır. Hülagü bu topraklara gelene kadar Türkiye Selçuklu Devleti kısa süreliğine de olsa Batu Han'a bağlı kalmıştır.

Mengü Han'ın Moğol seferlerini tekrar başlatması ile beraber İran, Irak, Suriye ve Mısır'ı ele geçirmek ile gönderilen Hülagü, ele geçirdiği toprakların yanı sıra Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetimini de kendisine bağlamıştır. Batu Han'ın gönderdiği askerlerin de yardımı ile ele geçirdiği topraklar üzerinde tıpkı Batu

Han'ın Altın Orda Devleti'ni kurduğu gibi Hülügü'de İran merkezli İlhanlılar Devleti'ni kurmuştur. Batu Han İlhanlıların Devleti'nin kuruluşu görmeden hayatını kaybetmiştir. İlhanlılar Devleti'ni kurduktan sonra Hülügü'nün Altın Orda'nın Azerbaycan'da bulunan topraklarını ele geçirmesi iki kardeş devlet olan Altın Orda ve İlhanlıların uzun yıllar süren savaşlarının başlamasına sebep olmuştur.

Batu Han 1242 yılında Büyük Batı Seferinden dönüşte kurduğu Altın Orda Devleti'nin başında iken 1255 yılında hayatını kaybetmiştir. Ölümünün üzerine oluşan kısa süreli Han sorununun ardından 1256'da devletin başına kardeşi Berke Han geçmiştir. Berke Han'ın Altın Orda Devleti'nin başına geçmesinden üç yıl sonra yani 1259'da Mengü Han dizanteri yüzünden ölmüştür. Mengü Han'ın ölümünden sonra kardeşleri Kubilay ve Arık-Buka'nın Hanlık konusunda anlaşamayıp birbirleri ile savaşmalarıyla oluşan boşluk sonucu Berke Han, Altın Orda Devleti'ni Büyük Moğol İmparatorluğundan tamamen bağımsız hale getirmiştir. Altın Orda Devletini kuran Moğollar, Rus topraklarına yerleşmeyerek Türklerin yaşadığı İdil (Volga) boyunda yerleşmişlerdir. Bu yerleşme sonucu devlet Ruslaşmaktan kurtulmuş, yıllardır beraber yaşadıkları Türkler ile karışarak Türkleşmiştir ve bu sebepten dolayı bugün Altın Orda Devletini bir Moğol-Türk Devleti olarak kabul ediyoruz. Batu Han'ın Deşt-i Kıpçak ve Rus toprakları üzerinde kurduğu devlet 1502 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Rus Knezleri uzunca yıllar Altın Orda hanlarının yanına gelerek yarlık almak durumunda kalmışlardır. Batu Han ölümünden üç yüz yıl sonra bile Rusların akıllarında yenilmez, güçlü ve tehlikeli imajını korumuştur. Altın Orda Devletinin yıkılmasından sonra Kırım, Kazan, Astrahan, Kasım, Sibir, Nogay gibi hanlıklar ortaya çıkmış ve böylece o topraklarda Türk etkisi devam etmiştir.

KAYNAKÇA

D)Kaynaklar ve Araştırma Eserler

ACAR, Kezban, **Ortaçağ'dan Sovyet Devrimine Rusya**, İletişim Yay., İstanbul 2017.

ACAR, Serkan, **Kasım Hanlığı**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2008.

AHİNCANOV, Sercan M. , **Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar**, Çev: Kürşat Yıldırım, Selenge Yay., İstanbul 2014.

AHMETBEYOĞLU, Ali, **Avrupa Hunları**, Yeditepe Yay., İstanbul 2017.

Aknerli Grigor, **Okçu Milletin Tarihi**, Yeditepe Yay., İstanbul 2012.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, Çev: Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013.

ALLSEN, Thomas T. , **Mongol Imperialism the Policies of the Grand Qan Möngke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259**, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1987.

ANONİM, **Kazanskaya İstoriya**, Haz: G. N. Moiseyeva, İzdatelystvo Akademiyi Nauk SSSR, Moskova-Leningrad 1956.

ANONİM, **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev: Ahmet Temir, TTK, Ankara 2016.

BARTHOLD, V. V. , **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Haz: Hakkı Dursun Yıldız, Kronik Yay., İstanbul 2017.

BARTHOLD, V. V. , **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Çev: Ragıp Hulusi Özdem, Haz: Kazım Yaşar Koprıman, İsmail Aka, TTK, Ankara 2017.

CHAMBERS, James, **The Devil's Horsemen**, Book Clup Associates, London 1979.

CURTIN, Jeramiah, **The Mongols**, Combined Publishing, Pennsylvania 1996.

CURTIN, Jeremiah, **The Mongols in Russia**, Little Brown And Company, Boston 1908.

D'OHSSON, Abraham, **Moğol Tarihi**, Çev: Ekrem Kalan, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014.

Ebu'l Gazi Bahadır Han, **Türklerin Şeceresi**, Çev: Nurer Uğurlu, Orhan E. Vardar, Örgün Yay., İstanbul 2011.

ECKHART, F. , **Macaristan Tarihi**, Çev: İbrahim Kafesoğlu, TTK, Ankara 2010.

Elömeri-Mesalikülebsar, TIESENHAUSEN, W. De, **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, Çev: İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 361-399.

ENGEL, Pal, **The Realm Of St. Stephen: A History Of Medieval Hungary**, Çev: Tamas Palosfalvi, Edit: Andrew Ayton, I. B. Publishers, London-New York 2001.

GABRIEL, Richard A. , **Yiğit Subutay**, Çev: Merve Tosun, T&K Yay., İstanbul 2017.

GALSTYAN, A. G. , **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, Çev: İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yay., İstanbul 2017.

GÖKSU, Erkan, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, TTK, Ankara 2018.

GROUSSET, Rene, **Stepler İmparatorluğu**, Çev: Halil İnalçık, Haz: Ertuğrul Tokdemir, Mustafa Dönmez, TTK, Ankara 2011.

GUMILEV, L. N. , **Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları I**, Çev: Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2006.

GUMILEV, L. N. , **Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları II**, Selenge Yay., Çev: Ahsen Batur, İstanbul 2013.

GÜL, Muhammed, **Ortaçağ Avrupa Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013.

GÜLENSOY, Tuncer, KÜÇÜKER, Paki, **Eski Türk- Moğol Kişi Adları Sözlüğü**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.

HALIKOV, A. H. , **Mongol, Tatarı, Zolotaya Orda i Bulgariya**, İzdatelystvo Fen Yay., Kazan 1994.

HALPERIN, Charles J. , **Russia And The Golden Horde**, Indiana University Press, Bloomington 1985.

HARTOG, Leo De, **Cenghis Khan Conqueror Of The World**, Taurisparke Paperbacks, London 2004.

HAYKIRAN, Kemal Ramazan, **Moğollar Zamanında Yakın Doğu**, Ötüken Yay., İstanbul 2016.

HOSKING, Geoffrey, **Russia and the Russian from Earliest Times to 2001**, Penguin Books, London 2002.

HOWORTH, Henry H., **History of the Mongols**, C. II, Longmans Green and Company, London 1880.

ISOAHO, Mari, **The Image of Alexandr Nevskiy in Medieval Russia**, Brill Publishing, Leiden-Boston 2006.

İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye**, C. I, Haz: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.

İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye**, C. II, Haz: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.

İbn Fadlan, **Seyahatname**, Çev: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul 2015.

İbn Vasıl, Muferricülkürub, TİESENHAUSEN, W. De, **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, Çev: İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 148-156.

İbnilesir-Elkamil, TİESENHAUSEN, W. De, **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, Çev: İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 1-109.

İNAN, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, TTK, Ankara 2017.

İSAKOV, Abdrasul, **Kırgız Moğol İlişkileri (IX. – XV. Yüzyıllar)**, TTK, Ankara 2017.

JAKSON, Peter, **The Mongols and the West**, Routledge Taylor&Francis Group, New York 2005.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Harezmsahlr Tarihi**, TTK, Ankara 1984.

KAMALOV, İlyas, **Moğolların Kafkasya Politikası**, Kaknüs Yay., İstanbul 2003.

KAYMAZ, Nejat, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri**, TTK, Ankara 2014.

KEMALOĞLU, İlyas, **Altın Orda ve Rusya**, Ötüken Yay., İstanbul 2015.

KEMALOĞLU, İlyas, **Rusların Gözüyle Türkler**, Kaknüs Yay., İstanbul 2015.

KILDIROĞLU, Mehmet, **Kırgızlar ve Kıpçaklar**, TTK, Ankara 2013.

KILIÇ, Emel, **Türkiye Selçuklu- Altın Orda İlişkileri Siyasi, Ekonomik, Sosyo-Kültürel 1242-1308**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2005.

KOÇ, Dinçer, **Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2010.

KURAT, Akdes Nimet, **IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Murat Kitabevi Yay., Ankara 1992.

KURAT, Akdes Nimet, **Peçenekler**, Haz: Ahsen Batur, TTK, Ankara 2016.

MARTIN, Janet, **Medieval Russia**, Cambridge University Press, New York 2007.

MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017.

Minhac-ı Sirac El Cüzcanî, **Tabakat-ı Nasırı**, Çev: Mustafa Uyar, Ötüken Yay., İstanbul 2016.

Minhac-ı Sirac El Cüzcanî, **Tabakat-ı Nasırı**, Çev. : Erkan Göksu, TTK, Ankara 2015.

Nesevi, **Celâlüttin Harezemşah**, Çev. : Necip Asım, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

NICOLLE, David, **Teutonic Knight 1190-1561**, Osprey Publishing, New York 2007.

NICOLLE, David, MCBRİDE, Angus, **Armies of Medieval Russia 750-1250**, Osprey Publishing, London 1999.

NOSSOV, Konstantin S. , **Medieval Russian Fortress 862-1480**, Osprey Publishing, New York 2007.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Babailer İsyamı Aleviliğın Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, Dergah Yay., İstanbul 2014

- Ötemiş Hacı, **Çengiz-Name**, Haz: İlyas Kemaloğlu, TTK, Ankara 2018.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, **Moğol-Rus İlişkileri(1223-1341)**, TTK, Ankara 2017.
- ÖZDEMİR, H. Ahmet, **Moğol İstilasası Cengiz ve Hülagü Dönemleri**, İz Yay., İstanbul 2018.
- Plano Carpini, **Moğolistan Seyahatnamesi (1245-1247)**, Çev: Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, İstanbul 2015.
- PLOKHY, Serhii, **The Gates of Europe History of Ukraine**, Basic Books, New York 2015.
- POÇEKAEV, R. Yu. , **Batıy Han Katory Ne Bıl Hanom**, İzdatelstva, Moskva, 2006.
- Rashiduddin Fazlullah', **Jami'u't-Tawarikh: Compendium of Chronicles : A History of the Mongols Part Two**, English Translation and Annotation by W.M Thackston, Edit: Ş. Tekin, G. A. Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Language and Civilization, Harvard 1999.
- Reşidüddin Fazlullah, **Camiu't Tevarih İlhanlılar Kısmı**, Çev: İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, TTK, Ankara 2013.
- Rizaeddin Fahreddin, **Altın Ordu ve Kazan Hanları**, Çev: İlyas Kamalov, Kaknüs Yay., İstanbul 2003.
- ROUX, Jean-Paul, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, Çev: Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, Kabalcı Yay., İstanbul 2001.
- Ruysbroeckli Willem, **Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255**, Haz: Peter Jackson, David Morgan, Çev: Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.
- SPULER, Bertold, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350**, Çev: Cemal Köprülü, TTK, Ankara 2011.
- SUBAŞI, Ömer, **Gürcü-Moğol İlişkisi**, Kitabevi Yay., İstanbul 2015.

Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006.

ŞİMŞİR, Nahide, **Rusya Tarihi**, IQ Sanat Yay., İstanbul 2014.

TOGAN, Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitapevi, İstanbul 1981.

TURNBULL, Stephen, REYNOLDS, Wayne, **The Mongol Warrior 1200-1350**, Osprey Publishing, Oxford 2003.

UYAR, Mustafa, **Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarihi Kayıtlar**, Çev: Ankhbayar Danuu, Ötüken Yay., İstanbul 2012.

VERNADSKY, George, **Moğollar ve Ruslar**, Çev: Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yay., İstanbul 2015.

VERNADSKY, George, **Rusya Tarihi**, Çev: Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yay., İstanbul 2015.

YAKUBOVSKIY, A. Yu. , **Altın Ordu ve Çöküşü**, Çev: Hasan Eren, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976.

YUVALI, Abdulkadir, **İlhanlı Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2017.

ZEKİYEV, Mirfatih Z. , **Türklerin ve Tatarların Kökeni**, Çev: Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2017.

II) Makaleler

AALTO, Pentti, “Swells of the Mongol Storm Around the Baltic”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, Vol. 36/ No. 1/3, s. 5-15.

AĞALDAĞ, Sebahattin, “Moğol Devleti”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 433-455.

AKBIYIK, Hayrunisa A. , “ Cengiz Han Sonrası Asyas’ında Politik Geleneğe Dair”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 470-488.

ALAN, Hayrunisa, “Çağatay Hanlığı”, (Haz: Hayrunisa Alan, İlyas Kemaloğlu) **Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizogulları**, Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 68-97.

AYDEMİR, Cahit, YILMAZ GENÇ, Sema, “ Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10/S. 36, s. 226-241.

AYKUT, Altan, “Batu Han’ın Rusya Seferi İle İlgili Ryazan’ın Batu Han Tarafından Yakılıp Yıkılması Hikayesi”, **A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.31/S.1-2, s. 1-23.

BAİPAKOV, K. , “ VI-XVIII. Yüzyıllarda Kazakistan’ın Ortaçağ Şehirleri ve Yerleşimleri”, **Kazakistan Tarihi Makaleler**, Haz: Mehmet Saray, TTK, Ankara 2007, s. 13-22.

CHESHIRE, Harold T. , “The Great Tartar Invasion of Europe”, **The Slavonic Review**, Vol. 5/No. 13, s. 89-105.

ÇAKMAK, Mehmet Ali, “Moğol İstilasası ve Harzemşahlar İmparatorluğunun Yıkılışı”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. IV, Ankara 2002, s. 1430-1447.

DORJ, Tuvr, “Osobebnosti Ekonomičeskoj Politiki i Stil Rukovodstva Çingiz Hana i Velikoy Mongol’skoy İmperii”, **İCANAS**, Ankara 2009, s. 57-77.

ERDEM KUŞÇU, Ayşe D. , “İlhanlı Devleti’nin Kuruluşu ve Memlûklerle İlk Teması”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 619-641.

GORELİK, M. V. , “Mongolskaya Latnaya Konnitsa i Yiyo Subdı v İstoričeskoj Perspektive”, **Voyennoye Delo Zolotoy Ordı: Problemi i**

Perspektivi İzüçeniya, (Edit: İ. M. Mirgaleev), İstitut İstorii İm. Mardjani AN. RT., s. 47-58.

HALPERIN, Charles, “ Russo-Tatar Relations in Mongol Context ”, (Edit. Victor Spinei, George Bilavschi) **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Editura Academiei Romane, Bucureşti 2007, s. 191-211.

HALPERIN, Charles, “Russia in The Mongol Empire in Comparative Perspective”, (Edit. Victor Spinei, George Bilavschi) **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Editura Academiei Romane, Bucureşti 2007, 121-137.

HALPERIN, Charles, “The Defeat and Death of Batu”, (Edit: Victor Spinei, George Bilavschi) **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Editura Academiei Romane, Bucureşti 2007, 105-119.

HALPERIN, Charles, “ Know The Enemy: Medieval Russian Familiarity With The Mongols”, (Edit. Victor Spinei, George Bilavschi) **Russian and Mongols Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia**, Editura Academiei Romane, Bucureşti 2007, s. 45-63.

HEIDUK, Matthias,” Ortaçağ’da Avrupalıların Göçene Topluluklara Bakışı”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 548-565.

İNALCIK Halil, “İdil-Ural Tarihine Kısa Bir Bakış”, **İdil Ural Tarihi Sempozyumu Bildirileri C. I**, Haz: İlyas Kemaloğlu, TTK, Ankara 2015, s. 1-7.

KAFALI, Mustafa, “Altınordu Hanlığı ve Kıpçak Bozkırlarındaki Türk Hanlıkları”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 678-704.

KEMALOĞLU, İlyas, “Altın Orda Devleti”, (Haz: Hayrunisa Alan, İlyas Kemaloğlu) **Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizogulları**, Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 98-149.

KEMALOĞLU, İlyas, “Altın Orda’nın Balkanlar Politikası”, **İdil Ural Tarihi Sempozyumu Bildirileri C.I**, Haz: İlyas Kemaloğlu, TTK, Ankara 2015, s. 89-101.

KEMALOĞLU, İlyas, “Büyük Moğol İmparatorluğu”, (Haz: Hayrunisa Alan, İlyas Kemaloğlu) **Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizogulları**, Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 29-67.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Harezmsahlr Devleti”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 1400-1420.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Harizm”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XVI, İstanbul 1997, s. 217-220

ÖZCAN, Altay Tayfun, “Macar Papaz Julian’in 1237 Tarihli Moğol Raporu”, **A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.29/S.48, s. 89-99.

ÖZDEMİR, H. Ahmet, “Moğol İstilasının Sebepleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 489-519.

ÖZDEMİR, H. Ahmet, “Tatarların Kökeni Meselesi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 742-755.

ÖZDEMİR, H. Ahmet, “Cengiz İstilas”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 520-547.

RICHARD, Jean, “The Mongols and the Franks”, **Journal of Asian History**, Vol. 3/No. 1, s. 45-57.

SCHAMİLOGLU, Uli, “Altın Ordu”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 705-732.

SINOR, Denis, “The Mongols in The West”, **Journal of Asian History**, Vol. 33/ No. 1, s. 1-44.

TAŞAĞIL, Ahmet, “Çengiz Öncesi Türkler ve Moğollar”, **Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, (Haz: Hayrunnisa Alan, İlyas Kemalolu), Ötüken Yay., İstanbul 2017, s. 11-28.

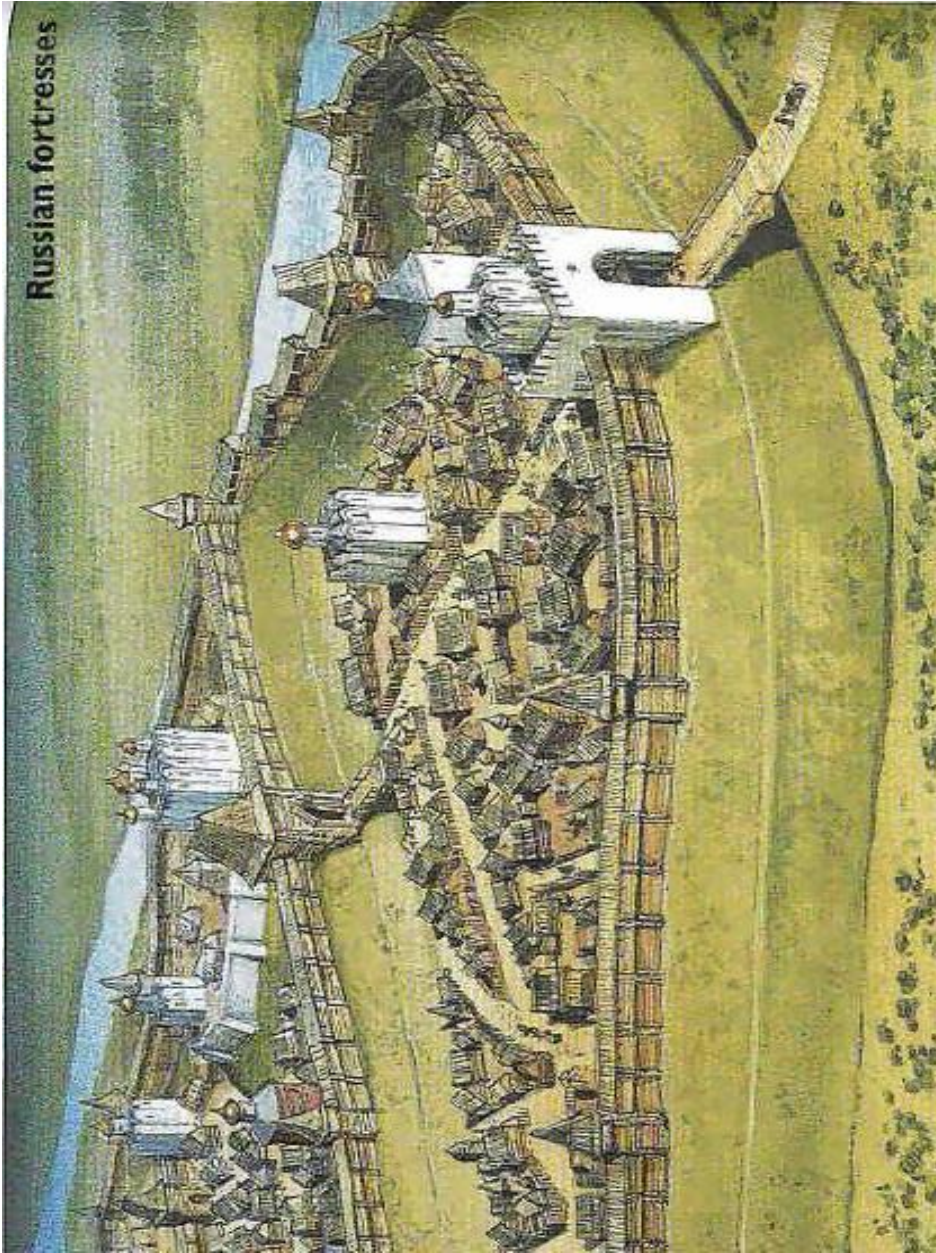
TEMİR, Ahmet, “Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 416-432.

TOGAN, İsenbike, “Cengiz Han ve Moğollar”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 377-415.

TURAN, Osman, “Çingiz Adı Hakkında”, **Bellekten**, C.5, S.19, Ankara 1995, s. 267-276.

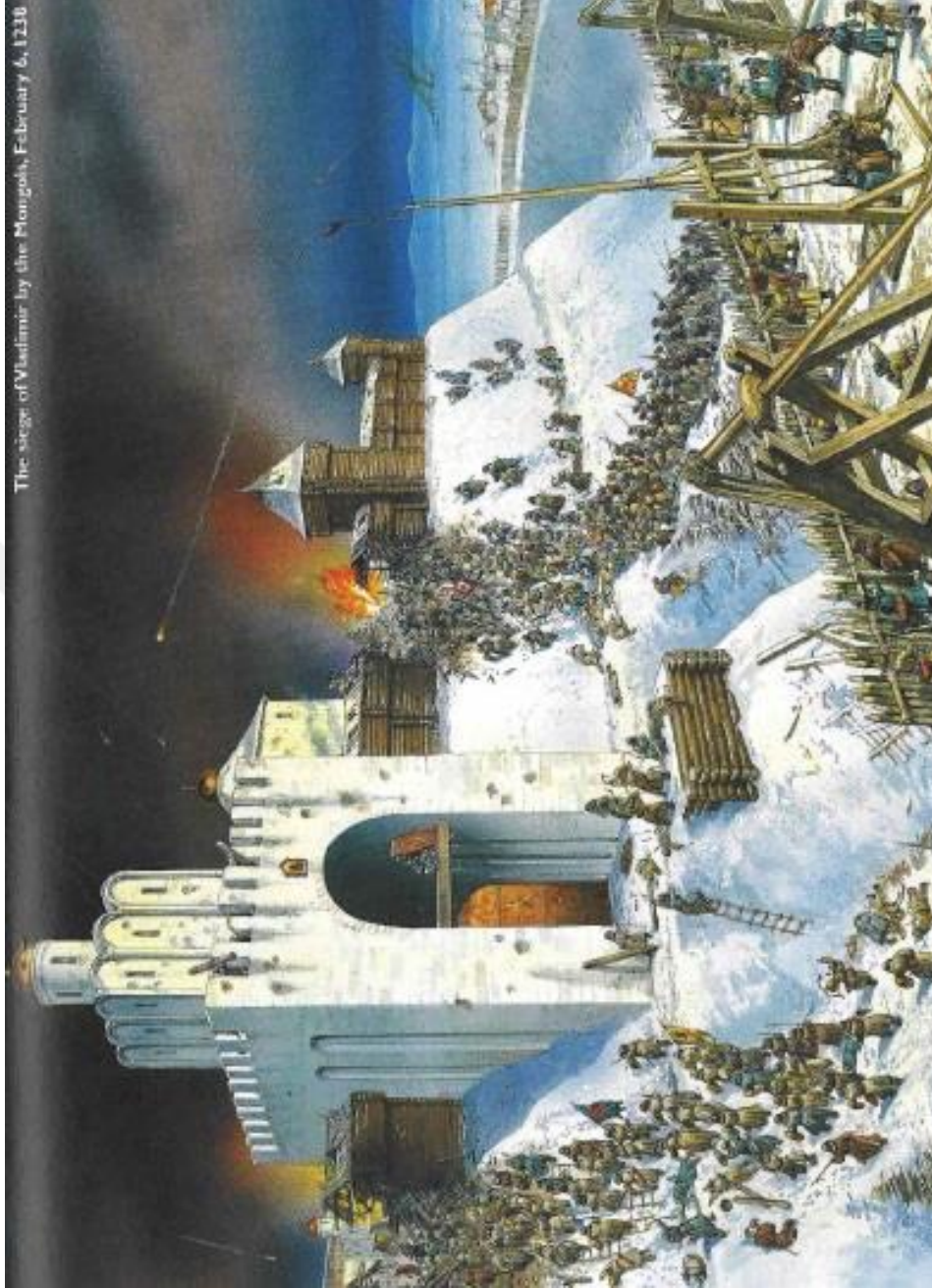
WATSON, Geoff, “1200-1800 Yılları Arasında Batı’daki Orta Asya İmajı”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 565-585.

YUSUPOV, Renat, “Altın Orda ve Başkurtlar(Tarihi-Antropolojik İnceleme)”, (Edit: A. Melek Özyetkin, A. Merthan Dünder, İlyas Kamalov), **Tarihten Bugüne Başkurtlar**, Ötüken Yay., İstanbul 2008, s. 91-94.

EKLER

EK-1: 12-13. yüzyıllarda Vladimir şehrinin tasviri.

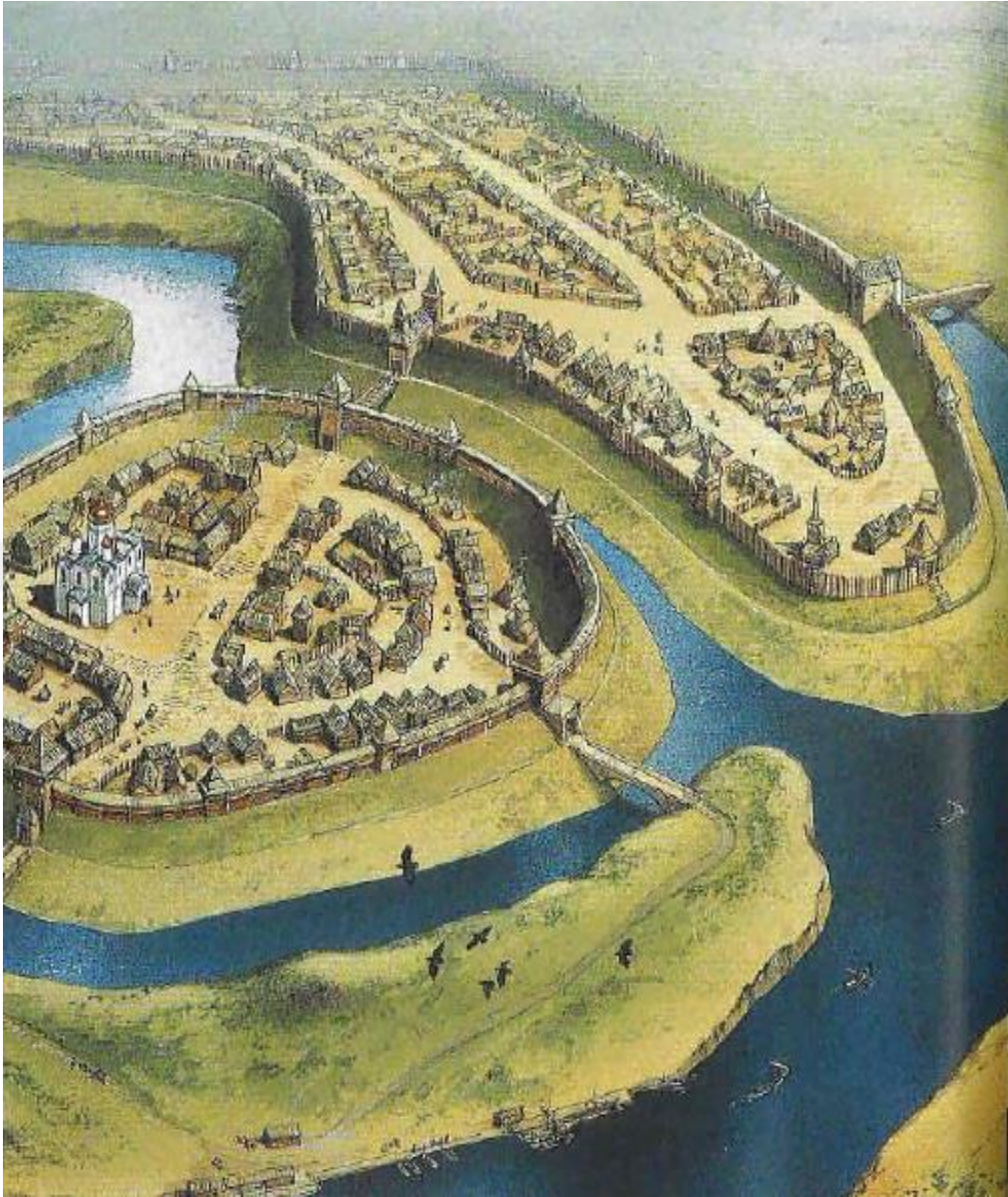
Konstantin S Nossov, *Medieval Russian Fortress 862-1480*, Osprey Publishing, New York 2007, s. 14.

The siege of Vladimir by the Mongols, February 6, 1238

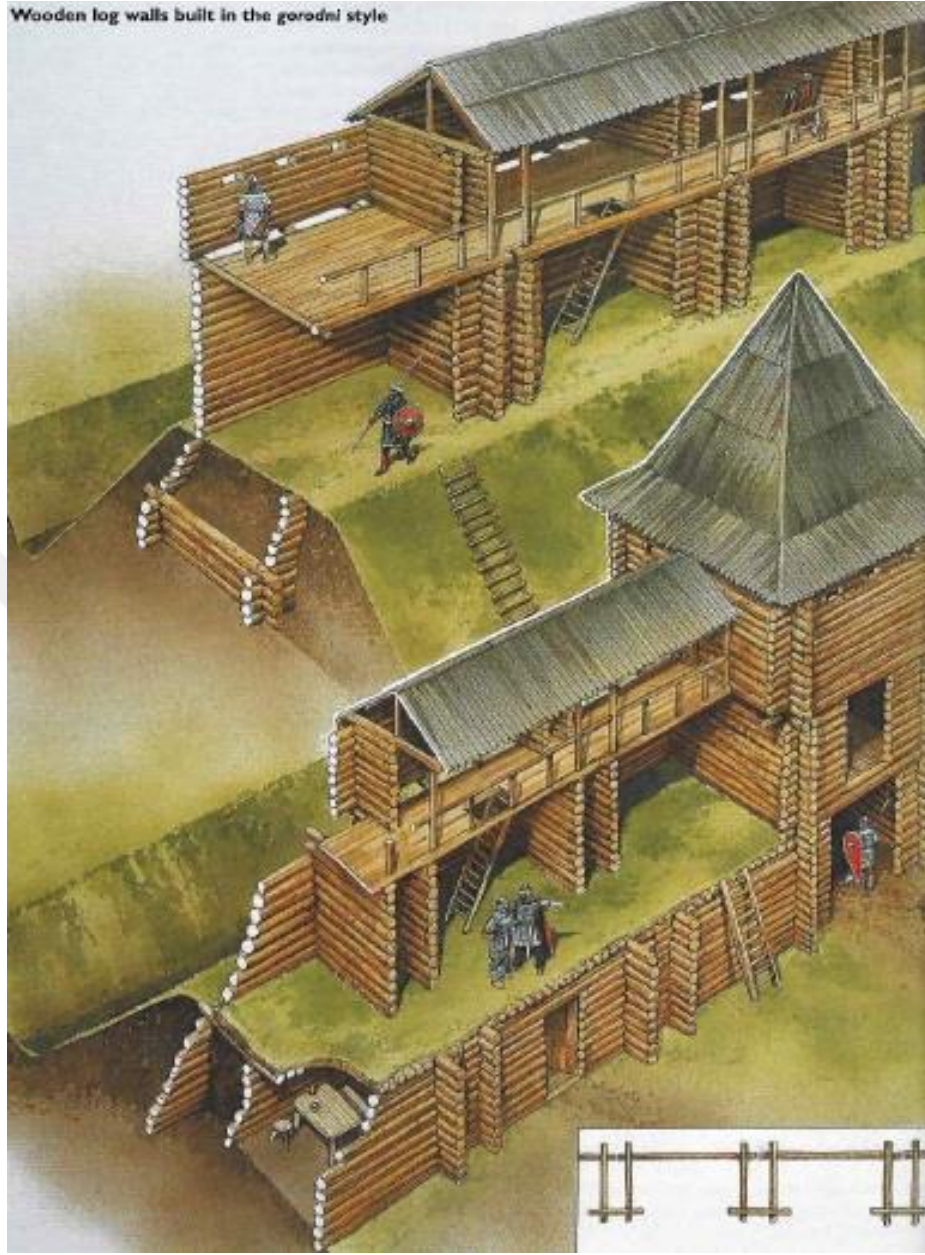
EK-2: Moğolların 1238 yılında Vladimir'i kuşatmalarının tasviri.

Konstantin S Nossov, *Medieval Russian Fortress 862-1480*, Osprey Publishing, New York 2007, s. 47.

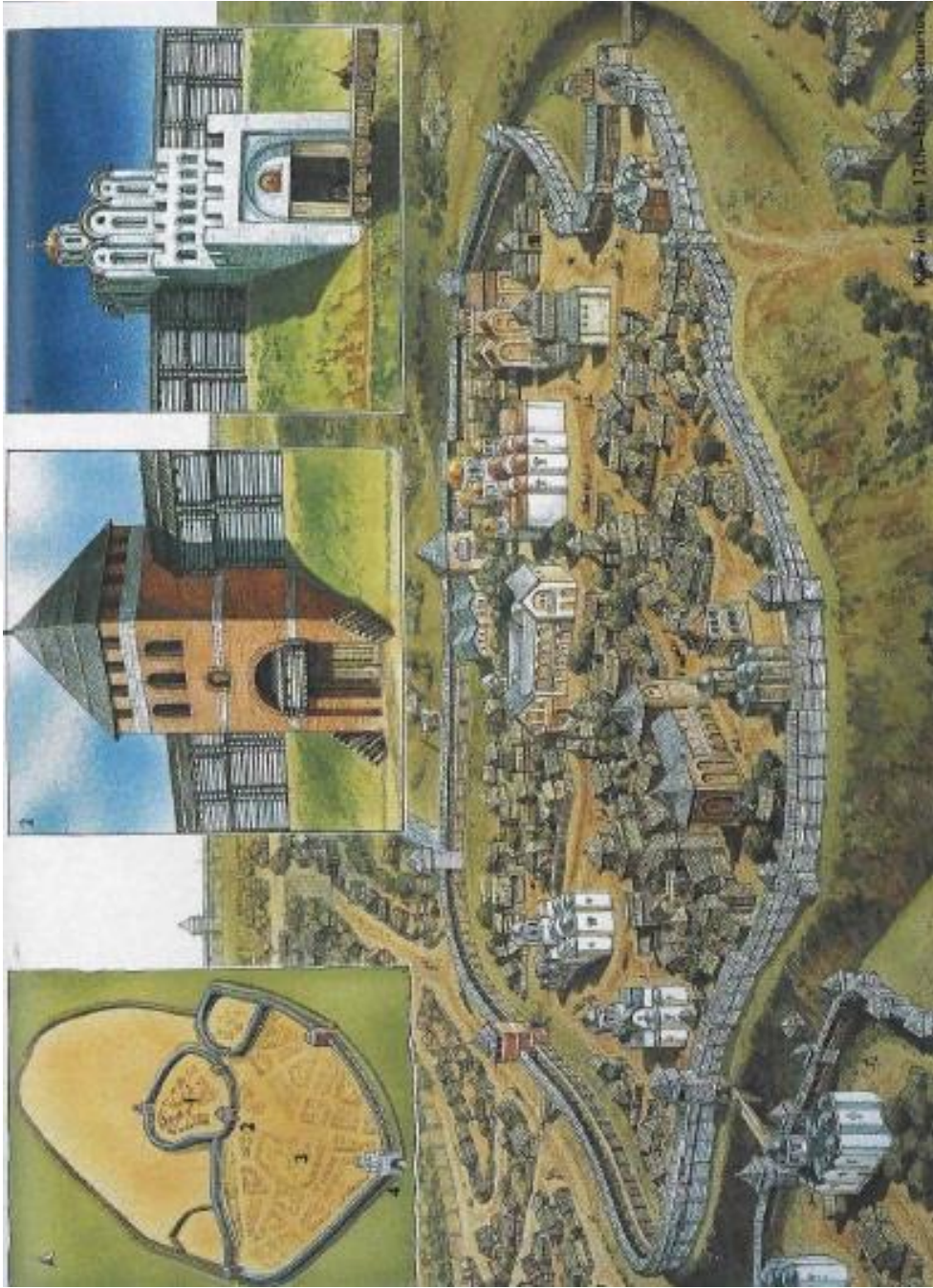
EK-3: 13. Yüzyılda Suzdal şehrinin tasviri.

Konstantin S Nossov, *Medieval Russian Fortress 862-1480*, Osprey Publishing, New York 2007, s. 14.

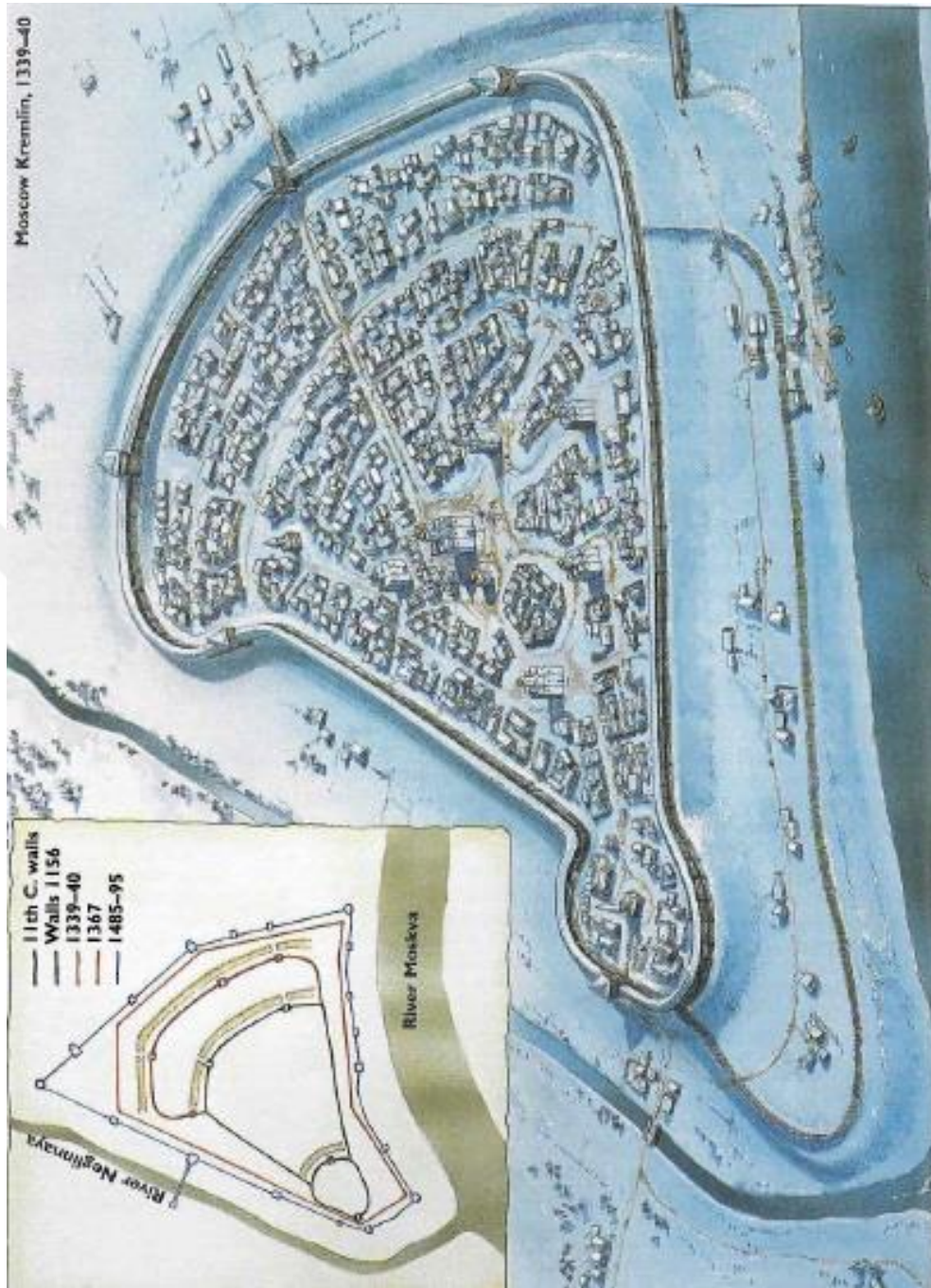
EK-4: 13. Yüzyıldaki Rus şehirlerinin etrafını saran tomruktan surların tasviri.

Konstantin S Nossov, *Medieval Russian Fortress 862-1480*, Osprey Publishing, New York 2007, s. 16.

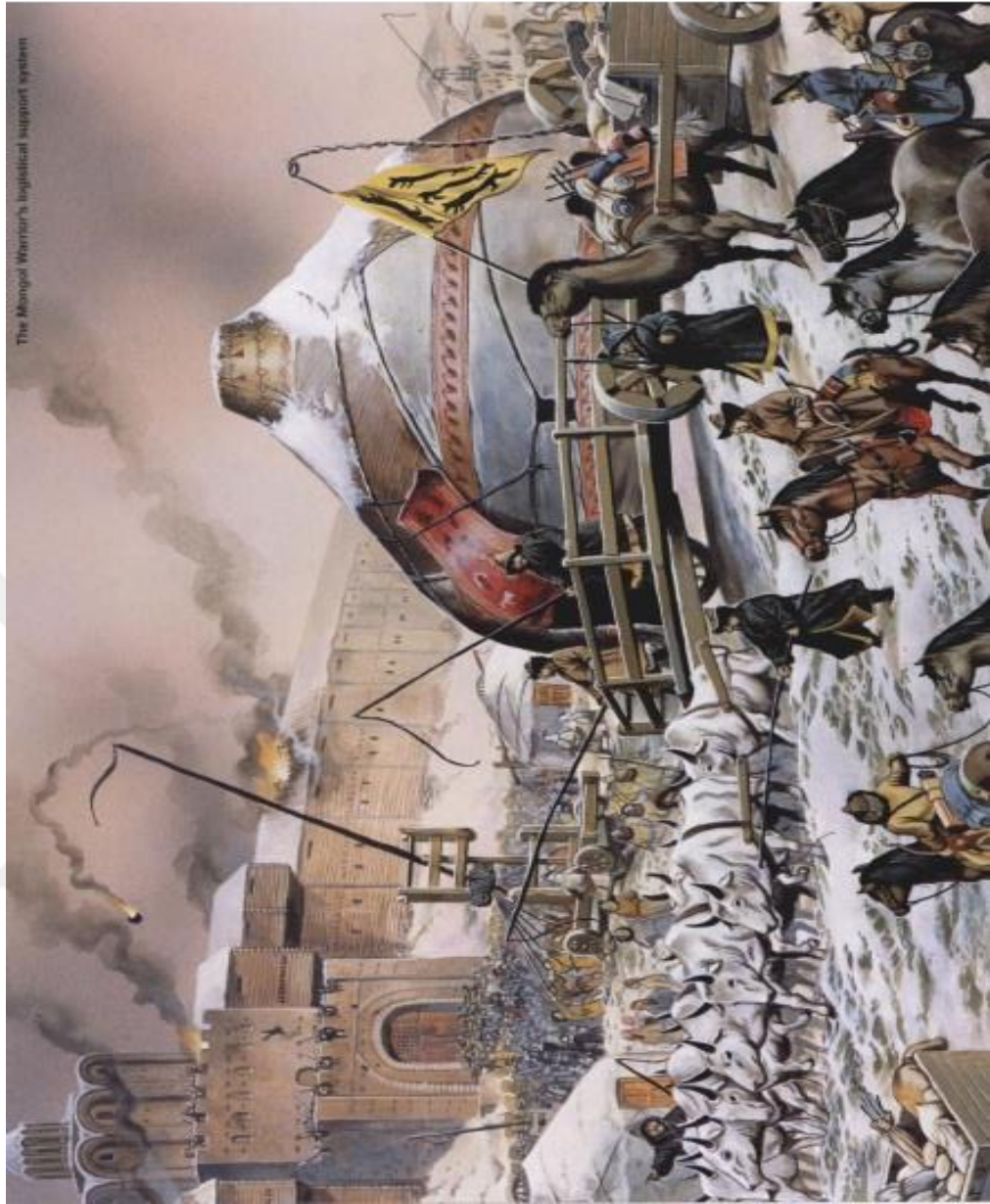
EK-5: 12-13. Yüzyıllarda Kiev şehrinin tasviri.

Konstantin S Nossov, *Medieval Russian Fortress 862-1480*, Osprey Publishing, New York 2007, s. 59.

EK-6: 14. Yüzyılda Moskova şehrinin tasviri.

Konstantin S Nossov, *Medieval Russian Fortress 862-1480*, Osprey Publishing, New York 2007, s. 50.

EK-7: Moğolların 1240 tarihinde Kiev'i kuşatmalarının tasviri

Stephen Turnbull, Wayne Reynolds, *The Mongol Warrior 1200-1350*, Osprey Publishing, Oxford 2003, s. 35.

The Mongol Warriors set up camp

EK-8: Moğolların çadırlarının kurulumunun tasviri

Stephen Turnbull, Wayne Reynolds, *The Mongol Warrior 1200-1350*,
Osprey Publishing, Oxford 2003, s. 37.

ÖZGEÇMİŞ

Umut Yolsever, 08.02.1995 tarihinde Kırım göçmeni bir ailenin ilk çocuğu olarak Eskişehir’de dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Eskişehir’de tamamladıktan sonra 2013 yılında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Bölümüne girdi. Tarih bölümünden 2017’de mezun oldu ve aynı yıl Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne Yüksek Lisans Öğrencisi olarak girdi ve halen eğitimini sürdürmektedir.

